

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

PAULO FREIRE'NİN ELEŞTİREL EĞİTİM FELSEFESİ VE GÜNÜMÜZ İÇİN
ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS

Recep KAYALI

HAZİRAN-2024
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

FELSEFE ANABİLİM DALI

**PAULO FREIRE'NİN ELEŞTİREL EĞİTİM FELSEFESİ VE GÜNÜMÜZ İÇİN
ÖNEMİ**

**PAULO FREIRE'S PHILOSOPHY OF CRITICAL EDUCATION AND ITS
IMPORTANCE FOR TODAY**

YÜKSEK LİSANS

Recep KAYALI

**HAZİRAN-2024
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

FELSEFE ANABİLİM DALI

**PAULO FREIRE'NİN ELEŞTİREL EĞİTİM FELSEFESİ VE GÜNÜMÜZ İÇİN
ÖNEMİ**

**PAULO FREIRE'S PHILOSOPHY OF CRITICAL EDUCATION AND ITS
IMPORTANCE FOR TODAY**

YÜKSEK LİSANS

Recep KAYALI

Danışman: Doç. Dr. Celal YEŞİLÇAYIR

**HAZİRAN-2024
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Paulo Freire’nin Eleştirel Eğitim Felsefesi Ve Günümüz İçin Önemi**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

11/06/2024

.....
Recep KAYALI

TEŞEKKÜR

Tez yazım sürecimde desteğini benden hiç esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Celal YEŞİLÇAYIR'a gosterdiği ilgi ve katkılarından dolayı, kıymetli hocalarım Doç. Dr. Seda ÖZSOY SOMUNCUOğLU ve Doç. Dr. Zeynep KANTARCI BİNGÖL'e yardımlarından ötürü çok teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte ihmal etmek zorunda kaldığım eŐim ve oğluma da anlayıŐlarından ötürü sonsuz Őukranlarımı sunarım.

Recep KAYALI
GÜMÜŞHANE – 2024

ÖZET

Eleştirel eğitim felsefesi denince üzerinde durulması gereken önemli düşünürlerden biri Paulo Freire'dir. Eleştirel eğitim felsefesi, bilim ve pozitivizm etkisinde yeni bir dünya kuran modernizmin neden olduğu eşitsizlik, savaş, baskı, zulüm ve sömürüleri sorunsallaştırmıştır. Freire söz konusu problemlerin eğitim ile olan ilişkisini ve *bankacı eğitim modeli* olarak isimlendirdiği gelenekçi bir yapı içerisinde sürekli yeniden üretildiğini ortaya koymuştur. O eleştirel eğitim felsefesi bağlamında kendisinin de bizzat yaşadığı ezilme durumuna neden olan söz konusu eğitim anlayışının alternatifi olarak özgürleşmeyi esas alan *problem tanımlayıcı eğitim modelini* geliştirmiştir.

Elinizdeki çalışma günümüz eğitim sorunlarını Freire'nin eleştirel eğitim felsefesi bağlamında tartışmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede düşünürün ezilenlerin pedagojisi eseri merkeze alınarak onun düşüncelerinin günümüz eğitime yansımaları incelenmiş olup problemleştirdiği durumlar ve özgün çözüm önerileri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel eğitim felsefesi, Freire, Modernizm, Özgürleşme, Sömürü

SUMMARY

Paulo Freire is one of the important thinkers who should be emphasised when it comes to critical philosophy of education. Critical philosophy of education problematised inequality, war, oppression, cruelty and exploitation caused by modernism, which established a new world under the influence of science and positivism. Freire revealed the relationship of these problems with education and that they are constantly reproduced within a traditionalist structure, which he called the banker education model. In the context of his philosophy of critical education, he developed the problem-defining education model based on emancipation as an alternative to the aforementioned understanding of education that causes the oppression he himself experienced.

This study aims to discuss today's educational problems in the context of Freire's philosophy of critical education. In this framework, the reflections of Freire's thoughts on today's education are examined by taking the philosopher's work *Pedagogy of the Oppressed* as the centre, and the situations he problematised and original solution proposals are determined.

Key Words: Critical philosophy of education, Freire, Modernism, Liberation, Exploitation

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	X
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XI
GİRİŞ	1
1. EĞİTİM VE FELSEFE	3
1.1. Eğitim Nedir?	3
1.2. Felsefe Nedir?	4
1.3. Eğitim Felsefesi.....	6
1.4. Felsefi Eleştirelilik	8
1.5. Eleştirel Eğitim Felsefesi	10
2. PAULO FREIRE VE ELEŞTİREL EĞİTİM FELSEFESİ	15
2.1. Paulo Freire'nin Hayatı ve Eserleri.....	15
2.2. Paulo Freire'nin Eleştirel Eğitim Felsefesi	17
2.2.1. Ezme/Ezilme Çelişkisi	22
2.2.1.1. Ezilenler	25
2.2.1.2. Ezenler.....	29
2.2.2. İnsanlaşma ve İnsandışılaşma	33
2.2.3. Praksis	37
2.2.4. Sınır Durumları	41
2.2.5. Sessizlik Kültürüne Karşı Consiziçasao (Eleştirel Bilinç).....	44
2.2.6. Monolog Diyalog Dikotomisi	47
2.2.7. Bankacı Eğitim Modeli	54
2.2.8. Problem Tanımlayıcı Model	59
2.2.9. Devrimci Eylem Kuramı	63
3. PAULO FREIRE'NİN GÜNÜMÜZ İÇİN ÖNEMİ	67
3.1. Günümüz Eğitiminin Sorunları ve Paulo Freire'nin Önemi	67
3.1.1. Bankacı Eğitim (Baskıcı Eğitim)	67

3.1.1.1. Eleştirel Düşünme Eksikliği.....	68
3.1.1.2. Eğitimde Demokratik Olmayan Yönetim	70
3.1.1.3. Toplumsal Gerçeklikten Kopuk Eğitim İçeriği.....	72
3.1.1.4. Öğretmen Merkezli Yaklaşım.....	75
3.1.1.5. Öğrenci Pasifliği ve Ezbercilik	78
3.1.1.6. Eşitsizlik ve Sosyal Adaletsizlik	79
3.1.1.7. İletişimsizlik.....	81
3.1.1.8. Sınav Baskısı ve Değerlendirme	82
3.1.1.9. Tektipleştirme	86
3.2. Toplumsal Yapılar ve Freire'nin Önemi	88
3.2.1. Tarih Anlayışları ve Freire	88
3.2.2. Sömürü ve Freire.....	89
3.2.3. İnsan ve Freire.....	90
3.2.4. Psikoloji, Ekonomi, Politika ve Freire	92
3.2.5. Yapılandırmacı Yaklaşım ve Freire	95
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	98
KAYNAKÇA.....	103
ÖZGEÇMİŞ	110

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Eylem kuramları ilişkileri.....	64
--	----

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

C.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
Der.	: Derleyen
Ed. / ed.	: Editor
Erişim	: Erişim Tarihi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
t.y.	: Tarih yok
v.d.	: Ve diğerleri, ve devamı

GİRİŞ

Eğitim insanın doğumundan ölümüne dek ona eşlik eden bir süreçtir. Dinamik yapısı sayesinde her dönem ve çağda canlılığı korumuş ve insanların üzerine çalıştığı; ne olması, nasıl olması konusunda sayısız görüş geliştirilmiş bir alandır. İlk Çağ'da filozofların eliyle zenginleşen eğitim anlayışı; Orta Çağ'a gelindiğinde kilisenin tekelinde bir yapı göstermiş, modernizm ile beraber toplumların dizayn aracına evrilmiştir. İçinde bulunduğu çağın dinamiklerine göre şekillendirilen eğitim, amaçlarına göre çıktılar sunmuştur. Paulo Freire, Modern Dönem eğitimini sorunsallaştırarak eğitimin eşitsizlik, açlık, acı, baskı ve sömürü ürettiğini ifade etmiştir. Sanayi Devrimi'nin endüstriyel yapısı, pozitivist olgucu anlayışı, utilitarizmin yararçı görüşü ve kapitalist ekonomi politikaları Modern Dönem eğitimi üzerinde etkili olarak eğitimin egemenlerin elinde bir baskı ve sömürü unsuru olmasını sağlamıştır. Paulo Freire bunu bir tecrübe olarak çocukluğunda fark etmiş ve yaşanmışlıkları neticesinde de eleştirel eğitim felsefesini geliştirmiştir. Onun eleştirel eğitim felsefesi temel olarak diyalektik üzerine bina edilmiştir. O, karşıtlıklar ekseninde şekillenen eleştirel eğitim felsefesinin özünü sömürü ve özgürleşme çatışması üzerinden ortaya koymuştur. Söz konusu çatışmanın taraflarını ise her şeye sahip olması gerektiğini düşünen ezenler ile üzerlerindeki tahakkümü kırmaları gereken ezilenler oluşturmuştur. Freire'ye göre ezilenlerin üzerinde oluşan bu tahakküm ezenler tarafından eğitim eliyle oluşturulmaktadır. Ezenlere hizmet eden bu eğitim anlayışını filozofumuz *bankacı eğitim* olarak isimlendirmiştir. Ona göre *bankacı eğitim* anlayışı insanı aşama aşama tektipleştirmekte, nesneleştirmekte ve köleleştirmektedir. *Bankacı eğitim* ilk olarak toplumsal gerçeklikler ile bilinç arasındaki bağı kopararak insanın eleştirel düşünme yetisini gasbetmektedir. Daha sonra mevcut ezme düzenine insanı uyumlulaştırma ile yoluna devam eden *bankacı model* sonuç olarak insanın sömürülen, cansızlaşmış bir objeye dönüşmesini sağlamıştır. Freire, eğitimin dönüştürücü gücünün farkında olarak eğitimi ezenlerin elinden kurtarıp insanlığın hizmetine sunma gayretindedir. Bunun için o *problem tanımlayıcı modeli* geliştirmiştir. Filozofumuz bu model ile ezenler elinde aşama aşama köleleştirilen insanın yine aynı aşamalılık ile özgürleşmesi gayretindedir. *Problem tanımlayıcı model* ile ezilenler, kendilerini bilinçlerinin konusu ederek gömülü oldukları gerçekliğin dışına çıkarak idrak edimleri oluştururlar. Böylece ilk aşamayı tamamlayan ezilenler daha sonra özgürlüğün armağan değil mücadelenin neticesi bilinciyle kendilerini ve ezenlerini özgürleştirirler.

Günümüz eğitimi ve eğitim tartışmaları göz önünde bulundurulduğunda Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinin üzerine kafa yorulması gerektiği görülmektedir. Onun düşünceleri, geleneksel eğitimin insan üzerinde oluşturduğu baskı ve sömürülere karşı tutum geliştiren, eşitlikçi, demokratik ve özgürlüğü savunan alternatif bir eğitim modelini sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı günümüz eğitim sorunlarına Freire'nin eleştirel eğitim felsefesi dahilinde çözüm önerileri sunmaktır. Mevcut eğitimi eleştirel bir gözle değerlendirmek, sorunlarına insancıl bir anlayış ve ortak akıl ile yaklaşmak günümüz eğitiminin yeniden yapılanmasında önem arz etmektedir. Bu bağlamda Freire'nin eleştirel eğitim felsefesi bize rehberlik edecek mahiyettedir. Bu çerçevede çalışmamızda ilk olarak konumuzun temeli olan disiplin alanları; eğitim, felsefe, eğitim felsefesi, felsefi eleştirelilik, eleştirel eğitim felsefesi ele alınacaktır. Söz konusu disiplin alanları Freire'nin eleştirel eğitim felsefesini kavrayabilmek için önemlidir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise onun hayatı ve eserleri, eleştirel eğitim felsefesi ve eleştirel eğitim felsefesine hayat veren temel kavramları açıklanmıştır. Onun eleştirel eğitim felsefesi bizzat Freire'nin yaşamışlıklarından yola çıkılarak oluşturulduğu için hayat hikayesinin, düşüncelerinin şekillenmesinde payı büyüktür. Düşünürümüzü ve eleştirel eğitim felsefesini anlayabilmek için onun felsefesinde kullandığı temel kavramları detaylı şekilde incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda temel kavramlar, filozofumuzun insan, toplum, eğitim ve bunlar arasındaki ilişkilere bakış açısını anlayabilmek için önemlidir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise günümüz eğitiminin sorunlarına ve Freire'nin özgün çözüm önerilerine yer verilmektedir. Bununla birlikte onun görüşleri siyasi, ekonomik, psikolojik ve tarihsel olarak da incelenmiştir.

Bu çalışma günümüz eğitim sorunlarını eleştirel bir tavırla ortaya koymak ve bu sorunlara Freire'nin gözünden özgün çözüm önerilerini tartışmak için zemin oluşturmaktadır. Aynı zamanda yeniden yapılanan günümüz eğitiminin daha insancıl, demokratik, eşitlikçi ve özgürlükçü bir yapı kazanabilmesi için görüş belirtme amacını taşımaktadır. Çalışmamızda temel olarak felsefi metin analizine başvurulmaktadır. Bununla birlikte ileri sürülen düşüncelerin gerekçelendirilmesi önem arz etmektedir. Çalışmamıza onun eleştirel eğitim felsefesi ile ilişkili olan temel disiplin alanlarını açıklayarak başlamak yerinde olacaktır.

1. EĞİTİM VE FELSEFE

1.1. Eğitim Nedir?

Eğitim neredeyse tüm insanların hakkında konuştuğu ve herkesi doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren bir alandır. Eğitim insanlık tarihi kadar eskidir. Eğitimin ilişkili olduğu kesimin çok geniş olması, insanlığın tarihiyle yaşıt diyebileceğimiz eğitim için birçok farklı tanım yapılmasına neden olmuştur. Esas olarak bireyin doğumundan ölümüne kadar içinde olduğu bir süreç olan eğitim, eğitimciler tarafından tanımlandığı gibi filozoflar, felsefi görüşler ve farklı bilim alanları tarafından da tanımlanmıştır.

Etimolojik anlamda eğitim, “Osmanlıca’da terbiye te’dip, tehzip, ta’lim, edep, istinas; Fransızca education; Almanca erzihung; İngilizce education, culture; İtalyanca educazione, demektir” (Hançerlioğlu, 1985: 15). Education, latince “educare” (talim ettirmek) ve “educere” (ileriye taşımak) köklerinden gelmektedir. “Eğitime educare yaklaşımı öğrencileri halihazırda mevcut sisteme alıştırmayı tasarlayan bir yaklaşımdır” ... “educere’ye göre yürütülen eğitim ise, yetkinleştiren, öğrencilerin dünyayı keşfedebilmesinin yanında kendini de tanıyabilmesini de sağlayan, özel bir amaçla değil tamamen kendine atfedilen değer sebebiyle...” (Taşkın, t.y: 7-10) yürütülen bir faaliyettir. “Educare”ye göre yürütülen eğitim, bireyi sadık bir yurttaş, piyasaya iyi bir tüketici ve nitelikli işgücü haline getirirken “educere”yi esas alan eğitim, bireyin kendisini çok yönlü, özgür bir şekilde geliştirmesini ve “yapma” değil “olma” becerilerini destekler.

Eğitim, filozoflarca üzerinde düşünülmüş ve tanımlanmıştır. Aristoteles eğitimi, ahlakî eylemlere ulaşma aracı olarak değerlendirmiş, Cicero zihnin terbiyesi olarak düşünmüş, Descartes aklın doğru işletilmesi ile özdeşleştirmiş, Rousseau natüralist(doğalcı) bir anlayış olarak düşünmüş, Kant ise insanın insanlaşma süreci olarak tanımlamıştır (Şişman, 2006: 5). Görüldüğü üzere filozoflar eğitime kayıtsız kalmamış ve birbirinden farklı eğitim anlayışları ileri sürmüşlerdir. Her dönemde filozofların ilgisini çeken eğitimin, felsefi görüşler ışığında da farklı şekillerde tanımları yapılmıştır. Eğitimi, idealizm; bireyin ruh ve mana varlığı olarak yetkinleşmesi, realizm; kültürün taşıyıcısı, pragmatizm; yaşantılar yoluyla bireyin yeniden inşası, marxizm; doğayı işleyerek üretim yapan insan yetiştirme olarak, natüralizm ise bireyin doğal olarak gelişimini sağlama olarak tanımlamaktadır (Akt. Arslan, 2009: 13).

Filozofların söz konusu eğitim anlayışları eğitim alanını ve eğitim bilimini de etkileyerek eğitimi disiplinlerin kendi alanları içinde önemsenmelerine sebebiyet vermiştir. Bilim dallarının eğitim tanımlarına bakacak olursak şu tanımlar karşımıza çıkmaktadır: Eğitimi, sosyologlar; ferdin toluma entegrasyon süreci olarak, psikologlar; bireyin ilgi ve arzularının olanaklarının hazırlanması, eğitime ekonomik açıdan yaklaşanlar; insanı hammadde olarak görüp faal iş gücüne çevirmeyi amaç edinen bir süreç olarak, filozoflar ise belli bir alanla kısıtlanmadan, temel bir bakış açısı sunmaya çalışırlar (Yılar, 2006: 24). Eğitimin, eğitimciler dışında bu kadar farklı tanımlarının yapılması, hem eğitimin birçok alan ile bağlarının olduğuna hem de önemine işaretir.

Dünyada ve ülkemizde, eğitimciler tarafından da eğitimin birçok tarifi yapılmıştır. Ülkemizdeki yapılan eğitim tanımlarından en çok kabul görenlerden birinin sahibi olarak Selahattin Ertürk karşımıza çıkmaktadır ve eğitimi şöyle tanımlamaktadır: “Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir” (Ertürk, 1984: 12). Bu tanım analiz edildiğinde eğitimin; bireyin fail oluşunu, raslantısal durumların ötesinde bilinçli bir eylemi içinde barındırdığını, amaçlılık taşıdığını, süreklilik gösterdiğini ve mevcut durumun değişimini sağladığını söyleyebiliriz. Çalışmamızda eğitim olgusu felsefi bağlamda ele alındığı için felsefenin ne olduğuna değinmemizde fayda olacaktır.

1.2. Felsefe Nedir?

Eğitimin tanımındaki farklılık, zenginlik ve güçlükler felsefe için de geçerlidir. Felsefenin geçmişten günümüze dek birçok tanımının yapıldığı bilinmektedir. Felsefenin anlamını ortaya koyarken tanımları doğru yanlış diye bir tasnife tabi tutmak yerine tanımların zenginliği ve ortak noktaları önem arz etmektedir. Kant’a göre felsefe bir düşünceyi akla dayalı gerekçelerle açıklamaktır (Arslan, 2012: 29). Bununla birlikte Karl Jaspers’in “felsefe, yolda olmaktır” (Jaspers, 1986: 47). şeklindeki basit tanımı felsefenin ne olduğuna dair önemli ipuçları vermektedir. Buna göre felsefe olmuş, bitmiş, statik bir yapıdan ziyade oluş halindeki bilgiye işaret etmektedir. Aynı zamanda sonuçlara ve kesin cevaplara ulaşmaktan ziyade varlığın akıştaki sorunlarına odaklanmaktadır.

“Felsefe” teriminin etimolojik kökenine bakıldığı zaman Yunanca Philo (φίλο, sevgi, sevmek, love) ve Sophia (σοφία, bilgelik, bilgi, bilmek, hikmet, wisdom) kelimeleri ile karşılaşılacaktır. Bu iki sözcüğün birleşimi olan “Philosophia” (φιλοσοφία) terimi “Bilgelik Sevgisi” (love of wisdom) şeklinde tanımlanmaktadır ve terimin anlamı “Bilgeliği sevmek” (loving wisdom) ediminde belirginleşmektedir (Cevizci, 2015: 3).

Dolayısıyla felsefe teriminin kökeni incelendiğinde felsefenin, bilgeliği elde tutmaktan ziyade bilgeliği sevmek anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Jaspers'in tanımındaki esneklik burada da ortaya çıkmaktadır. Bu durum felsefenin, pozitif bilimlerdeki gibi bir kavramın kesin ve net ifadelerle tanımlanmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Nitekim felsefenin böyle bir amacı da yoktur. Felsefe yapısı gereği böyle kesinliklerden uzaktır. "Filosofia" sözcüğü ilk olarak Pitagorasçılar tarafından, "bilgelik tanrıların meziyetidir, insanlar ancak bilgiyi sever" anlayışı kapsamında kullanılmıştır (Türker Küyel, 1976: 9). Felsefe kavramının ortaya çıkışındaki anlam örgüsü de bize felsefenin kesinlikler peşinde olmadığını gösterir. Felsefe teriminin hem ortaya çıkış süreci hem de kendisini oluşturan kavramların yapısı, felsefenin tanımının ihata edilemeyeceğini göstermiştir. Bu da birçok felsefe tanımının yapılmasını sağlamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus; felsefenin hiçbir çağda dinamizmini yitirmemesidir. Gerçekten de felsefe her dönemin içinde olmuş ve her çağa hitap etmiştir. Deyim yerindeyse felsefe her çağda o çağın yapısına uygun bir şekilde yeniden doğmuştur.

Sokrates öncesi dönemde felsefe yüzünü doğaya dönmüş vaziyettedir. Doğal olarak felsefenin uğraş alanı da doğadır. Arkhe probleminin çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı bir dönemde felsefe tanımları da "ilk madde nedir?" sorusu üzerinden şekillenmiştir. Felsefe, Sokrates öncesi Antik Çağ'da arkhenin ne olduğunu araştırmak olarak tanımlanabilir. Sokrates'e göre felsefe, bilmediğini bilmek olarak ifade etmiş, ardılı Platon felsefeyi, gerçekliğin özünü bilmek, Aristoteles ise ilk nedenler ve ilkelerin bilgisine ulaşmak olarak tanımlamıştır (Koç, 2009: 222). Görüldüğü üzere aynı çağda yapılan felsefe tanımları farklılaşmıştır. Hatta aynı dönemde yaşamış, aralarında hoca/talebe ilişkisi olan kişilerde bile tek bir felsefe tanımı olmamıştır.

Orta Çağ'a gelindiğinde felsefe tanımlarında İlk Çağ tanımlarından büyük bir kopuş görülmektedir. Augustinus felsefeyi, din ile aynılaştırmış ve felsefeye Tanrıyı bilmek anlamını yüklemiş, Anselmus ise iman ile anlamın birlikteliğine felsefe demiştir (Koç, 2009: 222). Felsefe Orta Çağ'da dini bir niteliğe bürünmüştür, diyebiliriz. Bu da felsefede dini nitelikli tanımların ağır basmasına neden olmuştur.

Yeni Çağ'da felsefe, Descartes tarafından doğruluk bilgisine yürüme, Hobbes tarafından fenomenler ve nedenler arasındaki ilişkiyi bilme, Spinoza tarafından matematiğin genelleştirilmesi, Hegel tarafından nesnelere düşünce dünyası ile görülmesi olarak tanımlanmıştır (Koç, 2009: 223). Yeni Çağ'da felsefe tanımlarının dini etkiden sıyrıldığını ve rasyonelleşmenin daha ön plana çıktığı görülmektedir. Hegel'in

“kendi zamanını düşüncede kavramak” (Kalyoncuoğlu, ve Kalyoncuoğlu, 2022: 155). tanımını bunun en önemli kanıtıdır.

20. yüzyıl felsefecilerinden Marcel ise felsefeyi tanımlarken dolambaçlı ve patikalı bir yolda yürüme metaforunu kullanmıştır (Koç, 2009: 223). Marcel yaptığı tanımla felsefenin ya da felsefe yapmanın kolay bir iş olmadığını ve her türlü mutlaklaşmadan öte olduğunu göstermiştir.

Yukarıda verilen tanımlardan hareketle felsefe; mutlaklaştırmadan uzak, dinamikliğini yitirmeden hiç bitmeyen bir sorgulamanın sahibi, çağının meraklı çocuğu şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda eğitim ve felsefenin bir araya geldiği eğitim felsefesinin ne olduğunun açıklanması önem arz etmektedir.

1.3. Eğitim Felsefesi

Felsefe, modern döneme gelinceye değin tüm bilim dallarının temelini oluşturmuştur. Modern dönem ile bilim dalları, bağımsız ilerleyişini sürdürse de felsefeden tamamen ayrılmış sayılmaz. Felsefe, tüm bilim dalları ile ilişki içinde varlığını sürdürmeye devam ettirmektedir. Eğitim bilimi ile yakınlığını da eğitim felsefesi disiplini ile sürdürmektedir ve bu alan günümüzde oldukça önemlidir.

Eğitim felsefesi, en sade haliyle eğitimin felsefi bir bakışla ele alınarak incelenmesi, kritiğinin yapılması ve değerlendirilmesidir. Mehmet Gültekin ise şu tanıma yer vermektedir: “Eğitim felsefesi eğitime yön veren amaçları biçimlendiren ve eğitim uygulamalarına yol gösteren bir disiplin ya da sistemli düşünce ve kavramlar bütünüdür” (Gültekin, 2017: 63). Ahmet Cevizci ise; “felsefenin, eğitimin imkânı, doğası, amaçları ve yöntemleri ile ilgili problemleri, felsefeye özgü yöntemlerle konu alan dalı” olarak tanımlamaktadır (Cevizci, 1999: 284). Eğitim felsefesi; eğitim sürecini yönlendiren temel ilkeleri, amaçları ve değerleri inceler. Eğitimin doğası, hedefleri ve süreci üzerinde düşünmek, eğitim felsefesi aracılığıyla yapılır. Şu hâlde eğitim felsefesi, eğitimin neden var olduğunu, neyi amaçladığını ve nasıl gerçekleştirileceğini anlamamıza yardımcı olur. Bununla birlikte eğitim felsefesi, öğretmenlerin ve eğitimcilerin kendi uygulamalarını değerlendirmelerine ve geliştirmelerine olanak sağlar. Eğitim felsefesi, eğitimle ilgili temel soruları ve bu sorulara verilen cevapları ele alır. Bu sorular genellikle “ne”, “niçin”, “nasıl” ve “ne zaman” gibi soruları içerir. Eğitim bu sorular ile yolunu bulur. Charles J. Brauner ve Hobert W. Burns’un da dediği gibi: “Eğitim felsefeden ayrıldığında yanında köpeği olmadığı zaman yolunu kaybedecek körün durumuna düşecektir” (Brauner ve Büyükdüvenci, 2019: 291).

Görebildiğimiz kadarıyla eğitim felsefesi, eğitim sistemini ve sürecini anlamak için hayati bir öneme sahiptir.

Eğitim felsefesinde, eğitimin temel amacı üzerine farklı görüşler vardır. Bazıları için eğitim, bilgi ve akademik başarıyı vurgularken diğerleri karakter gelişimi, kişisel olgunlaşma, toplumsal uyum veya özgür düşünme gibi değerlere vurgu yapar. Eğitimin amacı, toplumun ve bireyin ihtiyaçlarına ve değerlerine bağlı olarak değişebilir. Eğitim felsefesi de değişen toplumsal ve bireysel ihtiyaçlara göre değişebilir ve sürekli olarak revize edilebilir.

Eğitim felsefesini etkileyen felsefe akımları söz konusudur. Bunlara değinmek gerekirse; idealizm gerçekliği, zihindeki düşüncelerin ürünüdür ve zihinsel süreçler gerçekliği şekillendirir. Eğitimde idealist yaklaşım, öğrencilerin zihinsel ve ahlaki gelişimine odaklanır. Realizme için gerçeklik, nesnel ve bağımsızdır ve insan zihni gerçekliği doğru bir şekilde algılayabilir. Eğitimde realizm, bilimsel yöntemleri vurgular ve gerçek dünyada pratik becerilerin kazanılmasına odaklanır. Pragmatizme göre gerçeklik, deneyimlerimizin sonucunda ortaya çıkar ve değerlendirme sürecine tabi tutulmalıdır. Eğitimde pragmatizm, öğrencilerin deneyim yoluyla öğrenmelerini teşvik eder ve pratik bilgi ve becerilere vurgu yapar. Varoluşçuluk, insanın kendi kendini oluşturması ve kendinin ürünü olmasıdır. Özgürlük ve öznelliğin önemli olduğu varoluşçulukta eğitim insanın kendini gerçekleştirmesidir (Gültekin, 2017: 62-63). Felsefi akımlar eğitimi etkilemiş ve eğitime yön vermiştir. Bu felsefi akımlar sayesinde eğitim, nasıl bir insan yetişmek istediğine, insanın hangi değerler ile örülü olması gerektiğine vb. amaçlarına karar vermiştir. Eğitimin bazen eşitlikçi, bazen demokratik, bazen insancıl, bazen idealist, bazen gelenekçi olması bu felsefi akımlardan etkilenme oranı ile doğru orantılı olmuştur.

Eğitim felsefesinin yaşadığı birtakım zorluklar da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Necmettin Tozlu'ya göre: "Eğitimde en ilgi çekici ve uygulamada önem taşıyan felsefi çalışmaların bir kısmı, felsefeciler ve eğitim felsefecileri tarafından değil, eğitim araştırmacıları, psikologlar ve buna benzer kimseler tarafından yapılmıştır" (Tozlu, 2014: 41). Bu durum eğitim felsefesinin felsefi yönünü zayıflatmıştır. Dolayısıyla da eğitim felsefesi, felsefenin eleştirel, sorgulayıcı ve özgür düşünce tarzından kısmen uzaklaşmıştır. Eğitim felsefesi, bünyesinden bazı güçlükler yaşamış olsa da eğitime kılavuzluk etmiş ve eğitimin yönünü bulmasını sağlamıştır. Ayrıca dinamik ve değişken yapısı ile de eğitimin diri durmasını sağlamıştır. Eğitim felsefesi bu dinamik yapısını felsefi eleştirelilik ile sağlamakta olduğunda felsefi eleştirelilikten de söz etmek yerinde olacaktır.

1.4. Felsefi Eleştirelilik

“Eleştiri” kelimesi günlük kullanımda esas bağlamından koparılmış, içerisinde sadece olumsuz anlamlar barındıran bir kullanıma evrilmiştir. Bu anlamlar içerisinde beğenmeme, eksik bulma, karalama gibi tek yönlü kullanımı yaygındır (Yeşilçayır, 2023b: 480). Eleştiriye, yalnızca söz konusu dağarcığa sıkıştırmak eleştirinin anlam dünyasındaki anlam dağarcığını kısıtlamaktadır. Oysaki eleştiri bu tanımlamaların ötesinde anlamlar barındırmaktadır. Tüm bu sebeplerden ötürü eleştiri kavramını doğru anlayarak yola çıkmak yerinde olacaktır.

Eleştiri etimolojik olarak incelendiğinde Yunanca “kritikos” kelimesine dayanmaktadır ve Latince’de “criticus” olarak ifade edilmektedir (Söylemez, 2016: 674). Bu bağlamda düşünüldüğünde “eleştiri”, “bir şeyin değerini vermek, o dünya içinde benzerlerine göre konumunu ve durumunu hükme bağlamak” anlamına gelmektedir (Tural, 1993: 15). Eleştiri sözcüğü felsefede yer etmesinde Sokrates başat rol oynamaktadır. Sokrates eleştiriye “bir şeyi iyi ya da kötü yanlarıyla değerlendirme” olarak tanımlamıştır (Doğan, 2014: 32). İlk Çağ Yunan felsefesinde, Sofistlere kadar uzanan sürede kurumsal, siyasal, toplumsal ve dinsel temeller sorgulanmamıştır. Eleştirilerin belirdiği dönem olarak anılan “eleştiri çağı”nın (Cevizci, 1999: 294) aktörlerinden olan Sokrates sorgulama yöntemi ile bulunduğu toplumda eleştirel düşünmeyi öğretmeye çalışmıştır. Yeşilçayır’a göre “Sokratik diyalogda soru-cevap yöntemiyle düşüncelerimize eklenmiş yanlış fikirlerin ayıklanarak, doğrunun ortaya çıkması amaçlanmaktadır” (Yeşilçayır, 2023b: 486). Sokrates bu amaç doğrultusunda doğru bilgi, diyaloga dayalı eleştirel bir bakış açısıyla “doğurtmaya” çalışmıştır.

Sokrates değişmez gibi görünen birçok durum ve bilgide çarpıklıklar olabileceğini gözler önüne sermiştir. O yozlaşmış Antik Yunan toplumunun içinde bulunduğu ahlak krizini eleştirel düşünme ile çözmeye çalışmıştır. Sorgulanmamış bir hayatın yaşanmamış olduğunu düşünen Sokrates insanların duygu ve düşüncelerini eleştirel bir yöntem kullanarak tekrar gözden geçirmelerini salık vermiştir. Bu çaba Sokrates’in hayatına mal olsa da felsefede eleştireliliğin öncüsü olarak literatürdeki yerini almıştır. Kesinliğin ve mutlaklığın tartışıldığı felsefede eleştirelilik önemli araçlardan biri olmuştur. Felsefe ve eleştirelilik arasında sıkı bağ, birbirlerini güçlendirerek ilerlemelerine fırsat tanımıştır. Eleştirel düşünme analiz yapabilen, meseleleri çok yönlü değerlendirebilen, sorgulayabilen, tarafsız ve önyargısız bir zihinsel ve duyuşsal sürecin ürünüdür (Akınoğlu, 2001: 20). Eleştirel düşünmenin bu yetileri koşulsuz kabulün önünü tıkamıştır. Farklı seçenekler için hareket alanı yaratmıştır. “İnsan doğru

düşünebilmek ve kendi düşüncelerini denetleyebilmek için farklı bakış açılarına ihtiyaç duyar” (Yeşilçayır, 2023b: 486). Sıradan gibi görünen durumların derinliklerine ve içindeki ilişkilerin özüne varabilmek açısından değerlendirmeye, analiz etmeye, bilmeye, yeniden düşünmeye, kavramaya yönelik sorgulamalar daha doğru olacaktır (Şenşekerci ve Bilgin, 2008: 20). Günümüz için düşündüğümüzde, enformasyonun bu kadar sık ve yoğun yaşandığı toplumlarda doğru bilgiye ulaşmak için eleştirel düşünme zorunluluktur.

Eleştirel düşünmenin gelişmesini etkileyen birtakım saikler söz konusudur. Paul ve Elder’e göre, “yeterince gerçekçi olmama, çelişkileri fark etmeme, önyargılarının bilincinde olmama, kendi cehaletini görememe” gibi negatif düşünme biçimleri ile karşılaşmak mümkündür (Şenşekerci ve Bilgin, 2008: 18). Böylesi olumsuz düşünme biçimleri eleştirel düşünmeye zarar vermektedir. Kişinin kendisinden kaynaklanan sorunlar olabileceği gibi toplumdan, toplumsal kurumlardan, hâkim paradigmalardan ve otoriteden kaynaklanan sorunlar da olabilmektedir. Bu sebeplerden ötürü kişinin eleştirel düşünebilmesi için takınması gereken tavırlar vardır. Bunlardan birkaçını şöyle ifade edebiliriz: “Özerk düşünme, tarafsız davranma, duygularındaki örtük düşünceleri ya da düşüncelerindeki örtük duyguları keşfetme”dir (Akt. Şenşekerci ve Bilgin, 2008: 24). Tüm bunlarla beraber, felsefenin yöntemlerini, kurallarını, amaçlarını bilmeden eleştirel düşünebilen fertler yetiştirmek zordur (Alkın Şahin ve Tunca, 2015: 194). Çünkü felsefe ile eleştirel düşünme birbirleri ile yakından ilişkilidir. Bu temel ilişki felsefe ile eleştirel düşünme arasındaki yöntem, kural, amaç benzerliklerinden kaynaklıdır.

Felsefe ve eleştirel düşüncenin ilkelerinin paralel olması, eleştirel düşünmenin felsefinin bir parçası olması, felsefe için eleştirel düşüncenin zorunluluk oluşturması gibi öncülleri karşımıza çıkarmıştır (Alkın Şahin ve Tunca, 2015: 203). Felsefi bilgi, dogmalardan arınmış, tutarlılık içeren, aklın temellendirmesine dayalı eleştirel düşünme oluşturulmuş bilgidir (Çüçen, 2016: 58). Felsefe, ele aldığı düşünceyi veya bilgiyi sorgulayan bir gözle yeniden değerlendirdiği için eleştireldir (Tunalı, 2010: 23). Aklın, birbirinden ayrılmaz, birbirlerini besleyen, aralarında eşgüdüm olan iki etkinliği olan felsefe ve eleştirel düşünme, insanın iyi bir düşünür olması yönünde ilk ve temel gerekliliklerdir. Eleştirelliğin eğitime yansımaları eleştirel eğitim felsefesini doğurmuş, eleştirel eğitim felsefesine de değinmeyi gerekli kılmıştır.

1.5. Eleştirel Eğitim Felsefesi

Eleştirel eğitim felsefesine geçmeden önce köklerinin dayandığı eleştirel teoriden ve eleştirel teorinin kendisine bir tepki olarak doğduğu pozitivistten bahsetmek yerinde olacaktır. Temelleri 18. yüzyılda David Hume tarafından atılan pozitivism, bilginin deneye bağlı olarak ve yalnızca algılanabilenin bilinebileceği savı ile hareket eden, gerçekliği empirizmin üzerine kuran bir görüştür (Adjukiewicz, 2010: 70-72). Gerçekliğin ve bilginin laboratuvar ortamından çıkacağını savunan pozitivism için her şey bir nesnedir. Dolayısıyla dünya ve insan da pozitivism için sayılabildiği, ölçülebildiği, deneysel bir veri olabildiği ölçüde anlamlıdır. Pozitivizme göre dünya ve insan, kapitalizmin de ruhuna uygun şekilde nesneleşmiş ve bir meta olmuştur.

Pozitivizmin inşa ettiği kapitalist dünya iki büyük savaş geçirmiş, arkasında sayısız ceset, açlık, sefalet, eşitsizlik, emeği sömürülmüş insanlar ve kendine yabancılaştırılmış bir kitle bırakmıştır. Pozitivizmin öncüsü modernizm doğa ve insanlık için bir yıkım olmuştur. Eleştirel teori tüm bu olaylar karşısında bir tavır belirleyerek pozitivistlere karşı bir tepki olarak doğmuş ve dünyanın yeniden değerlendirilmesini savunmuştur (Aybar, 2022: 25). Çünkü kapitalizmin dayattığı dünya, insan, üretim ve iktidar ilişkileri insanca yaşamın ve insan onuruna yakışır bir dünya hayalinin önünde bir set olarak durmaktadır (Kükürt, 2007:48). Eleştirel teorinin amaçladığı dünya için önünde engelleri olsa da çözüm yolları için de önerileri mevcuttur. “Eleştirel teori’ye göre hakikat sadece ampirik çalışmalarla ortaya konmamalı, toplumsal çatışmalara ilişkin çözümlemelere de girilmelidir” (Selvitopu ve Kavurgacı, 2019: 7). Eleştirel teori, sadece yanlışları ortaya sermek ile yetinmez aynı zamanda yeni yaratımları bünyesinde barındırır. Pozitivizm, bilgiyi sadece gözlem ve deney yoluyla elde edilebilen somut verilere dayandırmayı tercih etmektedir. Bu yaklaşım, toplumsal olguların nesnel ve tarafsız bir şekilde incelenebileceğini ve bu incelemelerin sadece bilimsel yöntemlerle yapılması gerektiğini öne sürer. Ancak eleştirel teoriye göre, toplumsal gerçekliği yalnızca gözlem ve deneye indirgemek doğru değildir, kültür, ideoloji ve güç gibi unsurları da göz önünde tutmak gerekmektedir. Bu bağlamda yalnızca deney verileri değil rasyonalite de önemsenmelidir. Eleştirel teorinin rasyonalitesi tez, antitez ve sentezi içeren diyalektik bir düşünme sürecine işaret etmektedir (Cevizci, 1999: 291). Eleştirel teori, diyalektiği kullanarak toplumsal değişimi teşvik etmeyi amaçlayan bir pratiği de içerirken, pozitivism genellikle nesnel ve tarafsız bilgiyi amaçlar. Eleştirel teori, pozitivismın insan deneyimini ve toplumsal dinamikleri yetersiz şekilde ele aldığını düşünerek bu eksikliği eleştirmiş ve daha

kapsamlı bir toplumsal analiz yapmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Gur-Ze'ey şu ifadelere yer vermektedir:

Eleştirel Teori Aydınlanmanın yeni modern felsefesine karşı çıktığı gibi kapitalizmin ruhunu eleştiriye uğratma çabası içerisindeydi. Eleştirel teori moderniteye karşı şöyle bir pozitif misyon üstlendi: Yaşanabilir bir dünyayı insanlık için bir “ev” olarak yeniden kurmak. Böylece toplumda diyalog, dayanışma, ortak akıl ve ortak politik pratik ile anlamlı bir bütün oluşturabilme ve aydınlanmanın modern insanların kendilerini bu yolla yeniden kurabilme şansları doğabilecektir (Akt. Kükürt, 2007: 49).

Eleştirel teori toplumsal gerçekliği daha geniş bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamıştır. Eleştirel teorinin ortaya çıkışı ve gelişimi, pozitivizmin sınırlamalarını ve toplumsal karmaşıklıkları ele almada yetersiz olduğuna kanaat getiren düşünürlerin tepkisi olarak şekillenmiştir. Özellikle sosyoloji, edebiyat, siyaset bilimi, kültürel çalışmalar ve felsefe gibi alanlarda etkili olmuş bu yaklaşım, toplumsal adaletsizlikleri ve güç dengesizliklerini anlamayı amaçlar ve bu sorunların altında yatan yapıları sorgular.

Eleştirel teoride insanın baskılardan kurtulmasını sağlayabilecek tüm felsefi görüşlerden yararlanma hususunda bir beis görülme de Marksist yapının etkisi daha çok görülmektedir (Cevizci, 1999: 291). Eleştirel teori, özellikle Frankfurt Okulu olarak bilinen düşünürlerin çalışmalarına dayanır. Bu okul, 20. yüzyılın başında Almanya'nın Frankfurt kentinde ortaya çıkmıştır. Theodor Adorno, Max Horkheimer, Walter Benjamin, Herbert Marcuse gibi isimler bu akımın öncüleridir (Öztürk, 2017: 203). Bu düşünürler, toplumsal gerçekliğin karmaşıklığını ve bu gerçekliği anlamak için farklı yöntemlerin gerekli olduğunu savunmuşlardır. Toplumsal adaletsizlikleri, güç dengesizliklerini ve kültürel etkileşimleri eleştirel bir gözle incelemişlerdir.

Eleştirel teori toplumsal yapıların ve kurumların altında yatan güç ilişkilerini, ideolojileri, toplumsal adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri, hegemonik gücün baskılarını eleştirir ve tüm bunların karşısında tavır alır. Sorunsallaştırdığı durumlardan kurtulmak için yöntemler geliştirmek suretiyle yeni bir dünya düzeni kurmak isteyen eleştirel teori, çalışmalarının temelini oluşturan eleştirel eğitim felsefesinin köklerinin dayandığı yerdir. Eleştirel eğitim felsefesine, eleştirel teorinin eğitimdeki karşılığı da diyebiliriz. Eleştirel eğitim felsefesinde en güçlü gelenek olarak Marksist bir bakış, bir baş kaldırış ve eleştirel bir tavır görmek çok tabi olacaktır. Ancak eleştirel eğitim felsefesini yalnızca Marksizm minvalinde düşünmek doğru bir tutum olmayacaktır. Öyle ki:

Marksist geleneğin yanı sıra “eleştirel” adı altında Hegelci (Frankfurt Okulu) ve Mertongil (Bourdieu) yaklaşımları kullanan kültürelci ve işlevselci (functionalist) değerlendirmelerin yanı sıra yeniden üretim (reproduction) yaklaşımını kullanan Pierre Bourdieu ve Jean-

Claude Passeron (1992) gibi “Marksist olmayan” kültürelci sosyologları da görebiliriz (İnal, 2009: 2).

Eleştirel eğitim felsefesinin demokrasi ve diyaloga verdiği önem göz önünde tutulduğunda eleştirel eğitim felsefesi tam da kendi iç dinamiklerine uygun bir tavır takınarak birçok gelenek ve yaklaşımdan beslenmiştir. Orta Çağ’da kilise insan hayatı için başat rol oynayan bir kurumdur. Modern dönemle beraber kilisenin insan hayatındaki yerini okul almıştır. Bu açıdan okul ve eğitim dolayısıyla da eğitim felsefesi yadsınamaz bir öneme kavuşmuştur. Nasıl ve hangi yöntemlerle insan yetiştirme hedefleri eğitim felsefesi içinde kendini gerçekleştirecektir. Spring modern devletin eğitimini ve amaçlarını şöyle açıklamaktadır:

Modern sanayi devleti için insan yetiştirmek modern eğitim anlayışını, kitlesel okul eğitimine yönlendirmiştir. Ve bu sistemin yaygınlaşması insan aklının dogmatik olarak denetlenmesi ve bastırılmasına yol açması tehlikesini beraberinde getirmektedir (Spring 1997: 12–13).

Modern devlet için bilgi sanayileşmenin ve hegemonyanın ön koşulu olarak görülmüştür (Kükürt, 2007: 44). Okullar, 19. yüzyıl sonu itibariyle ekonominin bir parçası haline gelmiş, devlet ve şirketler için kullanılmak üzere elemanlar yetiştirme görevi yüklenmiştir. Söz konusu anlayış birçok eleştiriye de beraberinde getirmiştir (Kükürt, 2007: 54). Okullar eğitimini insan merkezli olmaktan çıkarıp ekonomi ve iktidar için düzenlenmiş aygıtlara çevirmiştir. Bu durum insanın nesneleşmesine, değersizleşmesine neden olmuştur. İnsanlar kitleleştirilmiştir. Kükürt bu sorunu şu şekilde açıklamaktadır:

Çağımızın kitle psikolojisi haline gelen bu durumun (Nietzsche’nin değişiyi ‘sürü bilinci’nin) en olumsuz sonuçlarından birisi kişiyi tek açılı görüye, spiral bir döngüye ve bunun sonucunda da şüphe etmeyen, sorgulamayan tembel bir bilince mahkûm etmesidir. İşte bu amaçla kitle psikolojisi (kitlesel okul eğitimiyle), öğrenimin ilk basamağından itibaren toplumun yeni yetişen nesillerine, dozu bir üst basamakta biraz daha arttırılarak, şırınga edilmektedir (Kükürt, 2007: 45).

Modern paradigmanın hegemonyası altında şekillenen eğitim birçok filozof ve eğitim bilimci tarafından geleneksel olarak isimlendirilmiş ve eleştirilmiştir (Kantarci Bingöl, 2022: 703). Eleştirilerin sebebi ise geleneksel olarak nitelenen eğitimin amaç ve sonuçlarının insanlık ve doğa için olumsuz durumlar yaratmasıdır. Bunu Henry A. Giroux Eleştirel Pedagojinin Vaadi adlı kitabında “toplumsal iyileştirmeye ve sürdürülebilir bir geleceğe olan inanç yetersiz görünmektedir” (Giroux, 2007: 7) diyerek belirtmiştir. Bu olumsuzlukların giderilmesi için lokal müdahaleler ile yetinilmeyip

köklü yenilikler yapılmasını savunanlar tarafından “eleştirel pedagoji” adı verilen eleştirel bir eğitim felsefesi karşımıza çıkmaktadır” (Kantarıcı Bingöl, 2022: 7). Benzer bir tanımda da eleştirel eğitim felsefesi; günümüz eğitiminin sistem ve politikalarının, demokratik eğitim için yeniden düzenlenmesi olarak ifade edilmektedir (Altıparmak ve Durakoğlu, 2020: 177). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere en çok vurgu mevcuttan memnuniyetsizlik ve yeniden kurgulanmış bir eğitim sistemi olduğudur. Mevcut gelenekçi eğitim yaklaşımını yıkmak yerine ilerici bir eğitim yaklaşımı koymakta diyebiliriz.

Eleştirel eğitim felsefesi söz konusu olunca akla ilk olarak Paulo Freire gelmekle birlikte bu alana katkıları bakımından Henry A. Giroux, Michael Apple, Peter McLaren ve Ivan Illich’in görüşleri de göz ardı edilemez. Bu isimler de eleştirel eğitim felsefesi bağlamında eğitimin sosyal, ekonomik, kültürel ve politik yaklaşımlardan ayrı düşünülmemeyeceğinin farkında olarak yeni bir perspektif sunmuşlardır. Öyleki Freire’nin düşüncelerine benzer şekilde Giroux eleştirel pedagoji aracılığıyla ayrıcalıkların ortadan kaldırılarak yerine eşitlikçi bir yapının yerleştirildiği bir toplum tahayyül eder. Apple da devletin eğitimin bileşenlerini (ders kitapları, müfredat, okul gibi) kullanarak tarafsız bilgi iletimini kısıtladığını vurgulayarak toplumsal ilerlemeyi mümkün kılan eleştirel yaklaşımların desteklenmesi gerektiğinin altını çizer. Illich ise herkesin eğitiminin herkes tarafından eğitimle yerine getirilmesini içererek rastgele ya da biçimlenmemiş bir eğitim yaklaşımını merkeze alan okulsuz toplum anlayışını savunur (Akt. Özsoy Somuncuoğlu, 2023: 121-123). Bu doğrultuda eleştirel eğitim felsefesine göre eğitimin işlevleri aracılığıyla mevcut ideolojinin baskısı altında bir kişilik oluşturulmasına karşı çıkılması gerekir. Eğitimin tüm işlevleri bu amaca hizmet edecek şekilde düzenlenmiştir. Böylece eğitim mevcut ideoloji ve toplumsal yapılara entegre olabilecek bireyler yetiştirir. “Eleştirel pedagoglar, mevcut eğitimin öncelikle ideolojik ve toplumsal baskıyı sürdürmek için bir araç olarak görüldüğünü, bireysel kendini gerçekleştirmenin bir aracı olmadığını ifade etmektedirler” (Kayan ve Kozikoğlu, 2023: 3). Kendini gerçekleştiremeyen birey özgür değildir. Özgür olmayan birey bağlı değil, kendini sevk ve idare edemediği için bağımlıdır. Bağımlılığı ise toplumsal yapı ve hegemonik gücedir. Eleştirel eğitim felsefesi tüm bu çarpıklıkların farkında ve karşısındadır. Toplumdaki eşitsizliğin, baskının, ezen/ezilen çelişkinin eğitim yoluyla yeniden üretildiğini ifade eden eleştirel eğitim felsefesi, içinde bulunan durumun eleştirel düşünme sayesinde farkına varılması ile işe başlamayı gerekli görür. Ardından *diyalog* yönteminin ve demokratik yolların kullanılmasının özgürleşmenin sağlanmasında etkili olacağını ortaya koyar.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Freire'nin eleştirel eğitim felsefesi aydınlatmaya çalışılacaktır.

2. PAULO FREIRE VE ELEŞTİREL EĞİTİM FELSEFESİ

2.1. Paulo Freire'nin Hayatı ve Eserleri

Her insan yaşanmışlıkların bir ürünüdür. Yaşanmışlıklar, insanların hayata bakışlarını, öz değerlendirmelerini, çevre ile ilişkileri vb. bir sürü durumu derinden etkiler. Yaşantılar dinamik olduğu için insanın değişim ve dönüşümü de dinamiktir ve hayat boyu sürmektedir. İnsan sürekli yeni bir “ben” oluşturarak hayatına devam eder. Yaşantılar insanlar hakkında bizlere fikir verir. İnsanın yaşadıkları, başından geçenler insan üzerinde büyük etkiler bırakır. Felsefesinde, varoluşçu felsefenin izlerini gördüğümüz Freire için bu durumlar çok ön plandadır. Onun hayatında sosyal, ekonomik ve siyasal değişim ve dönüşümler hem fikirlerini inşa etmiş hem de hayata karşı hep diri kalmasını sağlamıştır. Bu yüzden Freire’yi tam olarak anlamak için mutlaka onun hayatından ve yaşadıklarından haberdar olmak gerekmektedir.

Paulo Freire 19 Eylül 1921 yılında dünyaya gelmiştir. Tam adı Paulo Reglus Reves Freire’dir. Kayıtlarda doğum yeri olarak Brezilya’nın Pernambuco eyaletinin Recife kenti geçmektedir. Deniz kenti olan Recife kumsalları ve kadim tarihi ile dikkat çekmektedir. Annesi inançlarına sıkı sıkıya bağlı bir Hristiyan bir katolikti. Babası ise inançsızlığı seçmiş birisiydi. Anne ve baba arasındaki bu inanç farklılığı herhangi bir probleme neden olmamış bilakis Freire’nin inanç saygınlığı olan bir ailede dünyaya gelmesi onun için farklılıklara saygı duyma hususunda katma değer oluşturmuştur. Orta sınıf bir ailenin oğludur. Ağaçlar arasında bir evde yaşamaktadır. Freire o günlerden bahsederken zengin yaşantıların olduğu bir ortamdaki bahseder. Dünya ile ilk karşılaşmaları bu evde olmuş ve ileride felsefesinde önemli bir yer edinecek *dünyayı okuma* ilk olarak bu çevrede başlamıştır. Derken dünyada 1929 yılında büyük bir ekonomik kriz başlamış ve yıkıcı etkileri dünyanın çok büyük bir bölümünü etkisi altına almıştır. Bu durum Brezilya’yı doğal olarak Freire ve ailesini de etkilemiş, ekonomik statüleri kaybolmuştur. Orta sınıfa mensup ailesi yoksullaşarak gecekondu mahallesine taşınmak zorunda kalmıştır. Onun hayatında dönüm noktası diyebileceğimiz bu olay ilerde kendileri için mücadele edeceği ezilmiş insanlar ile tanışma ve onları anlama imkânı doğurmuştur. Çocukluk döneminin zorlukları, düşüncesinin zeminini hazırlamıştır (Aydın ve Akto, 2021: 1181). O, bu zorluk ve sıkıntıların çözüm yolu olarak eğitimi görmüştür (Kantarıcı Bingöl ve Aybar, 2020: 308). Eğitim anlayışının farklılıklarını ise Portekizce öğretmenin geleneksel olmayan, sıra dışı okuma yazma

dersleri oluşturmuştur (Şahinkaya, 2022: 14). Portekizce öğretmenini rol model alan Freire'nin kendisi de Recife Üniversitesinde okur ve öğretmen olarak mezun olur.

1944 yılında Eliza ile evlenir. Karısı ile “Katolik Eylem” hareketine katılmışlardır. Buradaki amaçları küçük burjuva ile Hristiyan inancı arasındaki anlaşmazlığı açıklamadır. Fakat durum hiç de umulduğu gibi gitmemiş, hizmetçilerinin insan gibi davranılmayı hak ettiği önerisi burjuvalar tarafından sert bir şekilde reddedilmiştir. Bu olaydan sonra Freire halkla beraber çalışmayı seçmiştir (Ayhan, 1995: 195). 1947’de bir sosyal hizmet kurumunda çalışmaya başlayan Freire burada yoksul aileler ve onların çocukları ile çalışma fırsatı bulmuştur. On yıl süren bu deneyim 1959 da bitirdiği doktora tezinin genel hatlarını oluşturmuştur (Ayhan, 1995: 195). Daha sonra doktorasını tamamladığı Recife Üniversitesinde eğitim tarihi ve felsefesinde görev almıştır.

1962 yılında Recife Belediyesinin bir çalışması olan yetişkin okuma/yazma izlencelerinde görev alır. Freire felsefesinin önemli kavramlarından *kültür çemberleri* bu çalışmalar neticesinde ilk örneğini ortaya koymuştur (Ayhan, 1995: 195). Okuma yazma bilmenin o yıllarda Brezilya’da farklı bir anlamı daha var: Brezilya’da okuma yazma bilmeyenler oy kullanamamaktadır. Freire’nin kültür çemberleri ile ortaya koyduğu okuma yazma metodolojisi bazı kesimleri rahatsız etmiştir. Ülkeyi değiştirmek ve Bolşevikleştirmekle gibi niyetlerinin olduğu iddiasıyla 1964’te gerçekleşen askeri darbe ile tutuklanmış, Tanrının ve Amerika’nın düşmanı olarak sürgüne gönderilmiştir (Şahinkaya, 2022: 15). Bolivya’ya sığınma talebinde bulunur ve kabul edilir ancak orada da darbe olması nedeniyle oradan da ayrılır. Beş yıl kalacağı Şili’ye gelir. Birtakım zorluklar yaşasa da yetişkin okuma yazma izlencesine burada devam eder.

1969 yılında Harvard üniversitesinden aldığı davet üzerine Amerika’ya gider. Harvard üniversitesinde konuk profesör olarak çalışır. Burada radikal eğitim eleştirmenleri olarak kabul edilen Jonathan Kozol ve Ivan Illich ile tanışır. Freire 1970 yılında Amerikadan ayrılır ve 1980’e kadar kalacağı İsviçre’ye gider. Dünya Kiliseler Konseyi Eğitim Dairesi Özel Danışmanı olarak görev yapar. Bu vesile ile birçok ülkede seminer, konferans verir. 1971 de Kültürel Eylem Enstitüsünü kurar. 1979’da ülkesinde çıkarılan aftan yararlanarak 1980’de Brezilya’ya geri dönmüştür. Pontificia Katolik Üniversitesinde profesör ve Sao Paulo’da eğitim bakanı olarak görevler üstlenmiştir. 2 Mayıs 1997’de de aramızdan ayrılmıştır.

Başlıca eserleri: Education for Critical Consciousness (1967), Cultural Action for Freedom (1967), Pedagogy of the Oppressed (1970) (Ezilenlerin Pedagojisi), Pedagogy in Process: Letters to Guinea-Bissau (1978), The Politics of Education: Culture, Power

and Liberation (1985), Literacy: Reading the Word and the World (1987) (Okuryazarlık: Sözcükleri ve Dünyayı Okumak), Pedagogy of the City (1993), Letters to Cristina: Reflections on My Life and Work (1996), Mentoring the Mentor: A Critical Dialogue with Paulo Freire (1997), Pedagogy of the Heart (1997) ve Politics and Education (1998)'dir.

2.2. Paulo Freire'nin Eleştirel Eğitim Felsefesi

Paulo Freire ve eleştirel eğitim felsefesi konu olduğunda gözler hemen Freire'nin yaşam öyküsüne döner ve Brezilya'nın geçirdiği kötü günlerin o ve ailesi üzerindeki etkisinden bahsedilir. Onun çocukluğunun ekonomik zorluklarla geçtiği anlatılır ve bu durumların eleştirel felsefesindeki payının büyüklüğü neredeyse ortak kanıya dönüşmüştür. Tüm bu durumlar, insanın çevresi ile etkileşiminin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevresel faktörler de diyebileceğimiz bu durumların, insanın gelişimi söz konusu olduğunda etkin bir yapıya kavuştuğunu görmekteyiz. Tüm bunlara rağmen insan, çevrenin ortaya koyduğu da değildir. İnsanın doğuştan getirdiği özellikleri de bireyin gelişiminin önemli bir parçasıdır. İnsanın kalıtım ve çevrenin bir ürünü olduğu gerçeğinden hareket edildiğinde Freire'nin kalıtım ile getirdiği yetilerin de o ve eleştirel eğitim felsefesinin şekillenmesinde etkisi olduğu görülmektedir. Onun eleştirel, sorgulayıcı, eylemci gibi tüm tavırları kalıtım ve çevrenin ortak etkileşiminin ürünüdür. Örneklendirmek gerekirse; Freire'nin yaşadığı zorlukları o gün de bugün de yaşayan birçok insan bulunmaktadır. Fakat birçok insanda Freire'nin o zorluklara verdiği tepkileri bulamıyoruz. İnsanlar genel olarak mevcut durumu kabullenip içinde bulunulan duruma adapte olmayı seçiyor. O bu duruma eleştirel eğitim felsefesinde kendine ait bir kavram olarak *sessizlik kültürü* ismini verecek ve bu durumun karşısında tavır belirleyecektir. O, arkadaşları ile paylaştığı boğucu yoksulluğun sebeplerini tek başına sorgulamış ve yine eleştirel eğitim felsefesinin özgün kavramlarından biri olarak kullandığı *conscientizaçao* (eleştirel bilinç) kavramını geliştirmiştir. Freire'nin tüm bu tutum ve yaşantıları ileride felsefesini şekillendirecek kavramların oluşumunda rol oynamıştır.

Freire aynı zamanda eleştirel eğitim felsefesinde farklı filozof, sosyologlardan da yararlanmış. Onların düşünce ve kavramlarının Freire'nin eleştirel eğitim felsefesindeki düşünce ve kavramlarla benzerliği dikkat çekmektedir. Örneklendirecek olursak; onun tanımladığı kadercilik anlayışı doğaüstü güçlere teslimiyetçi bir karakter taşımaktadır. Bu yönüyle Nietzsche'nin, başa gelen çileleri bir değere çeviren "köle ahlakı" ile benzerlik göstermektedir. Ya da Freire'nin "olmak için olma sürecinde

olmak” düşüncesi ile Hegel’in “tin” kavramı arasında da benzerlikler bulunur. Hegel, tin kavramını şu şekilde açıklar: “Tin’in içinde var olduğu durumun eskiyen yapısını mütemadiyen değiştirmek isteyen bir oluş halidir” (Yeşilçayır, 2023a: 181). İki durumda da olmak için mevcut durumdan bir diğer duruma sürekli bir geçiş vardır. “İnsanın özgürlüğü”, “dünyayı değiştirebilme özelliği” gibi varoluşçu ve “neoliberalizm karşıtı tutum” gibi Marksist öğeler de Freire’nin eleştirel eğitim felsefesinde yer edinmiştir.

Bu görüşlerin temelini inşa edenlerden biri olan Marks’a göre eğitim olgusu, toplumların iktisadi ve siyasi yapısını biçimlendiren iç dinamiklerden biridir. Eğitimi yaşamın içine yerleştirmeye odaklanan Marks’ın yaklaşımı ekseninde politeknik eğitim aracılığıyla okullarda öğrencilere aktarılan bilgiler, kültürle gündelik hayattaki pratik etkinliklerle teknikle ve tarımla bütünleştirilebilmiştir. Antonio Gramsci de burjuvazinin proleteriyaya kendi hegemonyasını benimsetmek amacıyla eğitimi kullandığını ileri sürerek bireyleri benzer bir kalıba sokacak biçimde düzenlenen bir sisteme karşı çıkmış ve uygulamaya dönük bir eğitimin, sınıfların eleştirel bilincinin gelişimine yardımcı olacağını savunmuştur. Egemen sınıf ideolojisinin (otoriteye saygı, uyum, itaat, teslimiyet, düzeni koruma/sürdürme gibi unsurların bütünü olarak) öğretilmesi için eğitimin önemli bir ideolojik aygıt olarak kullanıldığını ileri süren Althusser’e göre kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden üretimi amacıyla “özel olarak biçimlendirilmiş” bireylerin yetiştirilmesi ancak eğitim ile mümkündür (Akt. Özsoy Somuncuoğlu, 2023: 119-121). Bu düşüncelerden köken aldığı genel kabul gören eleştirel pedagoji, Freire’nin katkılarıyla önemli bir konuma yerleşmiştir.

Freire’nin eleştirel eğitim felsefesi, adından da anlaşılacağı üzere eleştirel bir eğilim gösterir ve “yöntem olarak sorgulama üzerine kuruludur” (Yıldırım, 2010: 50). Eleştiri ve sorgulamayı amaç edinmiş “Freire, eğitimi eşitsizliklere karşı yapılan bir başkaldırı ve ezilenleri özgürleştiren siyasi bir eylem olarak görmektedir” (Ferah Özcan, 2021: 562). Shaull, onun düşüncesine vurgu yaparak bir tanım oluşturmuştur: “Paulo Freire’nin düşüncesi, çevresindeki ezilenlerin olağanüstü yoksulluğuna ve acısına yaratıcı bir zekanın ve duyarlı bir vicdanın verdiği karşılıktır” (Shaull, 2023: 46). Kendisi ise; “ezilenlerin pedagojisi, ezilenlerin, hem kendilerinin hem de onları ezenlerin insandışılaşmanın cisimleşmeleri (manifestasyonları) olduğunu fark etmelerinin bir aracı” (Freire, 2023: 67). olarak eleştirel eğitim felsefesini ortaya koymuştur.

Eleştirel eğitim felsefesi mevcut eğitime; itaatin içselleştirilmesini sağlayarak özgürlüğü yıkıma uğratan ve bireyin yaratıcılığına sekte vuran bir yapı olarak bakar.

Eğitimi, statükocu, var olan güç ilişkilerini muhafaza edip bu ilişkileri yeniden üretmenin bir aracı olarak görür (Ferah Özcan, 2021: 562). Bu sebeplerden dolayı Freire'nin eleştirel eğitim felsefesi, mezkûr eğitim anlayışını analitik bir değerlendirmeye tabi tutarak yıkıma uğratar. Yıkılanın yerine yenisini ihdas etmek koşuluyla da arkada bir enkaz bırakmaz. Böylece eleştirel eğitim felsefesi “eleştiri dili” yanında “imkân dili” de kullanmış olmaktadır (Yılmaz, 2016: 300). Freire'nin eleştirel eğitim felsefesi de tüm bu olumsuzlukların farkında ve karşısında bir tavır takınmaktadır. Sadece karşısında olmakla yetinmeyip çözüm için reçeteler sunmaktadır. Bu da bize Freire'nin de eleştirel eğitim felsefesinin kullandığı eleştiri ve imkân dilini birlikte kullandığını göstermektedir. O tüm bunları bir amaca binaen yapmaktadır: Nasıl insan olunur ve nasıl insanileşmiş bir dünya inşa edilebilir, göstermektir (Yılmaz, 2016: 301). İnsanca bir hayat ve insanca bir dünya... Freire'nin bütün mücadelesi bu motto üzerine kuruludur.

İnsanlar arasında tarih boyunca ikilikler varolagelmiştir. Bu ikilikler bir çok zaman çatışmalara neden olmuştur. Bu çatışmalar bir taraf üstünlüğü ile hiyerarşik bir yapı oluşmasını sağlamıştır. Kantarcı Bingöl ve Aybar bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Tarih boyunca insanlar arasında sürekli hiyerarşik bir yapı mevcut olmuştur. Antik dönemlerde efendi-köle ilişkisi, daha sonraki feodal dönemde ise toprak sahibi-maraba ilişkisi, sanayi devrimiyle birlikte burjuva-proletarya ilişkisi ve postmodern dönemde ise serbest ekonomi piyasası ile patron-çalışan ilişkisi gibi çeşitli hiyerarşik yapılar karşımıza çıkmaktadır (Kantarcı Bingöl ve Aybar, 2020b: 308).

Bu hiyerarşik yapı Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinde, ezen ve ezilenler olarak karşımıza çıkmaktadır. “Her gerçeklik kendi içinde, çelişkilerinin karşılıklı etkileşimi aracılığıyla gelişir (veya dönüştürülür)” (Freire, 2023: 67). Bundan dolayı da bu diyalektik ilişkileri Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinin her yerinde karşımıza çıkmaktadır. O, ezen ve ezilenler arasındaki ilişkiyi özgürleşme merkezinde ele almaktadır. Ezen ve ezilenler arasındaki ilişkinin bir çelişki olduğunu ve bu çelişkinin *insanlaşma/insandışılaşma, evcilleşme/özgürlük, uyumlulaşma/conscientizaçao* (eleştirel bilinç), *monolog/diyalog, aktivizm/praksis, bankacı eğitim modeli/problem tanımlayıcı eğitim modeli* gibi karşıtlıklar üzerinden ortaya çıktığını görmekteyiz.

Çelişkinin sona ermesi ise ancak ve ancak ezilenlerin özgürleşmesi ve ezenlerini özgürleştirmeleri ile mümkün olabilecektir. Özsoy Somuncuoğlu bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Freire'nin yaklaşımıyla eleştirel pedagoji; “kârlılık”, “verimlilik”, “rasyonellik” zemininde tanımlanan böylece neo-liberal politikalar ekseninde piyasalaşan ve metalaşan eğitimin

“endoktrinizasyon ve sosyalizasyon” aracılığıyla itaatkâr ve uysal bireyler yaratma/üretme işlevine karşı, eğitim ve emek gücü arasındaki ilişkiye dikkat çekerek “ortak bir praksis/kolektif toplumsal eylem” ile yaşamı değiştirmeye, dönüştürmeye, demokratikleştirmeye (insanların bilinçlenmesi ve kendi yaşamları üzerinde tam olarak kontrol sahibi olması anlamıyla) ve özgürleştirmeye odaklanır (Özsoy Somuncuoğlu, 2023: 124).

Freire, ezilmişliklerin, baskının ve zulmün eğitim ile olan ilişkisini fark etmiştir. O yüzünü eğitimin iktidar, politika, sömürü, özgürlük ile olan ilişkilerine çevirmiş ve bunlar arasındaki durumların nasıl oluştuğunu açıklama işine girişmiştir (Yılmaz, 2016: 301). O, ezilenlerin ezilmelerinin sebebinin; cahillikleri ya da eğitim yoksunluğu olmadığını, siyasi, ekonomik ve sosyal erklerin meydana getirdiği bir durum olduğunu anlamıştır (Dindaroğlu, 2021: 29). Ezme durumu iktidarlar tarafından bilinçli bir şekilde üretilmektedir. Eğitimden doğal olarak beklenen kurtarıcılık fonksiyonu, iktidarlar eliyle tam tersi bir işleve dönüşerek ezilenlerin somut gerçeklikleri bilmelerinin önüne geçmiştir. Ezenler tarafından yapılandırılmış eğitim, ezilenlerin var olan ezme durumunun normal bir gerçeklik olarak algılamasını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak da ezilenler tarafından mevcut durumun değişimi için herhangi bir tepki mümkün olmamaktadır. Çünkü ezilenler kendilerine yabancılaşmış, *sessizlik kültürüne* kapılmış ve ezilenlerde *sınır durumlar* oluşmuştur. Freire bu durumları oluşturan eğitimin geleneksel eğitim olduğunu vurgular. Geleneksel eğitimi bir bankanın işleyişine benzetir ve *bankacı eğitim modeli* olarak isimlendirir. *Bankacı eğitim modelinde* öğrenciler nesne, öğretmen tahakküm aracıdır. Öğretmenin görevi bilgiyi boş kaplar olarak gördüğü öğrencilere iletmektir. Öğrenciler ise ne kadar çok bilgi biriktirirler o kadar çok görevlerini ifa etmiş olurlar. *Bankacı eğitim modelinde* öğretmenin ön gördüğü şekilde tek yönlü bir bilgi akışı vardır. Bu da öğrencilerin “ben” olmalarının önündeki en büyük engeldir. O eğitimin alt üst edici gücünün farkındadır ve ona göre alt üst edilmiş eğitimin tekrardan özüne dönmesi ve insanlığa hizmet etmesi gerekmektedir. Freire için eğitim taraflı, politik ve ideolojiktir:

Tarafsız eğitim süreci diye bir şey yoktur. Eğitim ya genç kuşağın bugünkü sistemin mantığına entegrasyonunu kolaylaştırmakta, sisteme uygunluk sağlamakta kullanılan bir araç olarak işler, ya da erkeklerin ve kadınların gerçekliği eleştirel ve yaratıcı olarak ele aldıkları, dünyalarının dönüştürülmesine nasıl katılacaklarını keşfettikleri bir araç, “bir özgürlük pratiği” haline gelir (Shaull, 2023: 50).

Eğitim, hem ezenler tarafından tahakkümün devamı için kullanılabilir hem de ezilenlerin özgürleşmesi için kullanılabilir. Ezenlerin elindeki eğitim, tahakkümün yeniden yaratılması için kullanılırken Freire’nin düşüncesinde eğitimin kendisi, sürekli olarak yeniden üretilir. İnsanın bitmemiş/tamamlanmamış karakteri ve gerçekliğin

dönüşme özelliği, eğitimin yaşam boyu devam eden bir faaliyet olmasını zorunlu kılar. Eğitim, böylece praksis içinde sürekli yeniden oluşturulur (Özsoy Somuncuoğlu, 2023: 127). Rousseau insanın, ne canlıların ne de eşyanın ilk haliyle kalmasına izin vermediğini belirtmektedir. Ona göre insan her şeyi değiştirmek istemekte, toprağa, ağaçlara, iklimlere ve mevsimlere müdahale etmekle kalmamakta kendi cinsini de şekillendirme ve ona biçim verme çabasına girmektedir (Akın ve Arslan 2014: 88). Freire de insanı, çevresini ve kendisini değiştirme ve dönüştürme kabiliyetine sahip, refleksif düşünebilen bir varlık olarak tanımlamaktadır. Dinamik bir yapıya sahip insanın eğitimi için dinamik bir eğitime ihtiyacı vardır. Sürekli değişen koşul ve durumlara insanın ayak uydurabilmesi statik bir eğitim ile mümkün olamaz. Bu yüzden eğitim, mütemadiyen insanı ve hayatı takip edip, yeniliklere cevap verecek şekilde sürekli kendini yenilemelidir. Freire'ye göre insan;

(Freire'in deyişiyle) insanın varlıksal yetisi (ontological vocation) kendi dünyası üzerinde eylemde bulunan ve bu dünyayı dönüştüren bir özne olmak ve bunu yaparken bireysel ve kolektif olarak daha tam ve daha zengin bir hayat olasılığına doğru hareket etmektir. Freire'in değindiği bu dünya durağan ve kapalı bir düzen, insanın kabul etmek zorunda olduğu, kendini uydurmak zorunda olduğu verili bir gerçeklik olmaktan çok, üzerinde çalışılması ve çözülmesi gereken bir problemdir; insanın tarihi, yaratırken kullandığı malzemedir, belirli bir zaman ve yerde insandışılatastırıcı olanı alt ederek ve niteliksel bakımdan yeni olanı yaratma cesareti göstererek yerine getirdiği bir görevdir (Shaull, 2023: 48).

Freire'nin dünyayı, çözülmesi gereken bir problem olarak değerlendirmesi ve bu problemi çözebilecek varlık olarak insanı işaret etmesi, kendi eğitim felsefesini geliştirmesini sağlamıştır. Ezilenlerin, kendileri olmak ya da bölünmüş olmak, dayatılan kuralları yerine getirmek ya da seçim yapabilmek, eyleyen olmak ya da eyleyenmiş gibi davranmak, sessiz kalmak ya da dünyayı değiştirme cesareti göstermek gibi trajik ikilemlerin de eğitimlerine katılmasını savunan Freire ortaya konulacak pedagojinin ezilenler için değil ezilenlerle birlikte şekillenmesi gerekliliğini belirtir. Böylece bu pedagoji, ezilenlerin ezilme olgusunu düşünebilme/değerlendirebilme fırsatını verecektir. Freire: “Ancak kendilerinin ezenlerin “evsahipleri” olduklarını fark ettikleri zaman özgürleştirici pedagojilerinin doğumuna katkıda bulunabilirler” (Freire, 2023: 67). diyerek bu gerçeği ortaya koymaktadır. O, insanlığın yeniden kazanılmasını *Problem Tanımlayıcı Model* olarak isimlendirdiği eğitim yöntemine bağlamış ve bu eğitim yöntemini geleneksel eğitimin tam karşısında konuşlandırmıştır. *Problem tanımlayıcı model*, geleneksel eğitimin *insandışılatastırma*, *nesneleşme*, *sessizlik kültürüne* bürünme, *sınır durumlar* oluşturma, uyumlulaştırma, tahakkümü devam ettirme ve yeniden üretme gibi tüm durumlarını yok etmek için namzettir. *Problem tanımlayıcı*

model, Freire'nin eleştirel eğitim felsefesine can veren tüm kavramlarının pratik alanıdır. O, *problem tanımlayıcı model* ile eylem ile söylemi birleştiren *praksisi*, idraklerin uyanması bağlamında *conscientizaçao*yu, insana konulan yapay sınırları aşma olarak *sınır eylemi* ve eşitliğin yansımaları *diyaloğu* somut bir şekilde ortaya koymuştur. Böylece öğretmen ve öğrenci arasında hiyerarşi kalkmış *diyalog* başlayacaktır. Öğrencilerin bilinçleri uyanacak ve öğrenciler sorgulayan öznelerle dönüşeceklerdir. Bu model ile öğretmenler öğrenci, öğrenciler öğretmen olacak, öğrenciler nesne olmaktan, öğretmenler tahakküm aracı olmaktan kurtulacaktır, monolog, *diyaloğa* teslim olacak, iletişim başlayacaktır, *sessizlik kültürü* ve *sınır durumları* ortadan kalkacak, *conscientizaçao* (eleştirel bilinç) *praksise* hayat verecek ve en önemlisi ezilenlerin de ezenlerinin de insanlaşarak özgürleşme fırsatı oluşturulacaktır. *Problem tanımlayıcı modelin* bu özellikleri yine kendisinin bir özelliği olan demokratik ve eşitlikçi yaklaşımı ile hayat bulacaktır.

Yukarıda Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinin deyim yerindeyse ayaklarının yere basmasını sağlayan kavramlarına kısaca değinilmiştir. Onun eleştirel eğitim felsefesinin çıkış noktası olarak kabul edebileceğimiz yer ezme/ezilme çelişkisidir.

2.2.1. Ezme/Ezilme Çelişkisi

Freire “çelişki” kavramını karşıtlık manasında kullanır. Köklerinin insanlık ile yaşıt olabileceğini söyleyebileceğimiz bu karşıtlık Kantarcı Bingöl ve Aybar tarafından şöyle ifade edilir:

Freire, o zamanların verdiği zorluk ve sıkıntılı süreci atlatmanın tek yolunun eğitim olduğu kanısına varmıştı. Ama bu o kadarda kolay olacak bir şey değildi; insanlar hayatta kalmak için ekmek parası kazanma mücadelesine girişmişti, bu mücadele beraberinde ezme ve ezilme durumunu ortaya çıkarmıştı. Tarih boyunca insanlar arasında sürekli hiyerarşik bir yapı mevcut olmuştur. Antik dönemlerde efendi-köle ilişkisi, daha sonraki feodal dönemde ise toprak sahibi-maraba ilişkisi, sanayi devrimiyle birlikte burjuva-proletarya ilişkisi ve postmodern dönemde ise serbest ekonomi piyasası ile patron-çalışan ilişkisi gibi çeşitli hiyerarşik yapılar karşımıza çıkmaktadır (Kantarcı Bingöl ve Aybar, 2020b: 308).

Bu noktada karşımıza; “insandaki değer biçme ve derecelendirme durumunun onun doğasına mı dayandığı” sorusu çıkmaktadır. İnsan kendisini de elinin değdiği her şeyi de bir kıyasa tabi tutarak sınıflandırmış ve derecesine göre hiyerarşik bir yapı kazandırmıştır. Tarih boyunca gördüğümüz ve örneklerini çoğaltabileceğimiz bu hiyerarşi ve sınıflamanın tarihin hiçbir bölümünde aslında hiç yok olmadığını sadece zamanın şartlarına göre farklı formlara bürünüp devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu hiyerarşi ve sınıflama çoğu zaman pek olumlu sonuçlar doğurmamış, büyük mücadelelerin kaynağı ve devam ettiricisi olmuştur. Bu hiyerarşi, Freire'nin

felsefesinde ezme/ezilme kavramlarıyla ve olumsuz bir biçimde kendini göstermiştir. O, tarih boyunca isim değiştirmiş hiyerarşinin bir çok zaman zulme dönüşen yapısını, “ezme/ezilme” kavramlarıyla isimlendirerek evrensel bir nitelik ve tarih üstü bir boyut kazanmıştır. Ona göre: “A”nın nesnel olarak “B”yi sömürdüğü veya sorumlu bir kişi olarak özgüvenini pekiştirmesini engellediği herhangi bir durum ezme durumudur (Freire, 2023: 74). Freire bu “ezme” tanımlamasıyla ezmeye geniş bir boyut kazandırmıştır. Ezmenin sadece maddi bir durum olmadığı, özgüveni zedelemesi boyutuyla da manevi bir tarafının da olduğu tanımdan anlaşılmaktadır. Hatta o ezmeyi, *yetkin insan olmanın* önünde bir engel ve kendiliğinden şiddet meydana getiren bir durum olarak değerlendirir. Bir davranış kısıtlamalar içerse de bu her zaman ezme olmayabilir. Bu davranışlar baskıyı üreten davranışlar ile karıştırılmamalıdır. Baskıyı önleyen davranışlar ezme sayılmaz. Bunu Freire şöyle açıklar:

Bununla birlikte, eskinin ezilenlerinin, eski ezenlerine dayattığı ve eskinin ezenlerinin önceki konumlarını yeniden kazanmalarını önleyen kısıtlamalar baskı /ezme oluşturmaz. Bir edim, ancak insanları daha tam insan olmaktan alıkoyduğu zaman baskıcıdır. Dolayısıyla, bu zorunlu kısıtlamalar kendi başına dönün ezilenlerinin bugünün ezenleri haline geldiklerini göstermez (Freire, 2023: 75).

Buradan anlaşılacağı üzere ezme şiddet ile başlamıştır ya da şiddet varsa ezme kaçınılmazdır. Freire’ye göre şiddet ezilenlerden kaynaklanmayıp, aksine ezilenler, şiddetin sonucudur. Ezenler ise ezmenin sebebi olarak ortaya çıkmışlardır. O bu durumu şu sözle ifade etmiştir: “Ezenler şiddeti, antipatiyi, terörü, despotizmi ve nefreti başlatarak ezilenlerin, sömürülen, kişi sayılmayan, çaresiz, hayatın reddedilmişleri, zulmedilenler ve horlananlar olmasına sebep olmuştur” (Freire, 2023:74). Ezme birbirine karşıt iki grubun oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Şiddetin ve ezmenin başlamasıyla kurulan düzen, ezen ve ezilen için yeni bir hayat tarzı oluşturmuştur. Ezenin de ezilenin de içine gömülü olduğu bu gerçeklik her iki sınıf için yeni davranış kalıpları meydana getirmiştir. Freire’ye göre, biri ezmeyi diğeri ezilmeyi benlik haline getirmiş hatta bununla da kalmayıp, şiddet ve ezilmenin sonraki nesillere aktarımını sağlamışlardır. Bu da ezen ve ezilenler arasındaki ilişki çeşidinin sürüp gitmesine neden olmuştur. Böylece şiddet ve ezme, sürekli yeniden üretilen dinamik bir yapı içinde geleceğe doğru ilerlemektedir. Ona göre ezmenin sürdürülmesinin bir başka saiki ise ezenlerin baskısıdır:

Bununla birlikte ezenler için, ezenlerin şiddetine tepki gösterecek olsalar, kötünietli, tedhişçi, barbar, kalles veya savaş istekli olanlar daima (hiçbir zaman açıkça “ezilenler” olarak nitelendirmedikleri ama -hemşeri olup olmadıklarına bağlı olarak- “o insanlar”, “kör

ve kıskanç kitleler”, “vahşiler”, “yerliler” veya “yıkıcılar” diye adlandırdıkları) ezilenlerdir (Freire, 2023: 74-75).

Bu baskı neticesindeki ezen/ezilen çelişkisi bir gerçeklik olarak aramızdadır. Ezme/ezilme çelişkisi elle tutulur, gözle görülür somut bir olgudur. Bu da ezme/ezilme çelişkisinin ispatlanabilir olmasını sağlamıştır. Ezme de ezilme de gerçektir ve hem ezen tarafından hem de ezilen tarafından bizzat yaşanır.

Ezenlerin “iktidarlarını kullanarak ezen, sömüren ve gaspeden ezenler, bu iktidardan ne ezilenlerine de kendilerini özgürleştirme gücünü alamazlar. Sadece ezilenlerin zayıflığından doğan erk, hem ezilenleri hem de ezenleri özgürleştirecek kadar kuvvetli olacaktır” (Akt. Yılmaz, 2016: 303). Freire iktidarı elinde bulundurmaları nedeniyle güçlü görünen ezenlerin aslında göründükleri kadar da güçlü olmadığını ezenlerin gücünün de ezilenlerin zayıflığından kaynaklandığını iddia eder. Ezenlerin ezme gücü ezilenlerin güçsüzlüğünden devşirilir. Ezenlerin gücü, ezilenlerin gücünün ezenlere transferi neticesinde oluşmaktadır. Bu güç öyle bir güçtür ki hem ezenleri hem de ezilenleri özgüzeştirecek tek güçtür. Ezenlerin ezilenlerden devşirdiği bu güç, ezenler tarafından ezilenlere karşı şiddeti azaltılarak ve şekil değiştirilerek kullanılır. Freire bu durumları *yumuşatma* ve *sahte yüce gönüllülük* kavramları ile açıklar. Baskı ve ezmenin şiddetinin azaltılmasını *sahte yüce gönüllülük* gereği *yumuşatma* olarak ifade eder. Freire de *sahte yüce gönüllülük* ise kasten muhtaç bırakılan insanın ihtiyacının bir kısmının giderilmesidir. *Sahte yüce gönüllülükte* hiçbir zaman ihtiyaçlar tam anlamıyla karşılanmaz, her daim yoksunluk hali vardır ve mütemadiyen devam etmelidir. Çünkü *sahte yüce gönüllülük* adaletsizlikten doğan ölüm, çaresizlik ve sefaletten gücünü alır ve bunlarla kendini ayakta tutar (Aybar, 2022: 66). Ezenler ezmenin sürekliliği için *sahte yüce gönüllülüklerini* devam ettirmek durumundadırlar. Bu yüzden ezilenlerin yoksunluk durumları devam etmeli ve bu problemleri çözülmemelidir.

Ezenlerin, sahip olmayı sadece kendilerinin bir niteliği olarak değerlendirmelerinden dolayı *yüce gönüllülükleri* sahtedir. Ezenlerin yardımları ezilenlerin de bir şeylere sahip olması gerektiği inanişından değildir. Sahip olunca *insanlaşması* gerekenler kendileridir zaten kendilerince insanlıkta onların mülküdür. Ezilenlerin bilinçlenmesi ile özgürleşerek *insanlaşmaları* ezenler tarafından yıkıcılık olarak değerlendirilir (Kılıç, 2021: 54). Sefalet biterse *yüce gönüllülük* biter, *yüce gönüllülük* biterse ezenlerin gücü sekteye uğrar, ezenlerin gücü sekteye uğrarsa ezme biter, ezme biterse çıkar biter, çıkar biterse düzen bozulur. Aynı zaman da bu *yüce gönüllülük* ezmenin bir nevi kamuflesi durumundadır da: Yardım ediliyor gibi görünen

durum aslında bir aldatmacadır. Türkçede kullandığımız “kaşıkla verip kepçeyle almak” deyimini ve “kaz gelen yerden tavuk esirgenmez” atasözü durumun ifadesi için kullanılabilir. Freire için *gerçek yüce gönüllülük*, ezilenlerin kendi problemlerine bilinçli bir şekilde yaklaşarak kendi çözümlerinin eyleyicileri olmaktır (Freire, 2021a: 39). *Gerçek yüce gönüllülük* yoksula yardım etmek değil onun yoksulluğuna son vermek için mücadele etmektir. Freire *sahte yardımseverlik* ve *gerçek yüce gönüllükü* şöyle ayırt eder:

Sahte yardımseverlik, korku içindekileri, boyun eğdirilmişleri, “hayatın reddedilmişleri”ni, titrek ellerle avuç açmak zorunda bırakır. Gerçek yüce gönüllülük bu ellerin -ister bireylere ister halklara ait olsunlar- yardıma giderek daha az gerek duymasını, iş gören ve dünyayı dönüştüren insan elleri haline gelmesini sağlamaya çalışmaktan geçer (Freire, 2023: 63).

Gerçek yüce gönüllülük insanlığı tekrar kazanmak için edilen mücadelenin sonucunda ortaya çıkacaktır. Freire için ezme/ezilme çelişkisi aşılmalıdır ve insanlık için dönüşmelidir. Bu dönüşümü radikal bir tavır olarak ifade eden Freire analiz ve eylemde nesnellüğün önemine vurgu yapar. O gerçekliğin dönüşümünde hedeften saptıracak ve harekete geçmeyecek durumları öznelcilik olarak tanımlar ve öznelciliği tehlikeli olarak değerlendirir. Öznellik ile öznelciliği birbirinden ayıran Freire öznelliğin gerekli olduğunu ve nesnellikle diyalektik bir ilişki içerisinde dünyayı ve tarihi değiştirme olgusuna hizmet ettiğini belirtir. Ona göre öznellik dünyada olup bitenlere özne olarak müdahale etmeyi gerektirir (Freire, 2021b: 118). Dönüşüm için gerekli olan bu eylemlilik halini o şöyle ifade eder: “Nesnel sosyal gerçeklik tesadüfen var olmadığı, insan eyleminin ürünü olduğu gibi, tesadüfi olarak da dönüştürülmez” (Freire, 2023: 69). Nesnel sosyal gerçekliği üretebilen insan bunu dönüştürmeye de muktedirdir. Freire, ezme/ezilme ilişkisi üreten insana, tarihi bir görev olarak bu ilişkiyi dönüştürme görevini yükler. Bu görev beraberinde başka bir görevi de arkasından mecburi olarak getirmiştir: Ezilenlerin kendileriyle gerçek bir dayanışma gösterenlerle özgürlük için mücadele etmesidir. Çünkü Freire’ye göre özgürleşme hiçbir zaman altın tepside sunulmayacaktır. Özgürlüğü kazanabilecek olanlar ise yalnızca ezilenler olduğundan onların durumlarına yakından bakmanın önemi büyüktür.

2.2.1.1. Ezilenler

Freire ezmenin mağduru ezilenlerin özelliklerinden bize bahsederek onları daha yakından tanıma fırsatını bizlere sunmuştur. Ezilenler, var olan ezme durumunun ilk farkına varabilecek insanlardır ve buna en hazırlıklı kişilerdir. Aynı zamanda ezilenler ezmenin zararlarını en çok görenlerdir. Özgürlüğün kıymetini ve zorunluluğunu da en

çok ezilenler bilir. Bu bağlamda o, “Kim, ezen bir toplumun korkunç anlamını kavramaya, ezilenlerden daha hazırlıklıdır ki? Kim baskının/ezmenin etkilerinden ezilenlerden daha fazla zarar görür? Kim, özgürleşmenin gerekliliğini onlardan daha iyi anlayabilir?” (Freire, 2023: 63-64). sorularını dile getirmektedir. Bir başka özellikleri ise özgürleşmeyi tesadüfen değil bir mücadele neticesinde kazanacak olmalarıdır. Ezenlerin ezmesinin sebebi olan sevgisizlik bu özgürlük mücadelesi sayesinde gerçek bir sevgiye dönüşecektir. Ezilenlerin bu yetileri düşünüldüğünde baskıya baş kaldırması gereken, zulmun önünde durması gerekirken kendileri de koşullandırılmış düşünce yapıları neticesinde “ezenler” ya da “alt ezenler” olma eğilimleri de ezilenlerin bir başka özelliğidir. Bu ezilenlerin yanlış algılarından kaynaklanmaktadır. Freire bunu şu sözlerle aktarmaktadır: “Onların ideali insan olmaktır; fakat onlar için insan olmak ezen olmaktır” (Freire, 2023: 64). Görüldüğü üzere ezilenler için insan olmak ezen olmaktır ve bu bir yanlış idrak edimidir.

Ezilenler insanca yaşamı ezenlerde deneyimledikleri için insan olmayı ezen olma ile aynı şey gibi düşünmüşlerdir. Ezilenler için insan olma hedefi ezen olma ile eşleşince ezen olma ile insan olma ile aynı şey gibi düşünülmüştür. Bu da Freire'nin de ifadesiyle ezilenlerin ezenlerine “meyletme” tavrını geliştirmiş, ezenlerini objektif bir şekilde değerlendirmelerinin önüne geçmiş ve kendilerini ezenleri ile özdeşirmelerinden onları kendilerinin dışında düşünemezler. Ezilenlerin amaçları ezenler tarafından belirlenmektedir (Çepni, 2021: 217). Ezilenlerin koşullandırılmış zihinleri sahte bir gerçekliğin içinde kalmıştır. Ezilenler mevcut ezilme durumunu doğal bir durum olarak değerlendirmekte ve ezen ezilen çelişmesini görememektedir. Aşağılandıklarının ve ezenlerden farklı olduklarının farkındadırlar fakat bu farkındalık onları özgürlüğe taşıyacak bir farkındalık değildir. Çünkü onların iğdiş edilmiş zihinleri, özgürlüğün değil ezen olmanın peşinde olmalarının kurtuluş olacağını zannetmektedir. Ezilenler, ezme/ezilme çelişkisinden kurtulup özgürleşen insanı değil ezen konumuna evrilmiş insanı *yeni insan* olarak değerlendirirler. Ezilenler içinde buldukları durumu doğru değerlendirememeleri onların ezme/ezilme kısır döngüsünde debelenip durmalarına neden olmaktadır. Freire ezilenlerin yeni ezenler olma durumunu şöyle bir örnek ile gözler önüne sermektedir: Tarım reformu isteyen ezilenlerin amacı toprağa sahip olup diğerleri üzerinde nüfuz oluşturmaktır. Toprağın yeni sahibi eski sahibinden daha gaddar olabilmektedir. Bu gaddarlık yeni ezenin düzeninin devam etmesi içindir (Freire, 2023: 64). Bu da ezilenlerin, ezenler tarafından oluşturulmuş bilinçlerini ortaya koymaktadır: Ezilenler için olmak, gibi olmaktır ve ezenler gibi olmaktır. Görüldüğü

üzere dünün ezileni bugünün ezeni olmakta, ezen/ezilen çelişkisi devam etmekte ve özgürleşme olanaklı hale gelememektedir.

Ezilenlerin bilincinin yanlış bir algısı da topluluk yerine bireyselliği doğru olarak düşünmeleridir. Ezilenler, ezenler tarafından yalnızlaştırılır (Çepni, 2021: 217). Ezilenlerin dünyasında yeni insan “bireysel” olarak değerlendirilir. Ezilme durumunun devam etmesinin bireysellik önemli bir ayrıntıdır. Ezenlerin yeni insanı bireysel olarak değerlendirmeleri onların ezilen bir grubun parçası oldukları gerçeğini unutturmaktadır. Çünkü bu bireysellik, ezenlerin kendilerini ezenleri ile özdeşleşme çabasından kaynaklanmaktadır. Ezilenler kendinin ve kıskaç altındaki durumunun farkında bir “birey” değil köklerinden kopmuş ezeni ile aynı olmaya çalışan “bireysel” dir. Bireysellik onların dayanışma içinde hareket etmelerinin önüne geçerek ezme karşısındaki güçlerini yitirmelerine neden olmaktadır. Bu güçsüzlük de onların daha kolay sevk ve idarelerini sağlayacak nitelik olarak aleyhlerinde bir durum oluşturmaktadır.

Ezilenlerin bir başka özelliğini ise Freire “özgürlük korkusu” olarak belirtmektedir. Bu korku hem ezenlerin hem ezilenlerin ortak korkusudur. Ezenler ezme serbestisinin kaybolacağından korkarken ezilenler özgürlüğün kendisinden korkarlar. Ezenlerin bu korkusu yukarıda bahsedilen *sahte yüce gönüllülüklerin* sebebidir. Çünkü ezme karşısındaki tepkinin azaltılması ya da yok edilmesi için samimi olmasa da ufak iyiliklerin şırınga ile zerkedilip ezilenin uykusundan uyandırılmaması gerekmektedir. Ezilenlerin söz konusu korkusu bilinçleri ile alakalıdır (Vittoria, 2017: 100). Mevcut korkunun oluşmasında ezilenlerin davranışlarının belirlenmiş olması ve ezeni izlemesinin payı büyüktür (Freire, 2023: 65). Özgürlük için ezilenlerin, ezenlerin belirlenimlerinden çıkıp özerk olmayı ve sorumluluk almaları gerekmektedir. Bu da bize Freire’nin mottosunu hatırlatır: “Özgürlük fethedilir, armağan olarak alınamaz” (Freire, 2023: 66). Onun için özgürlük ancak uğruna mücadele edilip kazanılacak bir şeydir. Özgürlük için ezmenin düşünce düzeyinde keşfedilmesi ve eyleme geçilmesi gerekmektedir (Demirci, 2023: 64). Buradan da anlaşılmaktadır ki özgürleşme için ezenlerin sadece gerçekliği deşifre etmeleri yetmez aynı zamanda fiil ile de desteklemeleri gerekmektedir.

Ezilenlerin bir başka karakteristik özelliği ise içlerinde sürekli bir ikiliği yaşıyor olmalarıdır. Şu halde; “Ezilenler, bir ve aynı zamanda hem kendileridir, hem de bilinçlerini içselleştirmiş oldukları ezenleridir” (Freire, 2023: 66-67). Ezilenler, kendileri ve ezenleri arasında ikiye bölünmüş haldedirler. Bir yanları kendileri olmaya çalışırken diğer yanları ezenlerinin yansımasıdır. Bu da onların karmaşık ve birbirine

geçmiş ruh haline sahip olmalarına sebep olmuş, dolayısıyla da kendinde bir kişilik oluşturmalarının önünde set olmuştur. Freire bölünmüş bir kişiliğin antitezi olarak özgürlüğü işaret etmektedir. Ezilenler, özgürlük sayesinde özgün bir varoluşa sahip olabileceklerini keşfeder ve özgün bir varoluşu arzularlar fakat bu özgünlükten de korkarlar (Freire, 2023: 66). Ezilenlerin keşfettikleri bu mezkur gerçek özgürlük mücadelesine katılmadığı müddetce faydasızdır. Oysa Freire ezilenleri sürekli üreten kişiler olmaya davet eder (Macedo ve A. Freire, 2022: 12). Eyleme geçmeyen idrak, ona göre anlamsızdır. Özgürlük korkusu ise ezilenlerin özgünleşmemesine bunun neticesinde de özgürleşmelerine neden olmaktadır. Özgünlük ve bölünmüşlük çelişkisini aşamayan bir ezilenin özgürlük mücadelesine katkısı olamayacaktır. Bu tip ezilenler mücadelelerini kendi arkadaşları ile verirler ve şiddeti arkadaşlarına yöneltirler. Freire bu tip bir şiddetin kendi arkadaşlarına olması sebebiyle yatay ve çok basit sebeplerden ötürü ortaya çıktığını ifade eder (Freire, 2023: 81). Bunun sebebi ise içine hapsedikleri düzenin kısıtlamaları içinde yıpranmalarıdır. Ezilenler ezenlerini kendilerinden büyük olarak gördükleri için ezenlere herhangi bir tepki göstermez ve uysal davranırlar. Ezenlerine göstermedikleri tepkileri kendi arkadaşlarına, kendi ailelerine göstererek dışa vururlar. Bu da ezilenlerin ailelerinin ve arkadaşlarının hayatlarının yıkımı olarak *ölümseverlik*in ortaya çıkmasına neden olur. Halbuki ezilenlerin görevi:

Kendilerini özgürleştirmeleriyle, kendilerini ezenleri de özgürleştirebilecek olan yalnızca ve yalnızca ezilenlerdir. Bir sınıf olarak ezenler ne başkalarını ne de kendilerini özgürleştirebilirler. Bu nedenle ezilenlerin içinde hapsedikleri çelişkiyi çözümlene mücadelesi vermeleri hayati önem taşır; ve bu çelişki, yeni insanın, yani ne ezen ne de ezilen olan, özgürleşme sürecindeki insanın ortaya çıkmasıyla çözülecektir. Eğer ezilenlerin amacı yetkin insan olmaksızın, bu çelişkinin öğelerini ters yüz etmekle, ya da sadece kutupları birbirleriyle değiştirerek amaçlarına ulaşamayacaklardır (Freire, 2023: 75).

Ezme durumunun başlamasının olmasa da sürmesinin nedenlerinden biri de ezilenlerin kendilerini pasif hale getiren kaderci anlayışlarıdır. Hakim grubun ezilenler üzerindeki tahakkümü ezilenlerin içinde buldukları durumun kendilerinin kaderi olduğu algısına kapılmalarına neden olur (Kantarcı Bingöl, 2022: 704). Fakat Macedo ve Freire A.'ya göre ezilenlerin içinde bulunduğu durum ilahi bir kader anlayışı değil ekonomik, politik ve ideolojik bir yansımanın sonucudur (Macedo ve A. Freire, 2022: 12). Ezilenlerin kaderci anlayışları onları uysal hale getirmiş, çevresindeki olaylara karşı tepkisiz ve kabullenici bir tavır takınmalarına neden olmuştur. Başlarına gelen tüm durumları aşkınlaştırmaları ezilenlerin doğru tahliller yapamamalarına neden olmaktadır. Freire bu durumu “çarpık bir alın yazısı” olarak ifade etmektedir:

Hemen hemen her zaman alın yazısının, kaderin ya da talihin -kaçınılmaz güçlerin- gücüyle veya çarpık bir Tanrı anlayışıyla ilişkilidir. Büyü ve mitin egemenliği altında ezilenler (özellikle de hemen hemen doğanın kucağında bulunan köylüler) sömürünün ürünü olan çilelerini Tanrı'nın iradesi gibi görürler -sanki bu "örgütlü karışıklığın" yaratıcısı Tanrı'ymış gibi (Freire, 2023: 80).

Freire ezilenlerin, sömürünün sebebinin Tanrı olarak görmelerini ve dolayısıyla da sömürüye teslim olmalarını kabul etmez. Ezilen başına gelenleri Tanrı'nın takdiri olarak değerlendirir. Bu yanlış değerlendirme neticesinde mücadele yeteneğini kaybeder çünkü ezilen tanrı ile mücadele edemez. Benzer bir anlayış Friedrich Nietzsche'nin "köle ahlakı"nda da karşımıza çıkmaktadır. İnsanları zayıflar ve güçlüler diye ikiye ayıran Nietzsche zayıfların oluşturduğu mevcut sistemi "köle ahlakı" olarak nitelendirir. Efendi/köle diyalektiğinden ahlakı değerlendiren Nietzsche'de köle ahlakının dışsal kaynaklı oluşu ve başa gelenlerin hakimiyet dışı olduğuna dikkat çekmektedir (Bayır, 2019: 29). Fakat Freire'ye göre durum hiç de ezilenin düşündüğü gibi değildir; ezme toplumda üretilmiştir ve Tanrı'nın planı değildir.

Ezilenlerin bir başka özelliği de kendilerine yabancılaşmalarının ve sömürgeleştirilmiş zihinleri neticesinde kendilerini aşağılamalarıdır. Kendilerini hiçbir şey bilmeyen cahil insanlar olarak nitelerler. Bu aşağılamanın sebebi ezilenlerin ezenler tarafından istenilen formlara sokulması ve ezenlerin görüşlerini ezilenlerin içselleştirmesidir (Çepni, 2021: 217). Her ezme durumu başka bir ezme durumunu beraberinde getirmiş ve ezilenlerin ezilmesi her seferinde daha da katmerleşmiştir. Ezme yabancılaşmayı, yabancılaşma aşağılanmayı vb. durumlar birbirini tetikleyerek devam etmiştir. Son gelinen noktada ezilenler, ezenleri tarafından o kadar fazla horlanmış ve sömürülmüşlerdir ki kendilerinin elinden hiçbir şey gelmeyeceğine kendileri de ikna olmuşlardır. Artık onları kimsenin horlamasına gerek kalmadan da kendilerinin hiçbir işe yaramaz kişiler olduklarını kabul etmişlerdir. Kendileri dışındakilerini kendilerinden üstün görmeleri bir hiyerarşi oluşturmuş ve bu hiyerarşi kendilerini itaatkar bireyler kılmış, her anlamda yönetilmelerini sağlamıştır. Ezme/ezilme çelişkisinin daha net anlaşılması için ezilenlerin üzerinde bu denli bir tahakküm kuran ezenleri de tanımak gerekli olacaktır.

2.2.1.2. Ezenler

Ezen/ezilen çelişkisindeki diğer bir sınıf olan ezenlere yakından bakacak olursak onların en karakteristik özelliklerden birinin ezme ve şiddeti başlatarak özgürlüğün önünde bir engel olduğu söylenebilir. Ezilenlerin özgürlüklerini engelledikleri gibi kendi özgürlük tasavvurları problemlidir. Ezen/ezilen çelişkisinin bittiği yani

özgürleşmenin gerçekleştiği bir ortamda ezenlerin hissettiği, özgürleşme değil yıkımdır (Kılıç, 2021: 54). Ezenin bilincinin varlık sebebi, dünyaya ve insanlara somut olarak sahip olma isteğidir. Ezenler için “olmak, sahip olmaktır ve “sahipler” sınıfı olmaktır” (Freire, 2023: 76). Ezenlerin elindeki tahakkümü kaybetmeleri onlar için ezilen olmalarıdır. Bunun nedeni ezenlerin tükenmek bilmeyen ezme güdülerinden farklı her durumu baskı olarak değerlendirmeleridir. Ezenlerin ezmeye koşullanmış ve ezmeyi tecrübe etmiş bilinçleri, ezmenin dışındaki tüm durumları olağandışı değerlendirmelerine ve bundan rahatsızlık duymalarına neden olmuştur (Aydın ve Akto, 2021: 1184). Ezenlerin düşüncelerindeki bu çarpıklığın alt yapısını ise bencillikleri ve ezilenleri nesneleştirmeleri oluşturmuştur diyebiliriz. Freire bu durumu şöyle bir karşılaştırma ile açıklamaktadır:

Eskiden yiyebilir, giyebilir, eğitim görebilir, yolculuk yapabilir ve Beethoven dinleyebilirlerdi; ama milyonlar açtı, giysileri veya ayakkabıları yoktu, öğrenim görmez veya yolculuk yapmazdı, hele Beethoven'ı hiç dinleyemezdi. Kamunun hakları adına bu hayat tarzına getirilen her kısıtlama, eskinin ezen kesimine bireysel haklarının derinden ihlali gibi görünür- oysa kendileri, açlıktan zarar gören ve ölen, acı çeken, umutsuzluk içindeki milyonlara hiç saygı göstermemişlerdi. Ezenler için “insani varlık” sadece kendileridir; öteki insanlar “şeyler”dir. Ezenler için sadece bir tek hak vardır: Kendilerinin barış içinde yaşama hakkı. Buna karşılık ezilenlerin hakkı ise -ki bu hakları bile her zaman saygı görmez, olsa olsa kabullenilir- hayatta kalmaktır. Ve bu zoraki kabul de sadece ezilenlerin varlığı kendi varoluşları için zorunlu olduğundan gerçekleşir (Freire, 2023: 76).

Ezenlerin kendilerinden başkasını değersiz kılan, yok sayan hatta herhangi bir nesneden farksız gören bencillikleri, dünyayı ve insanları “kendileri için varlık” olarak değerlendirmelerine neden olmuştur. Ezenler çevrelerinde bulunan her şeyi egemenliklerinin bir nesnesine çevirme gibi hastalıklı bir bilince sahiptirler (Çepni, 2021: 218). Ezenlere göre her şey kendileri için olmalıdır ve kendilerine hizmet etmelidir. Bu görüş sadece ezenler tarafından kanıksanmamıştır, ezilenler de en az ezenler kadar kendilerini ezilenlerin malı olarak görmektedirler. Onlara göre ezilenler olmalıdır; çünkü ezen olabilmek için ezilene ihtiyaç vardır. Bunun dışında ezilenlerin, ezenlerin nazarında bir kıymeti harbiyesi yoktur.

Ezenlerin bir başka özelliği ise sahip olma tutkularının sınırsızlığı ve her şeyi satın alabilme düşüncesidir (Kılıç, 2021: 54). Freire somut bir ezme/ezilme durumundan bahsederken ezenlerin çevresindeki her şeyi nesneleştirmelerinden ötürü alınıp/satılabilecek şeyler olarak değerlendirmelerini ve ezmenin tahayyül değil bire bir yaşanan gerçeklik olmasını kasteder. Ezenlerin çevrelerini nesneleştirmesi, çevre ile ilişkilerinin maddeleşmesine neden olmuştur. Bu da ezenlerin duygusuzlaşmasına, *insandışılaşmasına* neden olmuştur. Ezenlerin ezilenlerle ilişkisi, insanın madde ile arasındaki araçsal ilişkiye dönüşmüştür. Bu ilişki, maddenin işe yaradığı ölçüde

kıymetli olmasından ve değerinin para ile ölçülebilmesinden ibarettir. Ezenlerin materyalistleşmiş bu yapısı ezenlerin bilincinde her şeyin ölçüsünün para ve başlıca hedefin kar olmasına sebep olmuştur. Ezenler için artık değerli olan insan/nesne ayrımı yapmadan, sınırsızca sahip olabilmektir. Bu öyle bir sahip olmaya dönüşür ki ezilenlerin hiçbir şeysiz kalmaları bile ezenleri durduramaz hale gelir.

Ezenler için daha fazlasına sahip olma, kendi emekleri neticesinde kazanılan ve devredilemez bir haktır ve daha fazlasına sahip olmayan ezilenler kendi beceriksizliklerinin cezasını çekmektedirler (Freire, 2023: 78). Bu hakkın tek sahibi olduklarını düşünen ezenlerin bencilce sahip olma hırsları, ezenlerin var olmalarının önüne geçerek ezenleri sadece sahip olan bireylere dönüştürmüştür. Böylece önce kendilerini sonra da sahip olma fırsatı tanımadıkları ezilenleri insandışılaştırmışlardır (Çepni, 2021: 218). İnsandışılaştırmayı başlatan ezenler, ezilenleri denetim altında tutarak “ruhsuz şeyler”e dönüştürmüşlerdir. Ezmenin devamı için sürekli bir denetim mekanizmasına ihtiyaç duyan ezenler, ezilenleri denetleme oranına göre “ruhsuzlaştırma” eğilimini gerçekleştirirler (Freire, 2023: 78). Denetimin ve egemenliğin baskısı ezilenlerin hareket alanını kısıtlayarak onların özgürce davranmalarının önüne geçer. İradesi olmayan bir insanın özgürlüğünden bahsedilemez. Özgürlüğü elinden alınmış insan ile sıkı bir determinizmin kıskaçındaki nesne arasında bir fark kalmamıştır. İkisi de artık dışsal müdahaleler neticesinde hareket eden iradesiz varlıklardır. Freire bu durumu “hayatın ölümü”, ezenlerin ezilenleri bu denli kuşatmalarını ise “sadizm” olarak nitelemektedir. “Sadist sevgi sapkın bir sevgidir - ölümün sevgisidir, hayatın değil” (Freire, 2023: 78). Ezenlerin sahip olma hırsı ezilenlerin üzerinde egemenlik kurmak yoluyla sadizme dönüşmüştür. Ezenlerin sadizmi ezilenleri ezenlerin malına dönüştürerek hayatı öldürmüştürler. Ezenler bu düzeninin devamını bilim ve teknoloji aygıtlarını kullanarak oluşturdukları baskı ve manipülasyon ortamlarında devam ettirirler (Freire, 2021a: 59-60). Baskının oluşturduğu korku ve manipülasyonun büyümesi neticesinde bilinçleri ele geçirilmiş ezilenlerin tek amaçları artık ezenlerinin kendilerine belirlediği amaçlardır. Dolayısıyla ezilenler, ezenlerin menfaati doğrultusunda şekillenecek amaçların gerçekleşmesi için çabalayan askerlere dönüştürülmüşlerdir.

Freire ezenlerin de bu ezme edimini fark edebileceklerinden ve hatta bu fark edişin kendilerinde tasaya yol açabileceğinden bahseder. Fakat bu tase ezenlerin ezilenlerle ortak hareket edeceği manasına gelmez. “Eğer ezilenleri karakterize eden şey, onların efendinin bilincine boyun eğmeleri ise, Hegel'in gösterdiği gibi ezilenlerle doğru dayanışma, onları “başkaları için varlıklar” haline sokan nesnel gerçekliği

dönüştürmek üzere onların safında mücadele etmek demektir” (Freire, 2023: 68). Ezenlerin duyduğu bu tasa ezenleri ezilenlerin safında mücadele ettirmiyorsa dayanışmadan bahsedemeyiz. Bu konuda Freire daha da ileri giderek şunları söyler: “İnsanların kişiler olduğunu, kişilerin ise özgür olmaları gerektiğini olumlamak ve yine de bu olumlamayı gerçeklik haline getirmek için hiçbir şey yapmamak yüzsüzlüktür” (Freire, 2023: 68). Buna göre Freire’nin yüzsüzlük olarak belirttiği bu duruma “sahte tasa” da diyebiliriz. Sahte tasa da tıpkı *sahte yüce gönüllülük* gibi tamamlanmamış, sonuca ulaşmamış bir durumdur. Ezilenler söz konusu olunca; ezenler için yapmak, “gibi yapmak”tır. Ezenler yapıyor gibi görünmektedirler.

Freire, ezenlerin özelliklerinden bahsederken onların içinde varolan farklı bir gruba dikkati çeker. Bu grup ezen/ezilen çelişkisinde ezen taraftan ezilen tarafına geçip, ezilenlerin özgürlük mücadelesine katılanlardır. Fakat o, ezilenlerin bu üyelerinin niyetlerinin iyi olduğunu düşünse de bilinçlerini ve fiillerini olumlamaz. Onun olumsuz olarak değerlendirdiği durum; ezilenlerin safına geçenlerin bir takım birikimlerle gelmesidir. Ezenlerin sömürülerinden ayrılıp sömürülenlerin mücadelesi içine katılanların, halkın yapabileceklerine inanmamaları ve istenilen dönüşümün uygulayıcıları olarak kendilerini görmeleri ezilenlerin safına geçerken yanlarında getirdikleridir. Freire, bu kimselerin halka güvenmeyen, önyargı ve çarpıtmalar sahibi kişiler olduğunu ifade eder ve bu kişilerde ki asıl tehlikenin kendilerinin *yüce gönüllülüğe* kapılma ihtimali olduğunu belirtir (Freire, 2023: 79). Ezilenlerin mücadelesine katılanlar gerçekten de bir dönüşümü isterler. Burada ki sorun ezilenlerin safına geçenlerin, bu dönüşüm için halkın fikirlerine, deneyimlerine itibar etmemeleri ve dönüşümü gerçekleştirebilecek olarak kendilerini görmeleridir. Bu da onların *yüce gönüllülüğe* kapılmalarına ve ezilenlerin yine kendilerine muhtaç olmaları hasebiyle yine ezilmelerine neden olacaktır. Oysa Freire gerçek bir devrimcinin halka güvenmesi gerektiğini, sadece halk adına değil halkla beraber eyleyen olması gerektiğini düşünür (Kılıç, 2021: 54). Gerçek bir hümanist ve devrimci değişimin en belirgin ayırt edici özelliği halka olan inançları ve güvenleridir. Freire, halka inanmayan, onlarla beraber hareket etmeyen birinin dönüşümü gerçekten arzulasa bile gerçek manada hümanist olamayacağını ve aksine *yüce gönüllülük* hastalığına kapılacağını öngörür. Halkla beraber hareket etmeyen kendini ve fikirlerini halka dayatıyor demektir. Ezilenlerin mücadelesine katılanlar geçmişlerini de ezenlerin safında bırakıp yeniden bir varoluş sürecine girmeleri gerekir. Freire’nin eleştirel eğitim felsefesinin bir başka kavram ikilisi ise *insanlaşma* ve *insandılaşmadır*.

2.2.2. İnsanlaşma ve İnsandışılaşma

Freire'nin *insanlaşma* ve *insandışılaşma* kavramlarına geçmeden önce insan tanımına bakmak faydalı olacaktır. İlk olarak onun için insan; bitmemiş, tamamlanmamış ve olma sürecinde bir varlıktır. İnsan, içinde bulunduğu gerçeklik gibi yoluna devam eden yetkinleşme gayretindeki varlıktır (Freire, 2023: 103). Bu durum Freire'nin insanın daha iyiye ulaşabileceği noktasındaki insana güvenini ifade eder. Ayrıca Freire insan için başkaları ve dünya ile etkileşimde bulunan ve dünyayı tecrübe eden bir varlık tanımlaması da yapar (Freire, 2021a: 25). Bununla birlikte Freire insanı kendini aşabilecek ve ileriye taşıyabilecek bir varlık olarak olumlar. Kılıç'a göre ezilenlere güvenilmeli, düşüncelerine önem verilmelidir (Kılıç, 2021: 54). Çünkü insan mevcut durumu değiştirme, üretme, yaratma gibi niteliklere sahiptir. İnsandan başka da bitmemiş varlıklar vardır fakat insanın onlarla farkı insanın bu bitmemişliğin farkında olmasıdır (Freire, 2021a: 26). İnsan kendi eylemlerinin ve farkındalığının bilincinde olması hasebiyle hayvanlardan ayrılır. Freire bu durumu şöyle ifade eder: "İnsan, yalnız eylemlerini değil, kendi kendilik bilincini de düşüncesine konu edinir" (Freire, 2023: 117). Hayvanlar ise ne kendilerini eylemlerinden ayırabilir ne de bilincinin farkındadır. İçgüdüsel davranırlar; kendilerine koydukları bir hedef olmaz, karar veremez ve dünyaya gömülü şekilde yaşarlar. İnsan ise bunun tam aksi niteliklerin sahibi olarak kararlar alır, hedefler koyar, dünyayı ve eylemlerini nesneleştirebilir. Aynı zamanda insan Freire'ye göre yalnızca insan tarihsel bir varlıktır. Hayvanlar zamanın bilincinde olmadığı için yani dün, bugün ve yarın onlar için bir anlam ifade etmediğinden tarihsel değillerdir. Hayvanların tarihten yoksun yapıları onların sorumluluk almalarının imkanını sağlamaz. Güdü dünyalarında yaşarlar ve dünyayı dönüştürmek için eylemde bulunamaz sadece yaşarlar. Hayvanların, kendilerini hayvanlaştırma ya da hayvandışılaştırma gibi bir yeti ve görevleri olası değildir. İnsanlar ise hayvanların aksine bilinç sahibidir, tarihsel varlıklardır ve sadece yaşamakla kalmaz hayatın içinde varolurlar. İnsanlar sürekli yeniden yaratım, değişim faaliyetleri ile dünyaya nüfuz edebilirler. Bu da insanı tarihsel bir varlık eder.

Freire'ye göre hayvanlar kendilerine çizilmiş sınırları aşamazlar fakat insanlar bilinçleri sayesinde bu sınırları ortadan kaldırabilirler. "Kendilerini, nesneleştirdikleri dünyadan ve kendi etkinliklerinden ayırarak, karar merciiini kendi içlerine ve dünya ve başkaları ile ilişkilerine taşıyarak, kendilerini sınırlayan durumu, "sınır durumu"nu aşarlar" (Freire, 2023: 119). Böylece insan hayvandan farklı olarak edilgen bir şekilde kabullenme yerine kendi durumunu ve mevcut gerçekliği değiştirebilme yetisi kazanır.

Freire'ye göre insan tüm bu özelliklerini *praksis* sahibi olmasına borçludur. İnsan ile hayvan arasındaki fark *praksisten* kaynaklanır. Hayvanlar kendilerini eylemlerinden ve dünyadan ayıramadıkları için kendi sınırlarını aşabilecek *sınır eylem* üretmezler, insan ise *praksisi* sayesinde dünya üzerindeki faaliyetleri ile tarih ve kültür alanını yaratabilir (Freire, 2021a: 25). *Praksis* düşünce ve eylem birlikteliği ile dönüştürme ve yaratma etkinliğidir. Hayvanların eylemleri *praksisten* yoksun olduğu için yaratıcı ve dönüştürücü değil güdüseldir. İnsanlar bu *praksis* ile tarihi ve sosyalliği yaratmak koşulu ile tarihsel/sosyal varlıklar olurlar. İnsanlar dün, bugün ve yarının farkındadır ve akıp giden bir zamanın içinde birlikte varolurlar. Bu sebepten tarihi ve sosyalliği yaratabilecek donanıma sahiptirler. “Tarih içinde, somut ve nesnel bağlamlarda, yetkinleşmemişliğin bilincindeki yetkinleşmemiş (uncompleted) bir varlık olarak insan için, gerek insanlaşma, gerek insandışılaşma birer olasılıktır” (Freire, 2023: 62). Dolayısıyla Freire'ye göre insan, *insanlaşmaya* da *insandışılaşmaya* da adaydır. Fakat yalnızca *insanlaşma* insanın özüne ait kabiliyettir. Bunu Özsoy Somuncuoğlu şöyle ifade eder: “Freire açısından insanda kendi dünyasını dönüştürecek bir özne olmayı ve hem bireysel hem de kolektif olarak daha uygun şartlarda yaşamayı sağlayacak ontolojik bir yeti bulunmaktadır” (Özsoy Somuncuoğlu, 2023: 124). İnsandışılaşma ise arazi bir durumdur ve insanın özüne ait değildir. Freire'nin diğer karşıtlıkları içinde de göreceğimiz gibi hep bir değişim dönüşüm söz konusudur. Karşıtlıklar arası geçişler bulunmaktadır. Yani başlangıçta nötr insan süreç içerisinde insanlaşabilmekte ya da insandışılaşabilmektedir. Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinde ki bu iki zıt kavram için bir değişim söz konusudur. Burada asıl dikkat edilmesi gereken husus ezilenlerin kendilerini ezenlerin ezenleri haline gelmemeleridir. Aksi durum kısır döngüye dönüşecek ezen ve ezilenler safları değişecek fakat ezme/ezilme durumu baki kalacaktır. Freire ise bu durumun son bulması taraftarıdır.

Bu iki zıt kavramı Freire şöyle tanımlamaktadır: “İnsanlaşma; adaletsizlik, sömürü, baskı/ezme ve ezenlerin , şiddetiyle engellenir; ezilenlerin özgürlük ve adalet özlemiyle kaybettikleri insanlığı yeniden kazanma mücadelesiyle olumlanır” (Freire, 2023: 62). Görüldüğü gibi o *insanlaşmayı* bir süreç olarak değerlendirmektedir. İnsanlaşma insanın içinde bulunduğu bir durumdur ve bu durum değişebilir. Tabiri caizse insan bu konuda kaygan bir zemindedir ve diğer bir duruma geçmesi çok olasıdır. Freire'nin felsefesinde hiçbir verili durum bulunmadığı gibi *insanlaşma* da verili bir durum değildir; kazanılması ve bunun için mücadele edilmesi gereken bir yapı taşımaktadır. Mücadele ruhu da onun tüm felsefesi için geçerlidir. İki aşamadan oluşan bu mücadelenin birinci aşaması adaletsizlik, baskı, şiddet gibi unsurları reddetme ile

somutlaşır. İkinci aşama ise bu unsurlarla mücadele içinde bulunmayı esas alır. Bir diğer kavram *insandışılama* ise iki şekilde meydana gelmektedir. Birincisinde *insanlaşma* sürecindeki aktifliğin olmaması neticesindeki pasiflik durumunun bir yansıması olarak mevcuttan yoksun olma durumu vardır. Buna göre insanın sahip oldukları elinden alınarak insandışılştırılır. Diğer durumda ise bu durumların faili olarak bir *insandışılama* söz konusudur. İnsanlığı elinden alınan da onu alan da insanlığını yitirmiş ve insandışılşmıştır. Freire bu durumları şöyle açıklamaktadır:

Sadece insanlığı çalınmış olanları değil, ayrıca (başka bir şekilde olsa da) onların insanlığını çalmış olanları da niteleyen insandışılama, daha insan haline gelme yetisinin bir tahrifidir. Bu tahrifat tarih içinde gerçekleşir, fakat tarihsel bir yeti değildir. Gerçekten de insandışılşmanın tarihsel bir yeti olarak kabulü, ya kinizme ya da mutlak umutsuzluğa yol açar (Freire, 2023: 62).

Freire'nin *insandışılşmayı* tarihsel bir yeti olarak kabul etmemesi mücadele için bir ön koşuldur. Mücadele etmek için önce durumdan rahatsız olmak gerekmektedir. İnsandışılşmayı tarihsel bir yeti olarak değerlendirmek mezkur gerekliliğin pasifize olmasına neden olur. Çünkü ortada çözülmesi gereken bir problem ya da rahatsızlık veren bir durum yoktur bilakis olması gereken olmaktadır (Freire, 2019: 29) Bu mücadelenin önündeki diğer tehlikeler ise ona göre kinizm ve özellikle de umutsuzluktur. Çünkü bu iki durum *insanlaşma* yolundaki çabaların önünü tıkayacaktır. Kinizm, değerlerden sıyrılmayla, umutsuzluk ise mücadele motivasyonu engellemesiyle *insanlaşmanın* önünde engel oluşturacaktır. Ezenlerin bilinci, maddi sahiplenme ile varolmuştur. Ezen bilinç, çevresindeki her şeyi insanlar da dahil olmak üzere nesnelere alanına indirgeme güdüsündedir. Ezenlerin çevrelerini nesneleştirilmesi, çevre ile ilişkilerinin maddeleşmesine neden olmuştur. Bu da ezenlerin duygusuzlaşmasına, *insandışılşmasına* neden olmuştur.

Freire'ye göre ezenler için “insanlık bir “şey”dir ve onlar insanlığa, sadece kendilerine özgü bir hak olarak miras aldıkları bir mülk olarak sahiptirler” (Freire, 2023: 77). Ezenler sadece çevrelerini somutlaştırıp sahip olmakla kalmamış, “insanlık” gibi soyut bir kavramları da tekellerine alıp sahiplenmişlerdir. Bunu “barış” kavramında da görmekteyiz: Ezenler için barış, “kendilerinin barış içinde yaşama hakkı” (Freire, 2023: 76) olarak ifade edilmektedir. Ezenlerin sahip olma hırsı dışında kalan ezilenlerin hakkı ise her zaman olmasa da yaşama hakkıdır (Kılıç, 2021: 54). Bu da, ezenlerin kendi varoluşlarının devamı içindir. Ezilenler, ezenlerin kuşatıcı sahipliklerinden ötürü hiçbir şeyin sahibi olmamalılar ve hatta kendileri de ezenlerin malı olmalıydılar. Böylece ezenler, ezme/ezilme çelişkisini devam ettirirler:

Başka türlü de olmazdı zaten. Ezilenlerin insanlaşması yıkıcılık anlamına geliyorsa, aynı şey özgürlükleri için de geçerlidir. Bu nedenle sürekli denetlenmeleri gerekir. Ve ezenler, ezilenler kadar denetlerse, onları o kadar açıkça ruhsuz “şeyler”e dönüştürürler. Ezenlerin bilincinin, bu, karşılaştığı her şeyi ve herkesi 'ruhsuzlaştırma' eğilimi kuşkusuz, sahip olma hırsı ile birlikte bir sadizm eğilimine karşılık düşer (Freire, 2023: 78).

Freire'ye göre ezenler, bir imtiyaz olarak daha fazlasına sahip olma tekellerinin, ötekileri ve kendilerini insandışılaştırdığını anlamazlar (Freire, 2023: 77). Çünkü ezenler için insan sadece kendileridir. Fakat ezenlerin sahip olma bilinçleri kendilerini otomatlara çevirmiş, her şeyi nesneleştirmeleri sayesinde insan sevgisini kaybetmişlerdir. Deyim yerinde ise madde ile bütünleşmiş ve insanlıklarını kaybetmişlerdir. Ezenler, ezilenlerin haklarını ihlal etme suretiyle insandışılaşmışlardır (Özsoy Somuncuoğlu, 2023: 125). Ezilenlerin, nesneleşmeleri bitirip *insanlaşmaları* gerekmektedir. Bu yalnız ezilenlerin ulaşabileceği bir sonuç olmakla beraber bunun için mücadele etmeleri gerekmektedir. İnsandışılaşmaya yalnız ezenler sebep olmakla beraber, *insanlaşma* yalnız ezilenler sayesinde gerçekleşecek bir durumdur. Bunu Freire şöyle izah eder:

Ezilme durumu hem ezenlerin hem de onların ezdiklerinin zarar gördüğü bir insandışılaşmış ve insandışılaştırıcı kapsam olduğu halde, hem ezenler hem de ezilenler için, daha tam insan olabilme mücadelesini yürütmesi gerekenler, kendi insanlıkları bastırılmış olmasına rağmen, ezilenlerdir; ötekileri insandışılaştırdığı için kendisi de insandışılaşan ezenler, bu mücadeleyi yürütme yeteneğinden yoksundurlar (Freire, 2023: 66).

Yetkin bir insan olabilmek için *praksisin* yanında *diyalog* ve özgürlük de olmazsa olmazlardır. Ezilenler bu mücadeleye cansız nesnelere olarak giremezler. Bu yüzden ezilenler ilk önce temel bir hak olan kendi sözünü söyleme hakkını tekrar kazanmalı ve insandışılaştırma durumunun önüne geçmelidirler (Aydın ve Akto, 2021: 1183). İnsanlaşma mücadelesi tek başına kazanılacak bir durum olmamakla beraber toplu bir karşı duruş ve dayanışma içinde kazanılacaktır. Bu sebepten dolayı *insanlaşma*, rekabet veya karşılıklı çekişmeler içinde gerçekleşmez.

Bu da bize ezen/ezilen çelişkisi içinde bir *insanlaşmanın* olmayacağını, aksine bu çelişkinin *insandışılaşmayı* doğurduğunu gösterir. Ezilenler, ezenlerin baskı ve ezme politikaları yüzünden kaybettikleri insanlıklarını yeniden kazanmaları için ezenlerin iktidarını ortadan kaldırmaları gerekir. Bu çift yönlü bir kazanım olarak; ezilenlerin *insanlaşması* ve özgürleşmesi farkında olmasalar da ezenlerin de *insanlaşması* olacaktır. Bu iki zıt grubun özgürleşebilmeleri için ezilenlerin *praksis* sahibi olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinin en temel kavramlarından biri olan *praksistir*.

2.2.3. Praksis

Praksis, Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinin tam merkezinde yer alan kavramlardan biridir. Yunanca bir kavram olan *praksis* ahlaki ve siyasi eylemleri de kapsayan insan edimidir (Cevizci, 1999: 713). Bu kavramlaştırma söz konusu olduğunda başvurulacak önemli isimlerden biri de Karl Marks'tır. *Feuerbach Üzerine Tezler* adlı kitapta aktarılan "11. Tez" *praksisin* karşılığıdır. Marks orada *praksis* için; "Filozoflar dünyayı yalnızca farklı şekillerde yorumladılar; önemli olan, onu değiştirmektir" (Marks, 1845: 5) ifadelerini kullanır. Hançerlioğlu'na göre ise: "*Praksis*, insanların dünyayı ve kendilerini değiştiren kuramsal ve kılışsal eylemlerinin tümüdür" (Hançerlioğlu, 1985: 237). Eleştirel eğitim felsefesinin diğer tüm kavramlarıyla sıkı bağları olan *praksis* sadece insana özgüdür ancak bütün insanlarda bulunmayabilir. Freire, insanın hayvandan *praksis* varlığı olması sebebiyle ayrıldığını ifade eder. O *praksisi* daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek için olsa gerek insan ve hayvan kıyasına başvurur. Daha sonra ise *praksis* sahibi insan ile *praksis* varlığı olmayan insan karşılaştırması yapar. Freire hayvanı salt eylem varlığı, kendilerini eylemlerinden ve dünyadan ayıramadığı için dünyayı değerlendiremeyen, dünyanın içine gömülü bir varlık olarak tanımlar (Freire, 2023: 145). Ayrıca dün, bugün, yarın onlar için herhangi bir anlam ifade etmediğinden hayvanlar tarihsel varlıklar da değildir. Hayvanlar, eyleyen varlıklar olmakla birlikte eylemlerini ve dünyayı nesneleştiremediklerinden dolayı eylemleri ve dünya hakkında düşünemezler. Hayvanların hareketleri güdüsel ve türe özgü olduğundan bilinçli ve yaratıcı eylemler değildir. Bir karıncanın yuva yapmak adına toprağın durumunda değişiklik meydana getirmesi ya da yuvasına yiyecek biriktirmesi *praksis* değildir. Çünkü bu iki durum ve daha niceleri, "dönüştürmek amacıyla dünya üzerinde düşünmek ve eylemde bulunmak" olan *praksisin* örnekleri değildir (Freire, 2023: 70). *Praksis*, determinizm değil özgürlük içerir, nesne tarafından değil özne tarafından gerçekleştirilir, aktivizmin değil bilinçli eylemin ürünüdür, durağanlığın değil dönüşümün sebebidir, korkaklığın değil cesaretin edimidir, iknanın değil *conscientizaçonun* sonucudur, lafazanlık değil gerçek sözdür ve *evcilleşmenin* değil mücadelenin aracıdır.

Praksisin bu özelliklerine bakınca hayvanların yapıları gereği *praksis* sahibi olamayacağı açıktır fakat yukarıda da değindiğimiz gibi her insanın *praksis* sahibi olamaması hayvanlardaki gibi yapısal bir zorunluluk değil ezme ve baskıya boyun eğmenin sonucudur. Oysaki: "*Praksis*, hegemonya yapılarının özünü değiştirme çabası içinde bu yapıları sorgular ve sorunsallaştırır" (Aybar, 2022: 74). Olma sürecindeki insan ve dönüştürülmesi gereken dünya anlayışlarının temelini oluşturduğu Freire'nin

eleştirel eğitim felsefesinde, bu durumun da durağanlığa teslim olmayarak değişebileceğini belirtmek yerinde olacaktır. Bir insanın *praksisten* nasıl yoksun kalabileceği konusu yakından değerlendirilecek olursa, en büyük nedenin ezenler olduğu kanısına varmak güç olmayacaktır. Ezenlerin mevcut ezme durumlarını devam ettirebilmek için statükocu bir tavır sergilemeleri ve özgürlüğün aracı *praksisi* bir tehdit olarak görmeleri az rastlanır bir durum değildir. Ezenler bunu ezilenleri nesneleştirerek, bilinçlerini tahakküm altına alarak yapar. Ezilenler ise bölünmüşlükleri ve ezenlerine öykümleri ile mezkur durumu, farkında olmadan desteklerler.

Praksis için ilk yapılması gereken ezilenlerin ezenler aracılığıyla oluşturulmuş yanlış tasavvurların düzeltilmesidir. Baskının evcilleştirici esaretine son vermek için onun içinden ayrılmak ve ona isyan gerekir (Özsoy Somuncuoğlu, 2023: 127). Ezen/ezilen çelişkisinin çözümü *praksise* bağlıdır. Ezilenler, mevcut durumlarını değerlendirerek yani içinde buldukları gerçeklikle yüzleşerek işe başlamalıdır ve bu yüzleşme, uyumlulaşma değil eleştirelilik içermelidir. Ezenlerinin ve dünyanın, kendilerinin dışında olduğunun farkına vararak *insanlaşmalı* ve daha yetkin insan olmak için dönüştürmek üzere düşünmeye ve eyleme cesaret etmelidir. Bunun için ezilenler gerçekliği, müdahale etmek adına nesneleştirmelilerdir.

Eylemsiz bir eleştiri, lafazanlıktan ibaret olup gerçekliğin dönüşümüne katkı sunamayacağı gibi eleştirel düşünmenin olmadığı bir edimler bütünü ise aktivizmden öteye gidemeyecektir. *Praksis* boş söz olamayacağı gibi devrimci önderlerin “özgürlükçü propaganda”sı da olamaz. *Praksis* propagandalar aracılığıyla halkın ikna edilmesi sürecinin aksine insanların kendi içlerinden yükselen ve bu sebeple onları harekete geçiren bir sestir. *Praksis*, bilinç kazanmış bir köylünün sözlerinde şöyle kendini gösterir: “Körmüşüz, gözlerimiz şimdi açıldı”, “Bundan önce kelimeler bana hiçbir şey söylemezdi, şimdi benimle konuşuyorlar ve ben onları konuşturabiliyorum”, “Artık kooperatif çiftliğinde atıl bir güç olmayacağım”, “Çalışıyorum ve çalışarak dünyayı dönüştürüyorum” (Shaull, 2023: 49). Köylülerin sözlerindeki farkındalık ve eylemlilik hali dikkat çekmektedir. Bunlar *praksis* için gerekli durumlar olup özgürleşmenin de adımlarıdır. *Praksis*, özgürlük mücadelesindeki gibi dayanışma gerektirir ve bu insani bir görevdir (Freire, 2023: 69). Freire dayanışmanın çimentosu olarak *praksisin* içine de sevgiyi yerleştirmek koşuluyla insanlar arasında oluşması gereken birlikteliğin *praksise* hizmet etmesini savunur. Öyle ki sosyal gerçeklik rastgelelik sonucu değil insan edimlerinin bir sonucudur ve bu gerçekliğin dönüştürülmesi de yine insan eylemlerine bağlıdır. İşte bu sebepten ötürü *praksis* insanlar için başka varlıklara devremeyecekleri tarihsel bir görevdir. Bu görevin ilk

gerekliliği ise ezilenlere ve muhakemelerine güvenilmesidir (Freire, 2023: 85). Bu güven yoksa eleştirel düşünme, *diyalog* ve eylem olmayacak dolayısıyla da *praksis* gerçekleşmeyecektir. Bunun yerini monolog, slogan ve bildirimler alacak ve özgürleşme davası, ezilenlerin yüreğinde değil yüzeyde bir yerlerde kapsam ve bağlamından uzak devam edecektir. Çünkü insanlığını tam anlamıyla kazanamamış bireyler, gerçekliği dönüştüremez ancak gerçekliğin içinde nesne olarak kendileri dönüşürler.

Dünyayı dönüştürme işi eleştirel bir bilinci ve bunun yönlerdiği bir eylemler bütününe zorunlu kılar. Çünkü insani bir eylemde düşünce edime içkindir. Başkalarının gerçekliğinde hayat süren insanlar tam insanlar değildir ve kendilerine ve gerçekliklerine yabancılaştıklarından ötürü insandışılaşmışlardır, nesneleşmişlerdir. Freire'nin ifadesiyle “çünkü kendileri araştırmadan, *praksis* olmaksızın, insanlar hakikaten insani olamazlar” (Freire, 2023: 90). İnsan bilgiye kendi emeğiyle ulaşmalıdır. İnsanın kendinin yapılandırmadığı bilgi başkasının bilgisidir ve insanı özgürleştirmez aksine tahakküm altına alır özgür olmayan insan da gerçekten bir insan sayılmaz. Ayrıca bilginin dünyayı dönüştürmek amacıyla da düşünülmesi bilginin yeni insanın yaratımda faydası büyüktür. “Bilgi ancak ve ancak, buluş ve yeniden-buluş yoluyla, dünya içindeki, dünya ile ve birbirleriyle olan insanların sabırsız, durmak bilmeyen, sürekli, umut dolu araştırmalarıyla peşinden koşmalarıyla meydana gelir” (Freire, 2023: 90). İnsanın dinamik yapısı, bilginin de mütemadiyen yenilenmesini gerekli kılmıştır.

Praksisin, eleştirel bilinci geliştirerek kişiliğin oluşumunu önceleyen ahlakî bir yönü de bulunmaktadır (Lombardi, 2000: 43). Ezenlerin belirlenimlerini ve dayatmalarını *praksis* içinde reddeden ezilenlerin yeni bir dünya oluşturmaları gerekmektedir. Bu da gerçekliğin dönüşümünde yeni bir ahlaki düzeni de mecbur kılar. Bu durumu kendi ahlaki kurallarını oluşturabilecek Nietzsche'nin “üst insan”ına benzetebiliriz (Bayır, 2019: 22). “Bu konumda insan, kendi iradesini harekete geçirir, soyut bir iradeyi somut olarak uygular ve böylece kendi kişiliğini oluşturur” (Aka, 2009: 331). *Praksis* ile donanmış yeni insan artık yeni bir ahlakın yeni kişiliğidir.

Praksisin düşünce ve eylem sıralaması onun zamansal olarak iki aşamaya bölünebileceği anlamına gelmemekte ve düşünce ve eylem eş zamanlılık göstermektedir (Freire, 2023: 149). Eleştirel düşüncenin olgunlaşması gerçekleşip eylem için gerekli ortamın ve gücün bulunması durumunda kimse eylemsizlik ile addedilemez. “Eleştirel düşünme de eylemdir” (Freire, 2023: 149). Ancak bu eylem aktivizm ile karıştırılmamalıdır.

Gerçek *praksis*, gerçekteki ezilme durumunun nesneliliği ve ezilme bilincinin özneliliği arasındaki diyalektik ilişki ile mümkündür ve bu olmadan ezen/ezilen çelişkisi sonlanmaz (Freire, 2023: 70). Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinin her yerine yayılan diyalektik, *praksis* kavramında da karşımıza çıkmaktadır. Gerçek *praksisin* diyalektik yoluyla meydana gelmesinin sebebi şöyle açıklanabilir: Somut bir gerçeklik olan ezilmenin nesneleştirilmesi ve ezilenin bilincinin ezilmeye karşı eyleme geçmesi arasındaki karşılıklı ilişkinin birbirini tamamlar nitelikte olmasıdır. Gerçek *praksis* bu diyalektik içinde var olur ve ezen/ezilen çelişkisinin çözümü ancak gerçek *praksis* ile gerçekleşir.

Ezilenlerin yanında olsa bile herhangi bir zümrenin ezilenlere yapmaları gerekenleri açıklaması, *praksisin* gerçekliği eleştirel şekilde değerlendirip dönüştürme hedefi ile çatışır. Bu olsa olsa dayatma ya da en hafif söylemle aktarım olur ve insanın insanlığı için tehlike oluşturur. Manipüle edenlerin sözde manipülasyonun düşmanları olacağı böyle bir durumda insan ancak nesne durumundadır ama Freire özgürlük mücadelesini ancak özne olan insanın yürütebileceği görüşündedir. Bu görüş onun, ezilenlerin pedagojisinin filizlerinin yeşerdiği yerdir (Freire, 2023: 72). Ona göre insan, *praksis* ile özgürlük mücadelesi yürütebilecek yegane varlıktır. İnsanın kendi özgürleşmesini kendi sağlayabilecek olması inancı, Freire'nin özgürlük pedagojisi olarak ezilenlerin pedagojisini yaratmıştır.

Egemenler elitist bir görüşle halkın düşünmesini gerçek bir düşünmenin önünde engel olarak görürler (Freire, 2021b: 140-141). Ezenler halk için, halkla birlikte düşünmezler ve halkın kendi adına da düşünmesini istemezler. Hele halkın değerlendirmek üzere ezenlerini düşünmeleri, ezenler ve ezme için muteber bir tehdittir. Düşünmenin engellenmesi, verilenle yetinilmesi tam da *bankacı eğitimin* ruhuna uygun düşen bir uygulamadır. Ezmenin devam edebilmesi için insanların özgürleşme ve tam insan olma fırsatları ellerinden alınmalıdır. *Praksis*, böyle bir eğitim ortamında ortaya çıkamaz çünkü *bankacı modelin* tüm uygulamaları, *praksisin* bastırılması ve yok sayılması amacına hizmet eder.

Freire'ye göre ezme bellidir, herkes tarafından açıkça fark edilir; biri diğerini ezer. Fakat özgürleşme böyle değildir; "birinin diğerini özgürleştirdiğini hatta birinin kendini özgürleştirdiğini değil, olsa olsa kaynaşmış insanların birbirlerini özgürleştirdiklerini söyleyebiliriz" (Freire, 2023: 153). Ezme, hiyerarşik bir yapı içinde karşı kutuplu iki grubun birinin baskısı neticesi içinde gerçekleşirken özgürleşme, tüm grupların arasındadır ve karşılıklılık içerir. Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinde, tek başına ya da tek bir grubun özgürleşmesi gibi bir durumdan söz edilemez. "Ezme" birbirine karşı

iken “özgürleşme” birbiri ile beraberdir. Birlikteliğin, eşitliğin, *praksisin* ve özgürlüğün eğitim yöntemi ise *problem tanımlayıcı modeldir*. *Problem tanımlayıcı model*, özgürlüğün eğitim prototipidir. *Problem tanımlayıcı modelde*, hiyerarşinin karşılığı öğretmen, evcilin karşılığı öğrenci yerine öğretmen/öğrenci ve öğrenci/öğretmenlerin oluşturduğu demokratik bir ortam vardır. Aktarım ya da dolum, yerini *diyaloğa* bırakır. Böylece ezilenler, *eleştirel bilinçleri* ile gerçekliği idrak eder ve insan bir kere gerçekliğin farkına vardı mı o artık hep dönüştürülecek bir şeye evrilir. Düşünce ve eylem birlikteliği olan *praksis* ancak böyle bir eğitim modeli içinde gerçekleşir. *Praksis* gerçekleşince de özgürlük gerçekleşir. Freire *praksisi*, destekleyen ve *praksis* için aşılması gereken iki kavramdan bahseder. Bunlar: olumsuz manada *sınır durumlar* ve olumlu olarak *sınır eylemler*dir. *Sınır durumlar* ile *sınır eylemler* ve bunlar arasındaki ilişki de Freire’nin eleştirel eğitim felsefesi içinde, önemli bir yere sahiptir.

2.2.4. Sınır Durumları ve Sınır Eylemler

İnsan bir “oldu bitti” değildir, mütemadiyen kendini değişip dönüşmekle kalmayıp dünyayı dönüştürme gücüne de sahip tek varlıktır. İnsanın bir başka mühim özelliği de kendi kendine dönüşlü yapısıdır. İnsan kendini ve eylemlerini nesne yapıp kendi ve eylemleri üzerine düşünebilme kabiliyetine sahiptir. Hayvanlar ise hedef koyamaz, doğanın dönüşümüne kendilerinden menkul bir anlam veremez, eylem tarzı türünün özelliği olarak kendinde varlıklardır. Ayrıca hayvanların bir tarihleri yoktur. Çünkü hayvanlar hedefleri ve kararları olmayan, anlamlandıramadıkları bir dünyaya “gömülü” yaşayan, “ben olmayan” karşısında “ben” oluşturamayan, bugünü ve yarını olmayan varlıklardır (Freire, 2023: 117). Zamana ve dünyaya müdahale edemeyen, dünyanın ve zamanın içinde fakat dünya ve zamanla beraber olamayan hayvanların hayatı “üstlenmeleri”, hayatı kurma/dönüştürme ve yıkma gibi eylemleri, bu hayat içinde risk alma ya da meydan okumalara cevap verme durumları söz konusu değildir. Kendilik bilincine sahip olmayan hayvanların hayatları belirlenmiş olduğundan zaman ve fiziksel mekan öğelerinin dayattığı sınırları aşamazlar. Hayvanların yaşaması hayatta kalma mücadelesi iken insanın yaşaması var olma mücadelesidir. İnsan kendine, zamana ve dünyaya anlam katarak ve nüfuz ederek var olur. Çünkü insan bilinç sahibidir ve bu bilinci sayesinde sınırların belirleyiciliği ve özgürlüklerinin diyalektik ilişki içinde var olur (Freire, 2022b: 43). İnsanlar, içinde buldukları dünyayı tarihsel bir yere çevirme ve *sınır durumu* olarak adlandırılan kendilerine dayatılmış sınırları aşabilme yetisi ile hayvandan ayrılırlar (Yılmaz, 2016: 302). İnsanlar bu *sınır durumları* bilinçlerini kullanarak yani kendilerini eylemlerinden ve nesneleştirdikleri dünyadan ayırarak

verdiği kararlar neticesinde aşabilirler. Freire için bu *sınır durumlar* özgürlüğün engeli olarak bir meydan okuma mahiyeti taşımaktadır. İnsan bu meydan okumaları yani *sınır durumları sınır eylemler* ile aşarlar. Vieira Pinto'ya ait olan *sınır eylemler* kavramı; “verili” olanı yok sayma ve aşma şeklindeki bir karşı duruştur (Freire, 2023: 119). *Sınır durumlar* ve *sınır eylemler*, bir kereye mahsus olup biten şeyler değildirler. İnsanın ötekilerle ve nesneleştirdiği dünya ile arasında sürekli yeni bir *sınır durumu* ve *sınır eylem* gerçekleşir. Görüleceği üzere Freire'nin insanın olma sürecindeki varlık olması, *sınır durum* ve *sınır eylemin* süreklilik arz eden bir süreç içerisinde devamlı yeniden yaratılması anlamına gelmektedir.

Freire *sınır eylem* ve *sınır durum* kavramlarını açıklamaya devam ederken daha iyi anlaşılacağını düşündüğünden olsa gerek hayvan ve insan kıyasına devam etmektedir. Güdüleriyle hareket eden hayvanların tarihselliği de söz konusu olmadığından sınırlanmaları da tarihsel değil güdüseldir. Aynı şekilde ötekilerle ve dünya ile olan eylemleri de bilinçten yoksun olduğu için bilinçlilik hali gerektiren *sınır eylemler*den uzaktır. Örnelemek gerekirse; karıncanın yuvasını karada oluşturması hayatta kalma güdüsünün bir gereğidir. Karınca yuvasını neden karada oluşturduğunun bilincinde değildir çünkü eylemini kendisinden ayırıp değerlendiremez. Karıncanın yuva oluşturması *sınır eylem* oluşturmayacağı gibi denizde değilde karada yuva oluşturma zorunluluğu da *sınır durum* değildir. Hayvanların ürünleri bir meydan okuma içermez sadece fiziksel gerekliliklerinden dışa yansımalarıdır. Hayvanların ürünleri kendilerinden ayrı değilken insanların tarih ve kültür yaratabilen varlıklar olması (Freire, 2022b: 43). *praksisin* yalnız insana ait olmasının sebebidir. İnsan bu yaratıcı yapısı sosyal kurumları, fikirleri ve kavramları yaratmış ve zamanı dün, bugün, yarın diye sınıflandırarak kendinin tarihsel/sosyal bir varlık olmasını sağlamıştır. Bu durumun oluşturduğu konular dünya/insan ilişkisi içerisinde ortaya çıkmıştır. Karşılıklı etkileşim içerisinde oluşan bu konuların giriftliği söz konusu dönemin *konular evrenini* meydana getirmiştir (Freire, 2023: 121). Bu konular evreni ile karşı karşıya gelen insan iki farklı şekilde tavır göstermiştir. Bazıları oluşmuş yapıyı devam ettirmeye çalışırken bazıları bu yapıyı değiştirip dönüştürmeye çalışmışlardır. Yapıyı devam ettirmeye çalışanlarda “gerçekliğin mitleştirilmesi eğilimi belirir ve bu da irrasyonellik ve sekterlik iklimine yol açar” (Freire, 2023: 122). Bu anlayış, konuların sığlaşmasını ve dinamik yapılarının kaybolması tehlikelerini beraberinde getirir. *Sınır durumlar*, “reddedilmişler”in hareket alanını daraltarak mevcut yapıyı devam ettirmeye çalışanların amaçlarına hizmet eder. Freire, iradesi zayıflamış, direniş gücü tükenmiş, kimliği şüpheye kapılmış ve özgüveni yara almış bir kişinin mücadele edemeyeceğini ifade eder (Freire, 2022b: 50). Bu

yüzden “konu, dünyaya eleştirel ve dinamik bakış, gerçekliği görünür kılmak, mitleştirilenin maskesini düşürmek ve insanlık görevinin tam olarak algılanmasını başarmak, yani insanların özgürleşmesi uğruna gerçekliğin sürekli dönüşümü peşindedir” (Freire, 2023: 122). Diğerleri ise *sınır durumu*, insan olma önünde bir engel görmeye başladıklarında, söz konusu durumdan kurtulma yolları ararlar. *Sınır durumları* ezen/ezilen çelişkisi zeminine taşırsak *sınır durumlar*, statükonun korunmasını savunan ezenlerin amaçlarına hizmet edeceğinden, korunması gereken engeller bütünü olarak değerlendirilebilir.

Ezilenlerin özgürlükleri için koruması gereken tavır ise; gerçekliğin kavranması için ezilenlerin yaşamlarından parçalar barındıran *üretken konuların* doğru kavranması ve *sınır durumları* her seferinde yeniden açacak *sınır eylemlerin* devamlılığıdır. Ezilenlerin üretken konuları idrak edememesi ya da çarpık bir idrak ile neticelenmesi, içine gömülü oldukları *sınır durumunu* belirtir. *Sınır durumu*, ezilen bilinç tarafından gerçekliği kesitler halinde algılar. Bu da gerçekliğin tam manasıyla anlaşılmasının önüne geçer. *Sınır durumun* analizinin yapılacağı bir problem durumu oluşturulduğunda konunun kenarında dolaşmak yerine özüne yoğunlaşılması gerçekliği ortaya koyabilir. Bunun için de *conscientizaçao* yöntemselliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu taktirde insanlar, dünyayı eleştirel bir şekilde ele almayı başarabilir ve kodlanmış varoluşsal durumun kodlarını çözebilir.

Freire kodlama ve kod çözmeyi şöyle açıklar: “Bir varoluşsal durumun kodlanması, bu durumun, kendisini oluşturan öğelerden bazılarının etkileşimleri içinde gösterilmesi suretiyle temsil edilmesidir. Kod çözme, kodlanmış bir durumun eleştirel analizidir” (Freire, 2023: 125). O burada bir tehlikeye dikkat çekerek kimi kesimlerin halkın gerçekliğe müdahale etmesini aşağılayıcı bir tarzda değerlendirebileceğini öne sürer. O, bir halkı ilgilendiren konularda halkın kendi araştırmacısı olması, ortaya çıkan sonuç ve bulguların nesnelliği olumsuz yönde etkilediği iddiasında olanların varlığından bahseder (Freire, 2023: 126). Bu inanış, konuların insanın dışında oluştuğu gibi insanları yanlış bir varsayıma götürecektir. Bilakis konular, insanın dünya ile etkileşimlerinden doğar. Bu da konuların, insanlardan ayrı olarak düşünülmemeyeceğinin ispatıdır.

Freire bir başka tehlikenin ise bilimsellik adına yapılabileceğini öne sürer: Bilimcilik taraftarları “sadece bilimin kesinlik üretebileceğine inandıklarından bilimi, dışında kalan hiçbir şeyin bir anlam ifade etmediği nihai gerçek olarak görürler (Freire, 2022a: 107). Bu durum insanları nesnelere dönüştürerek dinamik hayatı durağan ölümle değiştirmektedir. Bir konunun araştırılması o konunun muhatabı insanların düşünüşünün

içine girmektedir. “Düşünüşleri hurafeci veya naif olsa bile, insanlar ancak, varsayımlarını eylem içinde yeniden düşünce süzgecinden geçirirlerse değişebilirler” (Freire, 2023: 129). İnsanın bu süreçteki görevi, başkalarının fikirlerini kendi zihnine yığmak değil kendi düşüncelerini yaratmak ve bu düşüncelerini eylemlerle desteklemektir. Böylece insanlar, içinde buldukları *sınır durumları* aşabilir. *Sınır durumları*, üretken konular yardımıyla etkin bir eleştirel bilincin devreye sokularak farkına varılır. *Sınır durumları* aşılması ise insanın kendi ve dünya ile ilişkilerinin merkezinde olarak kendine has düşünceler geliştirmesi ve bu düşüncelerini edimsel olarak hayata geçirmesiyle gerçekleşir. Böylece insan kendi, ürünü ve dünyayla her karşı karşıya geldiğinde özgürlüğün içinde kendini sürekli var kılar. Freire'nin eğitim felsefesinde önemsendiği diğer bir kavram ise *sessizlik kültürünün* panzehiri *eleştirel bilinç*dir.

2.2.5. Sessizlik Kültürüne Karşı Conscientizaçao (Eleştirel Bilinç)

Freire, yalnızca ezilenlerin yapabileceği insani ve tarihi bir görevden bahseder: Kendilerini ve ezenlerini özgürleştirmek suretiyle ezen/ezilen çelişmesini bitirmek. Bu görev ezenlerin görevi olmadığı gibi ezilenlerin de tamamının üstlendiği bir görev değildir. Bu vazifenin gerçekleşmesi için ezilenlerin *sessizlik kültürüne* kapılmamaları gerekir. Freire, egemen yapı tarafından pasifize edilmiş, uyumlulaştırılmış ve gerçekliğe gömülü şekilde yaşayanların halini *sessizlik kültürü* olarak isimlendirmiştir (Kantarıcı Bingöl ve Aybar, 2020b: 308). Tanımı biraz açacak olursak; *sessizlik kültürüne* kapılmış olan ezilenlerin edilgen yapıları ve tavırları yüzümüze çarpan ilk gerçek olmaktadır. Rüzgarın önünde savrulan dal misali tepkisiz ve dirençsizlerdir. Verili olanı alıp tek gerçeklik olarak kabul eden *sessizlik kültürüne* kapılanların durumu Platonun “mağara alegorisi”ndeki insanların durumu gibidir. Bu alegori de insanlar çocukluklarından beri bir mağarada ateşin duvara aksettirdiği gölgeleri görürler ve tek gerçekliği bu gölgeler olarak düşünürler (Akgün Kaya, 2023: 1225). Freire için *sessizlik kültürüne* kapılanlar, tıpkı bu mağaradaki insanlar gibi yalnızca kendilerine dayatılan gerçekliğin içine gömülü olup, dünyayı adlandırmak adına düşünmez ve edimde bulunmaz. Özgürleşme için gerekli olan inanç ve motivasyon, pasif tutumları nedeniyle oluşmamıştır. Ezenlerine, ezenlerinin kurduğu düzene hizmet ettiklerinin farkında değildirler.

Sessizlik kültürü, “verili”yi olduğu gibi kabul ederek *sınır durumları* içinde yaşayan uyumlulaşmış, evcilleşmiş bireylerden oluşan toplumsal bir birlikteliğin adıdır. Vittoria'ya göre *sessizlik kültürü* ezenlerin baskısını ve ezilenlerin edilgenliğini ifade eder (Vittoria, 2017: 97). *Sessizlik kültürüne* kapılan ezilenler adeta insan yığını haline gelmişlerdir. *Sessizlik kültürünün* bu insan yığını, sosyal bilimlerdeki “kitle toplumu”na

benzemektedir. Kitle toplumu, birbirleriyle bağlantısı benzer ilgi odakları olan ve toplumun yapısal formlarının aksine refleks gösteremeyen topluluk olarak adlandırılır (Özarslan, 2014: 140). Özgürlük mücadeleleri felce uğramış *sessizlik kültürünün* etkisindeki ezilenlerin bir kısmı ezilmelerinin farkında değilken diğer kısım faili başka yerde aramaktadır. Onlar için sömürünün sebebi ya kendi becerisizlikleri ya da içinde buldukları durumu aşkın gücün öfkesi olarak dışsallaştırmalarıdır. Oysa ki durum hiç de onların düşündüğü gibi değildir. Sebep, ezilenlerin mevcut gerçekliği dönüştürebilecek bilinçten yoksun olmaları ya da ezilenler tarafından planlı bir şekilde yoksun bırakılmalarıdır (Yılmaz, 2016: 304). *Sessizlik kültüründe* olduğu gibi kitle toplumlarındaki kişilerin kendine yabancılaşmış olması ve seçkinlere tam bir itaatle teslim olmaları totaliter eğilimi güçlendirmiştir (Özarslan, 2014: 140-141). Egemen güçler, ezen/ezilen çelişkisinin devamı için ezilenleri sürekli baskı ve denetim altında tutmaktadır. Dile el koyma, kavramları manipüle etme, sahte iyilik severlik, şiddet gibi birçok aracı kullanmaktan çekinmezler.

Ezilenler ezmenin devamı için ezenler tarafından sistematik bir şekilde gerçekliğin içine gömülmüşlerdir ve bilinçleri hadım edilmiştir. Bu yüzden ezilenler eylemlerini ve kendilerini dünyadan ayırmak ve içine gömülü oldukları gerçeklikten sıyrılmak zorundadırlar. Bu da yalnızca *eleştirel bilincin* (conscientizaçao) sonucunda gerçekleşecek bir durumdur. Mayo söz konusu kavramın derinliğini, özgürlüğün kazanılmasında ki önemini anladıktan sonra kavradığını ifade eder (Mayo, 2011: 87). *Eleştirel bilinç*, içinde bulunulan dünyanın eleştirel düşünmeye tabi tutulması, bilincin derinleştirilmesi yoluyla gömülü olanı, ardında olanı fark etme işidir (Macedo ve A. Freire, 2022: 21). Eskilerin deyiimiyle feraset de diyebileceğimiz *eleştirel bilinç* bir uyanış halidir. “Conscientizaçao, her tür doğrulamaya özgü idrak tutumunu derinleştirmekle eşanlamlıdır” (Freire, 2023: 129). *Conscientizaçao*, ezilenlerin maruz kaldığı baskı, şiddet ve sömürüye karşı başkaldırıdır (Kantarcı Bingöl ve Aybar, 2020b: 309). Ezenlerin mevcut düzenin bozulacağı adına tehdit olarak algıladığı *conscientizaçao*, ezilenlerin kendileri adına karar verme ve kendileri için varlıklar olma şansıdır.

Ezilenlerin ezilmelerinin sebebi olan bu gerçekliğin ezilenler tarafından farkına varılması ezen/ezilen çelişkisinin çözümü için ilk adımdır. Ezilenler kendilerini özgürleştirmek adına mevcut gerçekliği eleştirel olarak idrak edebilmelilerdir. Bu ezenlerin manüpleri ve ezilenlerin yapısı dikkate alındığında hiç de kolay olmayan bu işin bir sonraki safhası gerçekliğin nesneleştirilerek mücadele edilebilecek bir forma sokulmasıdır. Ezilenler, ezenlerinin alt edilebileceklerinin farkına varana dek özgürlük

mücadelesine gönülsüz ve korkaklıklarından ötürü uzak kalırlar. (Freire, 2023: 83). Dolayısıyla ezilenlerin, kendilerine güvenlerinin olması ve cesaret göstermeleri gerekmektedir.

Freire'ye göre ezilenlerin *conscientizaçao*ları aktif olana kadar durumlarının farkında olmaz başlarına gelenlere yazgıca bir şekilde teslim olurlar. Ezilenlerin edilgen, bölünmüş ve yabancılaşmış yapıları özgürlük mücadelesi için gerekli *conscientizaçao*nun önünde bir engel olmakla beraber kimi zamanlar başkaldıran eylemlere de başvururlar. Freire'nin ifadesiyle “Özgürleşme için çalışırken, ne bu edilgenlik unutulmalıdır ne de uyanma anını kaçırmalıdır” (Freire, 2023: 83). Freire burada, özgürlük mücadelesinin hassas terazisinden bahsetmiştir. Özgürlük için tüm bu dengeler ve yapılar göz önünde bulundurulup öyle hareket edilmelidir. Ezilenlere yaklaşırken bu edilgenliklerinin ve korkularının bilincinde olarak davranmalı ve özgürlük için en ufak hamleleri bile dikkatle değerlendirilmelidir. Ardından da eyleme geçilmelidir. Düşünce ve eylem arasındaki ilişki ise *praksise* varacaktır. Freire bu ilişkilerin birbirine göre durumlarını şöyle açıklar:

Tersine düşünme -gerçek düşünme- eyleme yöneltir. Öte yandan, durum eylem gerektirdiği zaman bu eylem sadece, sonuçlar eleştirel bir düşünmenin nesnesi haline gelirse gerçek bir praksis olacaktır. Bu bakımdan praksis, ezilenlerin yeni *raison d'eire*'idir (varlık nedeni). Bu tarihsel *raison d'etre* (varlık nedeni) anını açan devrim, aynı zamanda ezilenlerin adanmış bilinçlerinin katılımı olmadan işlerlik kazanamaz. Onsuz, bu eylem salt aktivizm olarak kalır (Freire, 2023: 85).

Freire gerçekliğin eleştirel bir şekilde algılanmasının müdahale getirmesi gerektiğini düşünür. Eğer nesnel gerçekliğin dönüşümü için bir eylem yoksa gerçek bir algılayış meydana gelmemiştir. O, bu durumu şöyle ifade eder: “Birisini salt öznelci algılayışla nesnel gerçekliği gözden kaçırıp, sahte bir gerçeklik ikamesi yarattığında söz konusu olan, tam da budur” (Freire, 2023: 70). Freire, ezilenlerin ikna edilmedikçe özgürlük mücadelesine katılmayacaklarına inanır. Fakat onun öngördüğü özgürlük mücadelesi bu şekilde değildir. O, ezilenlerin özgürlük mücadelesine özgün özneler olarak katılmalarını savunur. Bunun için propagandaya değil *diyaloğa*, dolayısıyla da *conscientizaçao*ya ihtiyaç vardır. İnsanlar, zamansal ve mekansal durumların içinde varlıklar olmaları bakımından durumları etkiler ve bu durumlardan etkilenir. İnsanlar, bu durumsallıkları eleştirel şekilde düşünüp eyleme geçtiklerinde durumların sorunsallıklarına vakıf olabilir ve bu sorunsallara meydan okuyabilir. Böylece *conscientizaçao* meydana gelir. Bünyesinde eleştirel düşünce ile eylemin birleştiği insan ancak dünyayı adlandırabilir ve dönüştürebilir.

Gerçekliğin dönüşümünde hedeften sapan ve harekete geçmeyen öznelci algılayışın yarattığı gerçeklik sahtedir. Bu da ezilenlerin bilincinde çarpık bir algılamaya neden olmuştur. Bu durumun, ezilenlerin özgürlük korkusundan ve kendilerine güvensizliklerinden kaynaklı olduğu söylenebilir. Bir başka çarpık algılama ise ezilenlerin, ezenlerine öykünmelerinin etkisi altında kalmalarının sonucudur. İkinci çarpık algılama, hem değer açısından hem hasarı açısından ilkinden daha tehlikelidir. İkinci çarpık algılama biçimi, gerçekliğin dönüşümünde ferdi ya da sınıfsal faydanın tehdidinde kendini gösterir. İkinci algılama biçiminin tezahürü, sadece gerçekliğin dönüşümünde eylemsizlikle kalmaz, aynı zamanda ezilenlerin arasında olması gereken dayanışmanın da bitiricisi olur. Çarpık algılayan ezilen, uğruna özgürlüğü değiştiği küçük menfaati ile ezilenlerin yanında değil, öykündüğü ezenlerinin yanında saf alır.

Bahsi geçen bu algılama biçimini “nevrotik” olarak değerlendiren Freire durumu şöyle izah eder: “Gerçekliği mit haline getirme ve insanın içinde yaşadığı dünyada var olmasını açıklayan gerçeklikleri gizleme çabası içindedir” (Duman, 2019: 13). Onun için ezen/ezilen çelişkisinin reçetesi; gerçekliği eleştirel olarak fark etmek, bunu eyleme geçecek şekle sokmak ve eyleme geçmektir (Freire, 2021c: 39). Ezen/ezilen çelişkisinin çözümlenebilmesi için ezilenlerin ilk işinin gerçekliği eleştirel olarak ele alması olmalıdır. Bu eleştirelilik ezilenlerin gerçekle yüzleşmesini ve gerçekliğin çırılçıplak karşılarında olmasını sağlayacaktır. İnsanlar gerçekliği deşifre etme nisbetinde gerçeklik üzerinde eleştirel bir güç kazanmış olurlar (Freire, 2021a: 30). Gerçeklikle yüzleşen özneler olmak için *conscientizaçao*nun harekete geçmesi ve gerçekliğe meydan okuması gerekmektedir. Freire *conscientizaçao* için de şu öğütleri sunar: “Her bir gün dünyaya açık ol, düşünmeye hazır ol; söyleneni sadece söylendiği için kabul etmeye hazır olma, okuduğunu yeniden okumaya eğilimli ol. Her bir gün sorgula, sor ve kuşku duy” (Freire, 2023: 250). Bu öğütler, insan bilincinin sürekli diri kalmasını sağlayarak *sessizlik kültürü*nün önüne geçecektir. Aynı zaman da Freire’nin üzerinde önemle durduğu *diyalog* kavramı için de bir ön koşul oluşturmaktadır.

2.2.6. Monolog Diyalog Dikotomisi

Freire’nin karşıtlıklar üzerine bina ettiği eleştirel eğitim felsefesinin iletişimdeki diyalektiği, *monolog/diyalog* çelişkisidir. O, eğitimde tek yönlü aktarıma karşı olduğu gibi iletişimde de tek yönlü aktarımın aracı olan monoloğa karşıdır. Bunun yerine özünde mütekabiliyet taşıyan *diyalogun* savunucusudur. “*Logos*” söz, “*dia*” ise iki anlamına gelen Yunanca “*dialogos*” kelimesinden gelen diyalog, “iki ya da daha fazla taraf arasında, iletişimsel bir eylem olarak ifade edilebilmektedir” (Dindaroğlu, 2021:

7). Monolog, “*araçsal*” bir yapı gösterirken “*araçsal olmayan*” *diyalo*gda, “ben” ve “ötekiler” arasında çok seslilik ve eşzamanlılık vardır (Dindaroğlu, 2021:8). Freire de eleştirel eğitim felsefesinin en mühim kavramlarından biri olan *diyalo*g için kendi biçimlendirme ve tanımlamasını yapar. Dil ve gerçeklik arasındaki devingen ilişkiden (Freire ve Macedo, 1998: 72) bahseden filozofumuz, meseleye insani bir olgu olarak gördüğü *diyalo*gun analizi ile başlar. Freire için *diyalo*gun özü sözdür. “Söz” de onun anlam dünyasında yeniden şekillenir. “Söz”, *diyalo*gun aracı olmaktan ziyade, içinde “eylem” ve “düşünme” gibi kurucu boyutlarını barındırmak suretiyle, *praksis* ile aynılaşan bir anlam taşımaktadır (Freire, 2023: 106). Görüldüğü gibi *praksis* ile kendisine eylem ve düşünme boyutlarını eklediği “söz” kavramı aynı şeydir. Özsoy Somuncuoğlu bu durumu şöyle ifade eder: *Gerçek söz*, dünyayı dönüştürme gücüne sahiptir (Özsoy Somuncuoğlu, 2023: 128). Sözün boyutlarından biri ayrılırsa ya da aralarındaki koordinasyon doğru bir şekilde kurulmazsa “gerçek söz” işlevini yitirecektir.

Hakiki olmayan sözün iki veçhesi vardır. Bunlardan ilki, eylem boyutunun olmadığı, düşünce boyutunun olduğu durumdur. Freire’ye göre *diyalo*g, düşünce ve eylem birlikteliğini sağlamadığı sürece boş laftır (Aybar, 2022: 75) Boş lafin dünyayı dönüştürme gibi bir amacı yoktur. Çünkü dünya ile bir derdi yoktur, onu suçlamaz, ondan rahatsızlık duymaz. Dolayısıyla da içinde eylem barındırmaz ve dönüşümü sağlayamaz. Oysa Freire’ye göre *diyalo*g, her zaman içinde tahakküm mekanizmalarını parçalama amacı taşıyan politik bir proje içermelidir (Macedo ve A. Freire, 2022: 17). Hakiki olmayan sözün ikinci çeşidinde ise düşünce silinmiş, eylem ön plana çıkmıştır. Bu durum da “gerçek söz” için kabulden uzaktır. Freire, düşüncesiz eylem halini “aktivizm” olarak, aktivizmi ise eylem yapmak için eylem yapma olarak tanımlar (Freire, 2023: 107). Öyle ki düşüncesiz aktivizm amaçsız, bilinçsiz bir eylemler bütünü olması hasebiyle gerçek söze dolayısıyla da *praksise* ulaşamaz. Freire, insanın bölünmüşlüğüne kabul etmediği gibi insani bir olgu olarak değerlendirdiği sözün bölünmüşlüğüne de kabul etmez. Bölünmüş insanın özgürleşemediği gibi bölünmüş söz de özgürleştiremez. Bölünmüş söz ya dönüştürme amacı gütmeyi için içinde bulunan gerçekliğe teslim olacaktır ya da bilinçten yoksun eylemin esiri olarak amaçsız bir devinimle debelenip duracaktır. Bu iki durum da *praksisi* getiremeyeceği için özgürlüğü de getiremeyecek, bununla da kalmayıp bölünmeyi derinleştirecektir.

Freire’ye göre insan, varoluşu gereği suskunluk içinde kalamayacağı gibi sözü bir kişiye ya da zümreye devredemez. Kim bir kişi adına konuşuyorsa, onun adına buyurgan bir edimde bulunmuş ve onun hakkını gasp etmiş olur. Aronowitz ise;

“ezilenlerin yeniden seslerine kavuşmalarını insan özgürleşmesinin temel şartı haline getirir” (Akt. Macedo ve A. Freire, 2022: 22). *Bankacı eğitim*, öğretmenin öğrencisinin ne öğreneceğine karar vermesi ile bir kişinin başka bir kişi adına konuşması arasında paralellik var diyebiliriz. Öğretmen, öğrencilerinin sözlerini belirlemektedir bu da bir nevi öğretmenin öğrenci adına konuşmasıdır. Başkası adına konuşmak, onun dünyayı yeniden “adlandırmak” edimini elinden almış olmak demektir. Oysaki “bir yaratma ve yeniden yaratma edimi olarak dünyanın adlandırılması” özne olmayı gerektirir (Freire, 2023: 108). Freire’ye göre insanın varoluşu, adlandırmadığı bir dünya durumunda problemlidir. Bu durumda düşünen, eyleyen ya da gerçek bir söz söyleyen öznenen bahsetmek güç olacağı için insandan ve insanca bir varoluştan söz etmek de yersiz olacaktır. *Diyalog* ise insanlar arasında ve dünya aracılığıyla dünyayı adlandırmak biçiminde hayat bulur. Bu iki cümle yan yana düşünüldüğünde *diyalog* için dünyayı adlandırabilecek öznelere ihtiyaç vardır. Aksi her durum *diyalog* için bir tehdit mahiyeti taşıyacak olup insandışılaştırıcı bir edim olacaktır. Freire’ye göre *diyalog* insan olabilmenin anahtarıdır (Çepni, 2021: 220). Bu sebepten dolayı insan, *diyalog* için ilk önce kendi sözünü söyleyebilme hakkını tekrar kazanmalıdır. Freire, kendi sözünü söyleme hakkı için istisna belirtmeyi de ihmal etmez. Ona göre konuşma hakkı, sınırsız ve sorumsuz bir hak değildir (Freire, 2022a: 139). Böylece o, *diyalog* kavramını aşırılıklardan korumuş olur.

Freire, *diyalogu* tanımlamaya devam ederken *diyalogun* ne olmadığından da bahseder. *Diyalog*, bir kişinin düşüncelerini başka bir kişiye “yığma”sı ya da kendi doğrularını dayattığı “düşmanca bir polemik” ve tartışmalarda “tüketilen” fikirlerin değiş tokuşu değildir (Freire, 2023: 108). Bu tip bir iletişim, tek yönlü olduğundan karşı tarafı nesne sayarak insandışılaştırır ve içerisinde tahakküm barındırır. *Diyalog* ise mütekabiliyet gerektirir ve baskı unsuru değildir. *Diyalogun* egemenliği dünya üzerindedir. Bu yönüyle de monoloğun, ezilen üzerindeki egemenliğinden ayrılır. Burada değiş tokuş olması hasebiyle karşılıklılık var gibi görünmesine rağmen aslında bir mütekabiliyet yoktur. Çünkü bu tip bir iletişim, basit pazarcı/müşteri ilişkisidir ve araçsal bir nitelik taşır. Dünyayı dönüştürmek ya da adlandırmak gibi bir maksat taşımadığından ortada gerçek bir söz de bulunmaz.

Freire, *diyalogun* ne olmadığını aktardıktan sonra *diyalog* için gerekli öncüllerden bahseder. Bunlar; inanç, sevgi, alçakgönüllülük, güven, umut ve eleştirel düşünme olarak *diyalogun* olmazsa olmaz öğeleridir. Freire’nin inançtan kastı, insana olan inançtır ve bunu *diyalogun* apriori şartı olarak ortaya koyar (Freire, 2023: 110). *Diyalog* henüz başlamadan, yüzleşme gerçekleşmeden önce insanlara güven gerekmektedir.

Fakat bu güven uysal değil eleştirel olmalıdır. *Diyalogcu insan* diğer insanların yabancılaşmayla beraber bu eleştirel güçlerini kaybedebileceklerini bilir fakat bu onun insana olan inancını kırmaz aksine tepki oluşturulması gereken bir durum olduğunun idrakindedir. *Diyalogcu insan*, karşısındakinin de hemen *diyaloga* hazır olamayabileceğini göz önünde bulundurmalıdır ve bu durum, karşısındakine olan güveni kırmamalıdır. Hatta *diyalogcu insan*, bunu bir meydan okuma olarak algılamalı ve mücadele için mevcut durumdan güç devşirmelidir.

Diyalogcu kişi, özgürlüğün bir hediye olmadığının bilincinde hareket etmeli ve insana olan inancını diri tutmalıdır. Çünkü “İnsana duyulan bu inanç olmaksızın diyalog kaçınılmaz olarak vesayetçi manipülasyona dönüşerek yozlaşan bir sahteliktir” (Freire, 2023: 110). Freire sevgiden bahsederken derin bir dünya ve insan sevgisini kasteder. McLaren, bunu sevginin kati surette *diyalojik* olduğunu söyleyerek ortaya koyar (McLaren, 22: 27) Sevgi, dünyanın adlandırılmasının anahtarı, sorumluluk sahibi öznelerin zorunlu görevi, egemenliğin karşıtı, ezilenlerin davalarına adanmışlık, cesaret ve özgürlük edimi, *diyalogun* temeli ve kendisidir. Freire, *diyaloga* yüklediği dünyayı adlandırma görevini yerine getirmek için sevginin birleştirici ve dayanışmacı gücünün her zerresinden faydalanmak niyetindedir. Böylesine büyük bir görev için toplumun sıkı sıkıya kenetleneyeceği ve birleştirici görevi göreceği büyük bir unsura yani sevgiye ihtiyaç vardır. Freire, sevgiye bu kadar anlam yükledikten sonra sevgisiz bir *diyalogun* sadizme ya da mazoşizme götüreceğini aktarır (Freire, 2023: 109). Sevgi yoksa insan, varoluşunun aksine acı çektirmekten ya da acı çekmekten hoşlanan bir yığına dönüşecektir. *Diyalog* için diğer önemli kavram ise alçakgönüllülüktür. Filozofumuza göre alçakgönüllülük, insanın bilmediğini bilmesidir (McLaren, 22: 29). *Diyalogun* başlama anı için sevgi, kayda değer bir yer tutarken sevginin devamı ve kalitesi için ise alçakgönüllülüğün önemi büyüktür. Alçakgönüllülük ortamı terk ederse *diyalog* hemen oracıkta biter ve alçakgönüllülüğün yerini kibir alır. Freire, alçakgönüllü bir *diyalog* ortamının yoksunluğunun olumsuzluklarını “Sokrates yöntemi” olarak da bilinen, karşısındakine tezatlığı ortaya koyabilecek sorular sorarak ortaya koyar. Bu sorular ile soruların muhatabının kendi kendine bir idrak oluşturmasını sağlamaya çalışır. Freire’nin soruları şöyledir:

Ötekileri hep cahil olarak damgalıyorsam ve kendi cehaletimi hiç fark etmiyorsam nasıl diyalog kurabilirim? Kendimi öteki insanlardan -içlerinde başka 'ben'leri göremediğim safi 'şey'lerden- apayrı bir yerde görüyorsam nasıl diyalog kurabilirim? Kendimi 'pür' insanların, doğrunun ve bilginin sahibi olan bir çekirdek grubun üyesi olarak görürsem, bu grubun üyesi olmayanlar 'o insanlar' veya ayaktakımı olursa nasıl diyalog kurabilirim? Dünyayı adlandırmanın elitin görevi ve halkın tarihte yer almasının bir kokuşma işareti olduğu, bu yüzden de bundan kaçınılması gerektiği varsayımından yola çıkarsam, nasıl

diyalog kurabilirim? Ötekilerin katkısına kendimi kapatır -ve hatta bu katkıyı hakaret olarak algılasam- nasıl diyalog kurabilirim? Yerimden edileceğim korkusu içindeyken, bu olasılığın varlığı bile benim için işkence demekken nasıl diyalog kurabilirim? (Freire, 2023: 109-110).

Aslında Freire, bu olumsuz sorular ile *diyalogun* önündeki engelleri ortaya koymuştur. O, alçakgönüllü bir *diyalogda* olmaması gereken ve olursa *diyalogun* nasıl bir hale evrileceği durumları da ortaya koymaktadır. Freire, alçakgönüllüğü yitirmiş, kibire kapılmış birinin halka ulaşması ve halkın ortağı olması noktasında yolunun çok uzun olduğunu ifade eder. Çünkü bu kişinin, kendinin tamamlanmamışlığını, öğrenmediği şeyler olduğunu kabul etmesi hiç de kolay olmayacaktır. *Diyalog* için gerekli insan tipolojisini ise öğrenmenin hiç bitmeyeceği idrakindeki insanlar oluşturur. Mutlak cahillerin ya da her konuda kendini yetkin görenlerin olduğu bir durumda her halükarda tek taraflı bir aktarım olacağı için bunun adı *diyalog* olmayacaktır. İnanç, sevgi ve alçakgönüllülük güveni oluşturur. Güven oluşmamışsa bunun sebebi; sevgi ile alçakgönüllülüğün sahte olması, insana olan güvenin zayıflığı ve söylem/eylem tutarsızlığıdır (Freire, 2023: 110-111). *Diyalog* için “umut” da vazgeçilmez bir nitelik gösterir. *Diyalog*, dünyayı yadsımanın bir formu olan umutsuzluk içerisinde olamaz. Çünkü umut, çaresizce bir köşede beklemek değil tam insan olma için mücadele etmektir (Freire, 2022b: 50). Umut, *diyalog* için bitmek tükenmek bilmeyen enerji ve motivasyonun adıdır. *Diyalogta* olması gereken ve en az diğer nitelikler kadar değerli bir unsur da eleştirel düşünmedir. Eleştirel düşünme, nesneleşmenin zıttı olarak canlılığın ispatıdır. Ancak ve ancak özne bir sözü değerlendirme süzgecinden geçirebilir. Özne, eleştirel düşünme vasıtasıyla dünya ve insan bütünlüğünü koruyabilir, gerçekliğin dinamik yapısını kavrayabilir. Eleştirel düşünme, bugünün normal ve terbiyesi için “at sineği” vazifesi görür ve statükoyu sorgular. Freire, felsefesinin tamamına yayılmış olan karşıtlık, düşünme eyleminde kendini “naif düşünce” ve “eleştirel düşünme” olarak gösterir. Eleştirel düşünme biçimini, naif düşünce biçimi üzerinden gerekçelendirir ve temellendirir. Var olana uyma, uyumlulaşma, “naif düşünce” iken gerçekliğin mütemadiyen *insanlaşma* lehine dönüşümü ise eleştirel düşünmedir (Freire, 2019: 39). Naif düşüncenin statik yapısı, güncelliği ıskalayarak kendini de tarihe gömerken eleştirel düşünce, dinamik yapısı ile her daim canlılığını muhafaza eder.

Freire, *diyalogu* hem eleştirel düşünmenin hem iletişimin hem de eğitimin merkezine konumlandırır. “Diyalogda sürekliliği sağlayan eleştirelliktir” (Aydın ve Akto, 2021: 1186). Bu açıdan değerlendirildiğinde eleştirelliğin *diyalogu*, *diyalogun*, eleştirelliği desteklediği bir yapı ortaya çıkmaktadır. “Diyalog döngüsel bir diyalektik

içeren sürece sahiptir” (Dindaroğlu, 2021: 8). *Bankacı modelin* ortaya çıkardığı öğretmen/öğrenci çelişkisi, eğitimin *diyalogcu* niteliği ile çözümlenebilir. *Diyalogda* öğretmenin de öğrencinin de idraki, onlar arasında aracılık eden nesneye yönelir. Bu durumda öğrenci de öğretmen de etkin durumdadır ve aralarında karşılıklılık vardır. *Diyalogun* içeriği ise doğrudan eğitim programının içeriğidir. Gerçek bir eğitim ve gerçek bir devrim, insanları uyumlulaştırma yerine gerçekliği değiştirme cihetinde olmalıdır. Fakat Freire, bazı devrimcilerin çokça düştüğü bir hatadan bahseder. Bu hata, eğitim programının yukarıdan aşağı belirlenerek *bankacı* bir modele kapılmalarıdır ve Freire buradaki amacın, onları “kazanmak” olduğunu fakat “kazanma” kelimesinin devrimcilere ait olmadığını, devrimcilerin kelimelerinin *özgürleştirmek* ve *özgürleştirilmek* olduğunu ifade eder (Freire, 2023: 114). Devrimcilerin düştüğü mezkur hata aslında devrimcilerin savaştığı şeydir. Eğitim programının belirlenip dayatılmasının ve ötekilerin nesne sayılmasının anti tezi, dayatma ve nesne saymak değildir. Bu durum daha önce de değindiğimiz gibi ezilenin ezenine öykünmesidir.

Freire, sloganı kesinlikle olumlamaz ve *diyalogun* bir parçası olarak değerlendirmez. Doğru olan, halka “kurtuluş” mesajı vermek değil halkın içinde bulunduğu durumu, *diyalog* ile onların idrakine sunabilmektir. Bunu yaparken de eğitimin ilkelerinden, öğrenciye görelilik ilkesine başvurulmasını salık verir. Halkın dünya görüşüne uyan, halktan parçalar içeren bir eğitim programının desenlenmesi gerektiğini ve aksi durumun kültürel bir saldırı olacağını vurgular (Freire, 2023: 115). Ancak böyle bir program dili, hedeflenen insana hitap edebilir. Aksi durumdaki söylemler, halka yabancı olacağı için *diyalog* değil dayatma başlatacaktır. Freire, bir de eğitim *diyalogu* için halkın *konusal evreni* olarak isimlendirdiği, halkın üretken konularının topluluğundan bahseder (Freire, 2023: 116). Yani o, halkla özgürleştirici bir eğitim *diyalogu* kurmak için halkla aynı dili kullanmanın ve halkın düşünce dünyasının kavramlarından yararlanılması gerektiğini ifade eder. Bunun dışındaki durumların, dil ve düşünce dünyasında yabancılaştırıcı, tahakküm kurucu, dayatmacı edimler olarak özgürlüğün karşısında olacağını belirtir.

Diyalog karşıtı *bankacı model* de ise öğretmen, program içeriğinin tek belirleyicisidir. Hedefi, insanları indoktrine etme ve dönüşmeden kalan gerçekliğe uyumlu hale getirmektir. *Bankacı eğitim*, egemen seçkinlerin siyasal olarak ezilenlerin bilinçlerinin edilginliklerini daha da artırmak için sloganlarla doldurur. Bu sloganlar, ezilenlere yabancıdır ve ezilenlerin ürünü değildir. *Problem tanımlayıcı model*, *diyalog* için halkın olabildiğince içine girerken *bankacı model*, bir o kadar halkın dilinden,

gündeminden, zihninden uzak kalarak özgürlüğün karşısında, ezenlerin yanında ve amacında olur.

Yer verilen analizlerden de anlaşılacağı üzere Freire, *diyalogu* insani bir olgu olarak değerlendirir. Bu da *diyalogun*, insanlar arasında olabileceğinin, *insandılaşmanın* olduğu mekandan ayrılacağına kanıttır. *Diyalog* için en başta eşitlik olmak üzere bazı nitelikler gerekmektedir:

Freire, katılımcı bir süreçte iletişimin diyalog olabilmesi için beş temel nitelik aramaktadır. Bunlardan ilki eşitler arası iletişimdir, değişimi olanaklı kılmak için değişim ortağı birbirinin eşitidir, gönderen ve alıcı denktir. İkinci nitelik, soru kurmadır. Soru kurma sadece geri bildirim alma, deneyim paylaşma ya da stok bilgilerin dökülmesi için değil alan/konu üzerinde derinleşebilmek için soru kurmak demektir. Üçüncüsü, eylem ve yansıtma döngüsüdür. Eylem teorisinin pratik uygulamasıdır, yansıtma ise soyutlama ve kuramsallaştırma yapmaktır. Yani diyalogcu bir kalkınma çalışması ortakların birlikte farklı faaliyetlerde çalışması, eylemlerin değerlendirilmesi ve tekrar öğrenme sürecinde eyleme geçmeyi içermelidir. Dördüncü niteliği “conscientizaçao”dur. Katılım ortakları diyalogta, yorumlayıcı ve hedef arar halde devam ederken bireysel ve toplumsal düzeyde gelişim süreçlerini anlamada deneyim kazanırlar. Değişime yönelik daha bilinçli kararlar alarak eylem ve yansıtma döngüsüne daha geniş etki alanları dahil olur. Bu sayede “conscientizaçasao” gerçekleşir. Buna değişimin sistemik boyutu denebilir. Son diyalog niteliği ise diyalogun üzerine inşa edildiği kişilerde ve grupta aranan beş değerdir, bunlar Freire’nin yeniden çerçevelediği halleri ile sevgi, alçakgönüllülük, inanç, güven ve umuttur. Bu beş temel değer eleştirel düşünceyi inşa etmektedir (Dindaroğlu, 2021: 4).

Freire’nin eşitlikçi eğitiminin kökeninde, öğretmen ve öğrencinin mutakabiliyeti olarak *diyalog* bulunur. “Freire’nin yaklaşımı "diyalogcu pedagoji" olarak da isimlendirilmektedir” (Dindaroğlu, 2021: 30). *Diyalogcu pedagojide*, eğitime sahip olanların, eğitime ulaşamamayanlara taşıdığı bir bilgi aktarımı bulunmaz. Dünyanın deşifresi ve dönüşümü, işbirliğine dayanan bir *diyalog* neticesinde sağlanır. “Dayanışma gerçek iletişim gerektirir” (Freire, 2023: 95). Banka memuru öğretmenin kendini öğrencilere dayattığı bir ortamda dayanışma, iletişim ve işbirliği gerçekleşmez. *Diyalog* karşıtlığı boyun eğdirmeyi, dayatmayı, manipülasyonu, *kültürel istilayı*, ezmeyi doğurur ve ezen/ezilen çelişmesini güçlendirir. Şiddetli ve incelikli her araçla vesayetçiliği devam ettirir. *Diyalog* dayatmaz, manipüle etmez, *evcilleştirmez*, sloganlaştırmaz (Freire, 2023: 188). *Diyalogun* önemini şu satırlardan anlayabiliriz:

Freire eğitimcinin rolünün baskının karşısına özgürlüğü ortaya çıkarmak olduğunu savunmaktadır. Bunu sağlarken kullanılacak en önemli araç da diyalogdur. Eğitimciler, iletişim ve diyalog temelli bir yaklaşım izlemeli; konuşmadan önce dinlemeye, özgürlük ile rehberlik arasında bir denge kurabilmeye, alçakgönüllü ama disiplinli olabilmeye önem vermelidirler (Aydın ve Akto, 2021: 1186).

Ezilenlerin özgürleşme mücadelesinde eleştirel ve özgürlükçü *diyalog* her daim canlılığını korumalıdır. Bu *diyalog*, tarihi koşullara ve ezilenlerin mevcut gerçekliğine göre değişim gösterebilir. Ezilenlerin kendi düşünsel katkıları ile özgürleşme yolu

açılacaktır. Ezilenler adına veya ezilenler için düşünmek üzere ezilenleri özgürleşmeye tevessül edenler, onları ancak nesneleştirirler. Freire, bu durumu yanan binadan nesne kurtarmak olarak örneklendirir. Bu durumun diğer bir tehlikesini de Freire; “onları poplülizmin tuzağına düşürmek ve onları manipüle edebilen (yönlendirebilen) kitlelere dönüştürmek” (Freire, 2023: 84). olarak açıklamaktadır. Bu sebepten ezilenler, özgürleşmenin her adımında sürece, *eleştirel bilinç*, *praksis* ve *diyalog* ile katılmalıdır.

Özgürleşmenin doğasında *diyalog* vardır. Freire’ye göre *diyalogsuz* bir özgürleşme düşünülemez. *Diyalog*, özgürlükten sonra ortaya çıkmaz, özgürlük ile eşzamanlılık taşır. Çünkü *diyalogun* öznel arasında olma zorunluluğu, doğal olarak özgürleşmeyi getirir. Özgürleşmenin süreklilik arz eden yapısı, *diyalogun* sürekliliğini de mecbur kılmaktadır. Freire tüm kavramlarının pratiği olarak biri olumlu biri olumsuz iki eğitim modelinden bahseder. Bunlardan ilki ve olumsuzlanana *bankacı eğitim modelidir*.

2.2.7. Bankacı Eğitim Modeli

Freire’in, ezen/ezilen çelişkisi kadar yakından incelediği bir diğer husus ise öğretmen ve öğrenci ilişkisidir. Bu ikili arasında cereyan edecek durumlara hayati önem atfeden Freire, eğitimin, insan ve toplum hayatındaki rolünün farkındadır. Ona göre okul, modernizmle birlikte dönüştürücü, dizayn edici bir güç kazanmıştır. Bu güç insana dair her alanda kendini hissettirmiş, deyim yerindeyse insanı, toplumu ve bu ikisi arasındakileri yeniden yaratmıştır. Eğitim, özgürleşmenin aracı olmalıdır lakin mevcut haliyle bu amaca hizmet etmek bir kenara dursun bilakis sömürünün hizmetkari durumundadır. Bunda, eğitimin temel öğeleri olan öğretmen ve öğrencilere yüklenen misyonların rolü büyüktür. Freire’nin geleneksel eğitim olarak isimlendirdiği mevcut eğitimde öğretmenler, anlatan birer özne iken öğrenciler, sabırlarını kanıtlamış ,dinleyen nesnelere (Freire, 2023: 89). Böyle bir ilişkide hiyerarşi ve otorite başat aktörler olacağından dolayı aktarım da tek yönlü olacaktır. *Diyaloga* izin vermeyen toplumsal mesafe (Freire, 2021a: 48) gibi öğretmen ve öğrenci arasında oluşan mesafe de *diyaloga* izin vermemektedir. Öğretmen anlatacak, öğrenci dinleyecek, öğretmen bir daha anlatacak, öğrenci bir daha dinleyecek ve süreç böyle devam edecektir. Freire, bu tekrarlar içindeki anlatılanın neliğine bakmadan, aktarım sürecinin de cansızlaşma ve taşlaşma yöneliminde olacağını ifade eder. Özneden nesneye doğru akan bu süreç, anlatılanın hayatiliğini yitirmesine sebep olmaktadır. Nesneye ulaşan anlatı, nesnenin cansızlığına kapılarak, kendisinin de hayat emarelerini kaybetmesine sebep olmaktadır. Freire’nin düşüncesinde anlatı, ulaştığı yerde yeniden özümseyip yaratılmıyorsa

cansızlaşıyor demektir. Özsoy Somuncuoğlu bu durumu şöyle ifade eder: “Bu tür bir eğitim/öğretim faaliyeti içinde pratik yönün zayıflığından devamlı kuram ile yüz yüze gelen bireyler, eğitimin dönüştürücü gücü göz önünde bulundurulduğunda salt verili olana odaklanan ve araştırma yeteneğinden yoksun bir şekle bürünür ve yabancılaşır” (Özsoy Somuncuoğlu, 2023: 125). Böylece nesne, anlatım yoluyla gelen yeni nesnenin sadece yüklenicisi olmaktadır. Böyle bir ortamın gerçekliği de haliyle cansız ve değişmez bir nitelikte olacaktır. Öğretmene yüklenen görev ise ya böyle duruk bir gerçekliği ya da öğrencinin benliğinden uzak sözler dizisini aktararak öğrencileri doldurmaktır. Öğretmenin anlatisı artık gerçeklikle bağı kopmuş, içi boşaltılmış kelimeler yığınıdır. Freire, bu durumu şöyle ifade eder:

O halde bu anlatıcı eğitimin başlıca özelliği, kelimelerin tınısıdır, dönüştürücü gücü değil. “Dört kere dört, onaltı eder; Para eyaletinin başkenti Belem'dir.” Öğrenci dört kere dördün gerçeklikte ne olduğunu algılamadan veya “Para'nın başkenti Belem'dir” önermesindeki “başkent”in gerçek anlamını, yani Belem'in Para için ve Para'nın Brezilya için anlamını kavramaksızın bu ibareleri ezberler ve tekrarlar (Freire, 2023: 90).

Freirenin bahsettiği bu durumun, bir papağanın kendine ezberletilen kelimeleri tekrar etmesinden farklı olmadığı göstermektedir. Papağan, kelimeleri tekrar edebilir lakin ağızından çıkan kelimelerin onun için hiçbir anlamı yoktur. Sahibini mutlu etmek için söylediği kelimelerin, kendi doğasında yeri olmadığı için kendinde bir gelişim ya da dönüşüme kaynaklık etmez. Sahip ile papağan arasındaki durum, öğretmen ve öğrenci arasında da yaşanır. Böylece öğretmen ve öğrenci arasında mekanik bir ilişki meydana gelir; öğretmen anlatır, öğrenci ezberler. Öğrenci ne niye ezberlediğinin ne de bu ezberin hayatına ne katacağının farkında değildir. Bu durum, mevcut haliyle kalmayarak daha da kötü bir duruma dönüşür. Freire'nin ifadesiyle; öğretmen, öğrencileri “bidonlar”a, “kaplar”a dönüştürmüştür. Öğrenciler, artık hacimce anlamlı nesnelere; içlerine dolandan habersiz ama mümkün olduğu kadar dolabilen, doldukları oranda işlevsel materyallerdir. Öğretmen, bidonu doldurabildiği oranda, öğrenci ise bu doluma müsaade ettiği nisbette başarılı addedilir. Bu cansızlaşma, nesneleşme eğilimleri, bu kadarla da kalmayıp eğitime de bulaşır. Artık eğitim “tasarruf yatırımı”, öğretmen “yatırımcı”, öğrenciler “yatırım nesnelere”dir (Freire, 2023: 90). Böyle bir durumun etkisinde öğrenciler, sadece kendisine yatırılanı kabul ve tasnif eder. Freire, böyle bir öğretmen öğrenci ilişkisini ve eğitim ortamını *bankacı eğitim modeli* olarak adlandırır. Freire'nin kullandığı figürler ve ilişkileri, “bankacı” metaforunu ortaya koymasına sebebiyet vermiştir. Neticede nesneleşmiş öğrencilerin, nesneleşmiş bilgiler ile tek amacın kazanmak ve kar etme olduğu bir ortam yaratılmış olur. Haliyle de

insanlık rafa kaldırılmıştır. Oysaki *praksis* ile insanlar, bilgiye kendileri ulaşmalıdır ve ulaşılan bilgi, dönüştürme amacıyla eyleme geçirecek bir mahiyet taşımalıdır.

Bankacı eğitim modelinin eğitim, öğretmen ve öğrenci anlayışları gibi bilgi anlayışı da insanilikten uzaktır. Bilgi, *bankacı eğitim modelinde* bilenlerden, bilmediği varsayılanlara hediyedir. Fakat filozofumuza göre bilgi de insan gibi tamamlanmamış ve her daim olma sürecinde bir forma sahiptir (Freire, 2019: 23). Freire'nin ezen/ezilen çelişkisi *bankacı eğitim modelinde* bilen/bilmeyen çelişkisine dönüşmüştür. Ezenlerin tahakkümü, eğitim içerisinde bilenin yani öğretmenin tahakkümüne evrilmiş, ezilenlerin kendileri hakkındaki “hiçbir işe yaramıyoruz” algısı “hiçbir şey bilmiyoruz” olarak şekil değiştirmiştir. Ezilenler olarak köylülerin şu düşünceleri, kendileri ve öğretmen hakkındaki görüşlerini ifade etmektedir: Kendileri cahildir ve her şeyi bilen öğretmeni dinlemeleri gerekir. Çünkü ezilenlerin bilinçlerine yer etmiş öğrenme modeli budur. Ezilenlerin bu güvensizlikleri, içinde yaşadıkları ikililiğin koşullarından kaynaklanmaktadır. Freire'nin eğitim projelerinde, kendilerini konuya kaptırıp fikirler belirtirken aniden sözü öğretmene bırakmaları ve “bilgi sizde, biz hiçbir şey bilmiyoruz” demeleri kendilerine güvensizliklerinin kanıtıdır (Freire, 2023: 82). Görüldüğü üzere ezilenler olarak köylülerin bilinci, kendilerinin hiçbir şey bilmedikleri konusunda koşullanmıştır. Aşağılanma ve horlanma, ezilenlerin kendilerine dönüşlü bir şekilde kendi elleriyle gerçekleşmektedir. En kötüsü de ezilenlerin bu konudaki kabulleri ezmeye karşı oluşabilecek dirençlerini başlamadan kırmış ve özgürlük mücadelesi için gerekli *conscientizaçao* ve *praksisin* önünde engel oluşturmuştur.

Ezilenlerin öğretmen anlayışları, öğretmen hiçbir müdahalede bulunmasa bile tahakkümün oluşmasının nedenlerindedir. Kendilerini bilgisiz, öğretmeni bilgili görmek doğal olarak bir hiyerarşinin başlangıcıdır. Ezilenler, öğretmene bilmesinden dolayı kendilerinin üzerinde yer verirler. Ezenlerin, gücünü ezilenlerden aldığını hatırlayacak olursak, öğretmenin otorite olmasında ezilenlerin (kendini bilmeyenler olarak addedenlerin) payının büyük olduğu görülecektir. Freire'ye göre öğretmen de bu tahakkümün bir parçasıdır. Öğretmen, öğrencilerini cahil sayarak tahakkümü başlatır ve kendini, öğrencilerin cahilliklerin zorunlu karşıtı olarak ortaya koyarak varlığını gerekçelendirir (Kılıç, 2021: 54). *Bankacı eğitim modelinde* öğretmen ve öğrenci ilişkisi şu şekilde açıklayabilir: Öğretmen öğretir, bilir, düşünür, konuşur, müfredatı seçer, disiplini sağlar, otoritedir, öznedir öğrenci ise bilmez, öğrenir, dinler, hakkında düşünülür, disipline edilir ve nesnedir (Freire, 2023: 91). Öğretmen rüzgarın yönünü, şiddetini, aralığını tayin eden bir özne iken öğrenciler, nereye gittiğinin farkında ve bilgisinde olmayan edilgen cansız varlıklardır.

Burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus vardır: Öğretmen, öğrenciye göre nispeten özne olarak görünse de ideolojinin, politikanın karşısında nesnedir. Ezen/ezilen çelişkinin sürdürülmesi için *bankacı eğitim modelinin* bir aracı olarak öğretmen otoritenin emellerinin taşıyıcısıdır. “Bu, modernist özne olarak öğretmenin, öğrenciye otoritenin tahakkümünü aktarışını gösterir. Felsefi dilde söylersek; bu, “Tikel”in- “Tümel”e, “Başka”nın-“Aynı”ya, “Öteki”nin- “Ben”e indirgenişine, ya da Levinasça; aynının totalitarizmine işaret eder” (Kükürt, 2007). Freire, yatırımcı olarak nitelediği öğretmen için bir parantez açar ve onun için yeni bir nitelme daha yapar. Öğretmenin iyi niyeti ön plana çıkarılır ve farkında olmadan *insandışılaşmaya* hizmet eden bir *banka memuru* olduğundan bahsedilir (Freire, 2023: 93). Öğretmen, tasarruf yatırımlarının çelişkiler barındığından habersiz, çelişkinin devam ettiricisi olmaya devam eder.

Bankacı eğitim, öğrenciyi tahakküm altına alınabilen, uyarlanabilen varlıklar olarak değerlendirir. Öğrenciye tanıdığı bu kadar edilgen bir rolün yanında çok dar olsa da bir hareket alanı sağlamayı ihmal etmez. Bu tıpkı ihtiyacın ortadan kaldırılmasının amaç edinmediği ama yoksulluktan doğabilecek tepkinin azaltılması adına yapılan *sahte yüce gönüllülüğe* benzemektedir. Öğrenci karar verici ve yaratıcı değildir ama kendisine yüklenen bilginin istiflenmesinde tasarrufa sahip olması öğrenciye bilginin sahibi olması hissini oluşturmaktadır. Bu da ihtiyacın tam olarak karşılanmasa da küçük bir kısmının karşılanmasıyla illüzyonun devamını sağlamaktadır. Bu durum, öğrencilerin safdilliklerini desteklediği için ezenlerin amaçlarına hizmet etmektedir (Kafalı, 2019: 566). Öğrencilerin, kendilerine çizilen sınırların içinde özgürce(!) hareketleri, tüm enerjilerini bitirdiğinden hakimiyet altına alınmalarını kolaylaştırmıştır. Ezilenlerin üzerine tahakküm kurmak için bir yöntem ezilenlerin meşgul edilmesi olurken diğer bir yöntem ise ezilenlere patolojik vakalar muamelesi yapılarak sağlıklı topluma kazandırılması gereken hastalar olarak değerlendirilmeleridir (Freire, 2023: 92). Ezilenlerin, yaratılan bu algı ile kendilerinin normalin dışında insanlar olarak düşünmelerini sağlamış ve içinde ezildikleri yapıya entegre edilmeleri kolaylaştırmıştır. Böylece Hegel’in deyiimiyle “başkası için varlıklar”, Freire’nin ifadesiyle “evcilleşmiş” olan ezilenlerin, “kendisi için özgür bir varlık” olma dönüşümleri kontrol altına alınmıştır. Daha öz bir ifade ile aktarılacak olursa; öğrenci, *conscientizaçaosu bankacı eğitim modeli* ile ezenler için bir tehdit olmaktan uzaklaşacaktır. *Bankacı eğitim modeli*, öğrencinin gerçekliği eleştirel değerlendirmesini hiçbir zaman öğretmeyecek ve hatta bunun oluşması için gerekli tüm mekanizmaları pasif hale getirecektir. Freire’nin bu konudaki örneği çok dikkat çekicidir: Öğrenci, “Roger’ın yeşil otları keçiye verip

vermediği gibi hayati sorunlarla uğraşacak ve Roger'ın yeşil otları, tam tersine tavşana vermiş olduğu saptamasında ısrar edecektir” (Freire, 2023: 93). Görüldüğü üzere öğrenci, verilen örnekte sadece durum tespiti yapmakta, gerçekliği sorgulamamakta ve bilgiyi yapılandırmamaktadır. Bu da insanın mekanikleştirilerek daha yetkin bir insan olmasını engellemektedir. *Bankacı eğitim modelinin* mekanikleştirdiği insan, “Fromm'un deyişiyle “yaşamseverlik”in (biophily) gelişimini teşvik edemez, tersine bunun karşıtını, “ölümseverlik”i (necrophily) üretir” ... “Mekanik; statik, doğalcı, uzaysal (geometrik, ç.n.) bir. bilinç görüşüne dayanan bu eğitim, öğrencileri alıcı nesnelere dönüştürür” (Freire, 2023: 95). *Ölümsever* kişi, çevresindeki her şeyi sahip olmak ve denetlemek adına nesneleştirir ve böylece hayatı öldürür. *Bankacı eğitim modelinin ölümseverliği* de buradan gelir. İnsanın yaratıcılığı, var olan düzene uyma adına denetim altına alınarak etkisizleştirilir.

Freire'ye göre mevcut çelişki, insanın varlıksal yetisi olan *insanlaşma* ve biraz da araştırmacılık ile farkına varılabilir ve yetkin olma yolundaki insan bu yolla özgürleşme mücadelesini başlatabilir. Çünkü bu doğal bir süreçtir; er ya da geç çelişki keşfedilecek ve gerçekliğin bir süreç içinde şekillenerek daima dönüşüme uğradığı hakikati ile evcilleştirilmeye karşı çıkılacaktır (Freire, 2023: 93). Her ne kadar Freire bu sürecin doğal olarak gerçekleşeceğini beklese de bu olasılığın vakit, insanlık, hak, adalet, eşitlik kaybı olabileceğini düşündüğünden olsa gerek öğretmenin anında müdahale etmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Fakat egemenlere hizmet eden eğitim buna müsaade etmez (Freire, 2019: 39). *Bankacı eğitim modelinde* insan, yaratıcı değil sadece seyircidir. Dünya ile bağı onu izleyecek kadardır. Freire'ye göre *bankacı eğitim modelindeki* insan zihni ise boş bir zihin mahiyeti taşır. “İnsan bilinçli bir varlık (corpo consciente) değil, daha ziyade bir bilincin sahibidir: Dış dünyanın gerçekliğinin yığma bilgilerini edilgen bir biçimde almaya açık boş bir “zihin” [dir] (Freire, 2023: 94). O devam ederek bilinç tarafından erişilebilir olmak ile bilince girmek arasında da bir ayırım yapar. Bilinç tarafından erişilebilir olmak sadece bir farkındalık hali iken bilince girmek, yeniden yaratımı ve benlikle ilişkiyi ifade eder. Meseleye bu anlamda bakıldığında *bankacı eğitim modelindeki* insan bilinci, David Chalmers'in “zombi” argümanına benzemektedir. Zihin felsefesindeki bir düşünce deneyi olan zombi argümanında fiziksel olarak bir insanın aynısı olan ancak fenomenel olarak bilinç sahibi olmayan bir insan tasavvuru söz konusudur (Üner Kaya, 2021: 146). *Bankacı eğitimin* insanı, Chalmers'in “zombi”leri gibi fiziksel olarak dünyadadır fakat dünya ile bilinçli bir etkileşimden yoksundur.

Stirner, eğitilmiş insanın özgür olmadığına inanır. Eğitilmiş insanın hüküm altında olacağını iddia eder (Spring, 1997: 32). *Bankacı eğitim modelinde* de durum benzerdir. *Bankacı eğitim*, eğitilenleri ezenlerin yarattığı dünyaya ne kadar uyumlu yaparsa o kadar çok görevini ifa etmiş olur. Çoğunluk olarak ezilenler, egemen azınlık olarak ezenlerin amaçlarına ne kadar uyumlu hale getirilirlerse o kadar onları yönetmek ve onlara kural koymak kolay olacaktır. Yönetilen, kurallar arasına sıkıştırılan ve böylece sorgulama özelliği elinden alınan insan, *bankacı eğitim modelinin* eğitimin tüm araçlarını uyumlulaştırmaya kullanması ile ortaya çıkar. Öğrenciye istediği gibi bilgiyi yığma özgürlüğü tanınarak meşgul edilirken ders saatleri, ders geçme notları, öğretmen ve öğrenci arasındaki mesafe gibi dışsal durumlar da öğrencinin düşünmesini engelleyen *bankacı model* yöntemleridir.

Freire, *bankacı eğitim modeline* sadece ezenlerin elinde olmasından dolayı karşı değildir. Onun karşıtlığı, *bankacı eğitim modelinin* özünüdür. *Bankacı eğitim modelini*, devrimci bir toplum da kullansa özgürleşmenin savunucuları da kullansa neticenin *insandışılama* olacağını ve meselenin bir paradoksa dönüşeceğini ifade eder (Freire, 2023: 97). *Bankacı model*, özgür bir topluma uygulandığında ya da özgürlük yolundakiler tarafından model alındığında tahakkümü yeniden üretecektir. Bu durum, ezilenlerin ezenlerine benzemeyi özgürlük saydığı gibi bir anlayışa benzemektedir. Nasıl ki ezme, ezilenin ezene dönüşmesiyle devam ediyorsa *bankacı model* de özgür bir topluma uygulandığında söz konusu toplumun tutsaklaşmasına dönüşecektir.

Bankacı eğitim modeli, insanı nesneleştirerek insandışılaştırır, uyumlulaştırır ve evcilleştirir. *Ölümsever* yapısı ile tahakkümü ve sömürüyü sürekli olarak yeniden üretir. Ayrıca yaratıcılığı ve gerçekliğin eleştirel düşünülmesini engeller ve dünya ile etkileşimli bir bilincin önünde durur. *Bankacı eğitim modelinin* tüm bu olumsuz özellikleri, özgürleşmenin karşısında yer edindiğinin kanıtıdır. Bu sebepten özgürleşme davası güdenlerin, *bankacı eğitimi* ve araçlarını reddetmesi gerekmektedir. Freire, bu modelin yerine, bilinçlerini dünyaya yönelmiş ve dünya ile problemlerinin tanımlamalarını yapabilen insanların eğitimi olan *problem tanımlayıcı yöntemi* koyar.

2.2.8. Problem Tanımlayıcı Model

Freire'nin felsefesindeki karşıtlıklar eğitimde kendini *bankacı/problem tanımlayıcı model* çelişkisi olarak kendini göstermektedir. *Bankacı model* tahakkümün aracı olurken *problem tanımlayıcı model* özgürleşmenin destekleyicisidir. Freire, *bankacı eğitim modelinin* her ne sebeple ve her kimin elinde olursa olsun kullanılmasının toplumda eşitsizlikler, adaletsizlikler, sömürü, baskı ve tahakküm

yaratarak özgürlüğü engellediğini savunmuştur. Alternetifi ise ontolojik bir yeti olarak *insanlaşmanın* ve özgürleşmenin anahtarı *problem tanımlayıcı eğitim* çalışmasıdır. *Problem tanımlayıcı eğitim modeli*, insanları boş kaplar olarak değil bilinçli sahibi varlıklar olarak görmek suretiyle işe başlar. *Bankacı eğitim modelinin* insan anlayışı nesne iken *problem tanımlayıcı model* insanı bilinç sahibi olarak niteler. *Problem tanımlayıcı eğitim modelinin* insanı soluk alıp vermektense ziyade bir canlılık taşır, sadece dünya üzerinde değil dünya ve ötekiler ile etkileşim halindedir. “Bu eğitim çalışması, bilincin özel doğasını yansıtır: Sadece nesnelere yönelik amaçlılık değil, ayrıca Jasperci bir "sıçrama" ile kendine de dönük; bilincin bilinci olarak bilinç” [tir] (Freire, 2023: 98). *Problem tanımlayıcı model*, *bankacı eğitim modelindeki* nesne mahiyetindeki insanın *sınır durumlarından* kendinin farkında olma düzeyine sıçramasını esas alan bir eğitim anlayışına sahiptir. Bu sebepten tek taraflı bildiri, bilgi aktarımı, propaganda ve slogan gibi insanı nesne sayan tüm durumları reddeder. Özgürleştirici eğitim çalışması olarak *problem tanımlayıcı model* idrak faaliyetlerinden oluşur. Öğrenci bilginin pasif alıcısı olma durumundan bilgiyi yapılandıran bir mahiyete bürünmüştür. Öğrenci bilginin özünü bu yolla anlar ve içselleştirir (Freire, 2021b: 72). Bu idrak faaliyeti öğretmen/öğrenci çelişkisinin çözümü için hayati bir önem taşımaktadır.

Tek yönlü aktarım karşısındakini nesne sayarak insandışılaştırırken öğrencinin idrakinin işe koşulması öğrenciye gerçek bir hareket alanı sunarak mekanikleşmeyi bitirir. *Bankacı modeldeki* monolog gerektiren dikey ilişki *problem tanımlayıcı modelde* yatay ilişkiye dönmüş, *diyalog* başlamış ve öğretmen/öğrenci arasındaki hiyerarşi kaybolmuştur. Bu durum *bankacı modelindeki*den çok farklı bir öğrenci/öğretmen anlayışını doğurmuştur. Freire bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Diyalog aracılığıyla, öğrencilerin öğretmeni ve öğretmenin öğrencileri ortadan kalkar ve yeni bir terim doğar: Öğrenci-öğretmen ve öğretmen-öğrenciler” (Freire, 2023: 98). Öğretmenin öğrencilerden öğrendiği öğrencilerin öğretmenden öğrendiği, sadece öğretmenin öğrettiği değil öğrencilerin de öğretmene öğrettiği bir karşılıklılık durumu gelişmiştir. Böylece öğretmen ve öğrenciler öğrenme öğretme sürecinin ortak sorumluları olmuşlardır. İdrak nesnelere de *bankacı modeldeki* öğretmenin mülkü olmaktan çıkmış öğrenci ve öğretmenin düşüncesinin ortak nesnelere haline gelmiştir. Bu da öğretmene öğrencilerinin düşünceleri içinde yeniden yaratılan bir düşünüş sağlarken öğrencilerin “eleştirel araştırma ortakları” sıfatını kazandırmıştır. Meek bu ortaklığın, öğrencilerin *sessizlik kültüründen* kurtulabilmeleri için yetkin bir yöntem olduğunu ifade eder (Meek, 1998: 11). *Problem tanımlayıcı modelde* öğretmen öğrencilerinden gelen her bir

farklı fikirle yeni bir bakış açısı kazanmakta ve eğitim ortamı dinamik bir zenginliğe kavuşmaktadır.

Freire *problem tanımlayıcı model* de öğretmenin görevini Platon'un doxa (sanı) ve logos kavramlarına atıf yaparak doxa düzeyindeki bilginin logos düzeyine ulaşabilmesi için gerekli koşulları yaratmak olduğunu belirtir. Öğretmen doxa düzeyindeki bilgiyi logos düzeyine taşımaz, bunun için gerekli ortamı yaratır. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise öğretmenin bu görevi öğrencileri ile beraber yapmasıdır. Logos düzeyine taşınacak bilgi öğretmen ve öğrencilerin ortak ürünüdür. Öğretmen, tevazu sahibi, sevgi dolu, cesur, hoşgörülü, kararlı, güvenli, sabırlı ve yaşama sevinci gibi nitelikleri ile bilgi saçmak yerine konulardan problem durumu yaratarak öğrencilerin eleştirel düşünürler olmasını sağlamaya çalışır (Kantarcı Bingöl, 2022: 182-185). Böylece ortaya çıkan yaratıcı ve eleştirel düşünce gücü gerçekliğin tükenmez bilmez deşifrelerini gözler önüne serer. Bu *problem tanımlayıcı eğitim*in bilincin sürekli aktif olmasını ve gerçekliğe eleştirel müdahalesini desteklemesinin sebebi budur. Öğrenciler kavuştukları bu yetiler ile nesne olarak kendilerinin ve bilinçli bir varlık olarak kendilerinin problemlerine meydan okuma ve tepki gösterme eğilime gireceklerdir. Problemler arasındaki bağlantıları görmeye başlayan öğrencilerin eleştirel bakış açıları gelişerek daha az kendine yabancılaşmış kişiler haline gelirler (Meek, 1998: 7). Meydan okumalar yeni meydan okumaları, bağlantıları fark edilmesi yeni bağlantıları farketmeyi getirir. Zincirin halkaları gibi birbirine bağlı bu süreç daha sonra yeni kavrayışlara, yabancılaşmanın azalmasına ve öğrencinin kendini sorumlu görmesine neden olur. Bu adımlar basit gibi görünse de özgürlüğün kazanılması için ilmek ilmek örülen yolun taşlarıdır.

Freire'nin sözünü ettiği özgürlük için insanda önce köle olduğunun bilinci gerekir. Bu bilinç özgürleşme anlamına gelmese de tahakküm ile mücadelede bir ön koşul oluşturmaktadır (Freire, 2021c: 39). Bu farkındalık için dünyadan yalıtılmış bir insan anlayışı yerine dünya ile ilişki içinde bir insan anlayışı gereklidir. Freire bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: "Ben, ben-olmayan olmaksızın varolamaz. Ve tersine, ben-olmayan da bu varoluşa bağımlıdır. Bilinci var eden dünya, bu bilincin dünyası haline gelir" (Freire, 2023: 101). O burada ben ile ben olmayan arasında bir diyalektik kurarak ben ve ben olmayanın varoluşlarını birbirine bağlar. "Ben" kendisi ve dünya üzerinde düşünecek ve bakış açısını geliştirecektir. Nesnel olarak varolanın daha derinlerindeki gerçeği keşfetmeye başlayacak, "arka plan görüşlerine" ulaşip bunlar hakkında düşünmeye başlayacaktır (Freire, 2023: 101). Görünenin altında gizli olanı, gerçekliğe gömülü olanı bulup ortaya çıkarmak ve bunun üzerinde düşünebilmek gerekmektedir.

İşte bu amaç *problem tanımlayıcı model* ile gerçekleştirilebilir. *Problem tanımlayıcı eğitim* ile insanlar kendilerini, kendilerinin durumunu ve varoluş stillerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirerek dünyanın sabit bir gerçeklik olmadığını aksine sürekli bir dönüşümün içindeki gerçeklik olduğunu idrak edebilirler. Gerçek düşünme, kendinin, dünyanın ve dönüşen gerçekliğin farkında olarak düşünmektir. Gerçek eylem ise gerçek düşüncenin harekete geçmiş halidir. Freire eğitimi de bu bağlamda değerlendirerek eğitim için dünyaya müdahale tanımını yapar (Akt. Aronowitz, 2021b: 43). Gerçek düşünce ve eylem, yalnızca öğretmen/öğrenciler ve öğrenci/öğretmenlerin olduğu *problem tanımlayıcı eğitim* içinde gerçekleştirilebilir.

Problem tanımlayıcı eğitim, her şeyden evvel bir alternatiftir. Hakim güç karşısında boyun eğdirilmişlerin özgürlük için mücadelesidir (Kantarıcı Bingöl ve Aybar, 2022: 339). Böylece, Freire'nin geleneksel olarak da adlandırdığı baskıcı ve otoriter *bankacı eğitimin* karşıtıdır (Yılmaz, 2016: 304). Bu yüzden Freire *problem tanımlayıcı eğitim modelini* ortaya koyarken sürekli olarak bu karşıtlıklardan faydalanmıştır. Bu iki eğitim modelinden *problem tanımlayıcı modeli* özgürlüğün pratiği, *bankacı modeli* ise egemenliğin pratiği olarak konumlandırılmıştır. Freire bu en temel çelişkidenden bahsettikten sonra söz konusu iki eğitim modelinin birbirlerine karşı durumunu daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur:

Bankacı eğitim (gayet açık nedenlerle) gerçekliği mitleştirerek insanların dünyada varoluş yolunu açıklayan belirli olguları gizlemeye kalkışır; problem tanımlayıcı eğitim mitleştirmeyi bozmayı görev edinir. Bankacı eğitim diyaloga direnir, problem tanımlayıcı eğitim diyalogu, gerçekliği deşifre eden idrak edimi için olmazsa olmaz koşul sayar. Bankacı eğitim öğrencilere yardım edilecek nesnelere muamelesi yapar, problem tanımlayıcı eğitim onları eleştirel düşünürler haline getirir. Bankacı eğitim yaratıcılığı önler ve (tamamen yok edememesine rağmen) dünyadan koparmak suretiyle bilincin amaçlılığını evcilleştirir, böylece de insanların daha tam insan olma şeklindeki varlıksal ve tarihsel yetisini yadsır. Problem tanımlayıcı eğitim yaratıcılığa dayanır ve gerçekten düşünmeyi ve gerçekliğe dayalı eylemde bulunmayı teşvik eder, böylece de sadece sorgulayıcı ve yaratıcı dönüşüme katıldıkları zaman özgün gerçeklik kazanan varlıklar olarak insanların yetisine karşılık verir. Kısacası, bankacı kuram ve uygulama, hareketsizleştirici ve sabitleyici bir güç olduğundan insanları tarihsel varlıklar olarak kabul edemez; problem tanımlayıcı kuram ve uygulama insanın tarihselliğini başlangıç noktası olarak alır (Freire, 2023: 102).

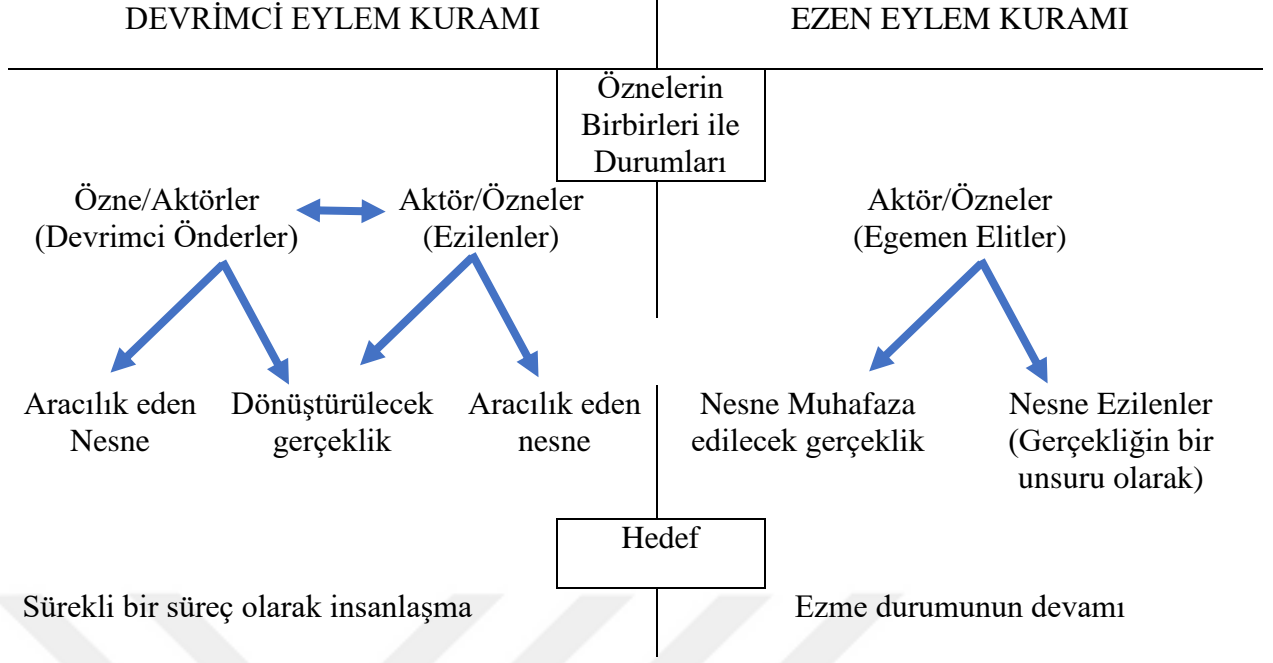
Bankacı model insanı insanlığından koparır ve bir daha insanlaşmaması için elinden geleni yapar. *Problem tanımlayıcı model* ise içinde bulunan durumun önce farkedilmesini daha sonra durumdan kurtulma yollarını ve en sonunda yeni tam insan olmanın formüllerini sunar.

Problem tanımlayıcı modelin öngördüğü insan modeli; henüz tamamlanmamış, olma aşamasındaki varlıktır. Bu insan tanımlaması gibi eğitimi bitmemiş bir süreç olarak değerlendirir ve eğitim her seferinde *praksis* ile yeniden yaratılır. Böylece

dinamik bir yapıya kavuşan *problem tanımlayıcı model* gelecek için umut barındıran bir yapıya kavuşur. *Problem tanımlayıcı model* bu özelliği ile gerçekliği bir zümreye, belli bir zamana ve sürekliliğe hapsedemeyerek değişim ve dönüşümün gücünü her daim diri tutar. İnsanı, kendini daha ileri taşıyabilecek bir varlık olarak olumlayan *problem tanımlayıcı model* bitmemişliğin idrakinde olarak insana özne rolünü verir. Bu özne, “burada ve şimdi” konumuna bakarak içinde bulunduğu durumun kabullenicisi bir kadercilikten uzak, eleştirel olarak değerlendirilmesi ve meydan okunması gereken problem olduğu kanısının bilincindedir (Freire, 2023: 103). *Bankacı modelin* sürekli baskıladığı bu bilinç *problem tanımlayıcı model* ile sorgulamaya, *evcilleşmemeye*, *değiştirmeye*, kendi kararlarını almaya yönelmesiyle *insanlaşmaya* doğru yönelmiştir. Freire bu tip bir *insanlaşmayı* gerekli görür ama yeterli görmez. O tam *insanlaşmanın* ferdi bir şey olmadığını toplumsal bir dayanışma içinde gerçekleşeceğini belirtir (Freire, 2023: 104). Bu yüzden *problem tanımlayıcı model* kar güdüsü ile hareket eden rekabetçi bir tavır yerine dayanışmanın var olduğu işbirlikçi bir tutum sergiler. Bu tutum da kimse kimsenin elindekini almaya ya da üzerine basmaya çalışmaz çünkü ortak bir ideal uğruna ortak bir çalışma vardır. Böyle bir ortamda herkesin özne olarak *diyaloğu* daim tutarak dünyayı dönüştürme adına düşünmesi eylemi ve hakkı vardır. Ancak ve ancak böyle bir tutum ile öğretmen/öğrenci ve ezen/ezilen çelişkisi sona erebilir. *Problem tanımlayıcı model* bu özellik ve kabiliyetleri neticesinde *insanlaşma* yolunda tek seçenek olmuştur. Bunun yolu ise halkla beraber hareket eden devrimcilerden geçmektedir.

2.2.9. Devrimci Eylem Kuramı

Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinin temelinde ezen/ezilen çelişkisi bulunmaktadır. Bu çelişkinin bir kutbunda devrimci önderlerle beraber ezilenler bulunurken diğer kutbunda ezen sınıf olarak egemen seçkinler bulunur. Egemen seçkinler ezmeyi başlatmak ve devam ettirmek için halkın cahilliği mitini mutlaklaştırma gayreti ve amacındadır. Bunu egemen seçkinlerin eğitim modeli olan *bankacı modelde* öğretmenlerin kendilerini bilginin sahibi ve öğrencinin zorunlu karşılığı olarak sunmalarında görmekteyiz. Devrimci önderler ise kendilerine halkın cahilliği mitinin tamamen karşısında bir yer tutmuş ve ezen seçkinlerin ezme adına kullandığı ve kullanabileceği diğer tüm mitleri de problem olarak nitelemektedir (Duman, 2019: 13). Devrimci önderlerin, egemen seçkinlerin yöntemlerini kullanmalarının kabul edilemeyeceği gibi devrimci önderlerden halktan kopuk ya da halk adına da bir özgürlük mücadelesi beklenmez. Doğru ifade “halkla beraber”dir.

Şekil 1. Eylem kuramları ilişkileri (Freire, 2023: 155).

Görüleceği üzere devrimci eylem kuramında, özne/aktör olarak devrimci önderler ve ezilenler vardır ve bunların arasında etkileşim ile gerçekleşen öznelarasılık vardır. Devrimci önderler ve halk arasındaki etkileşimde aracılık eden bir nesne ve dönüştürülecek gerçeklik vardır. Amaç gerçekliğin dönüştürülmesi suretiyle sürekli bir süreç olarak *insanlaşma* yetisidir. Ezen eylem kuramında ise tek bir aktör özne olarak egemen seçkinler vardır. Ezilenler burada gerçekliğin bir ögesi olarak nesne konumunda gerçeklik ise korunması gereken bir nesne durumundadır. Buradaki amaç ise ezme durumunun muhafazasıdır. Temel olarak devrimci önderler ezilenlerle birlikte sömürüyü bitirmek için gayret gösterirken egemen seçkinler ezmenin sürmesi için çabalarlar. *Diyalog* karşıtı tüm bu çabalar egemen seçkinlerin yöntemleri ile perçinlenmiştir. Ezenler için hedeflerine ulaşmada kullanılan araçların hangileri olduğu herhangi bir önem arz etmemektedir (Freire, 2019: 22). Bu yöntemlerin başında boyun eğdirme (fetih) gelir. Boyun eğdirme, kullanılabilir her araç ile kimi zaman sert ve baskıcı kimi zaman incelikli ve şefkatli bir tarzda muhatabın itaat ettirilmesidir (Freire, 2023: 158). Görüldüğü üzere araçlar ve durumlar değişebilir bir nitelik taşımaktadır. Bu ezme durumunun her şarta ve duruma ayak uydurabilmesi kabiliyetini sağlar ve böylece kendini dinamik bir yapıya kavuşturmuş olur. Boyun eğdirme zorunluluğu ezilenlerin düşünme yetileri ellerinden almaya çalışır. Bunun mümkün olabilmesi için ezenler, gerçeği gizemleştirir ve dünyanın değiştirilemeyeceği algısını ezilenlere sunar (Freire,

2022b: 44; Freire, 2023: 159). Bununla mevcut durumun bir problem olarak algılanmasının önüne geçerler. Böylece ezilenlere, düşüncesine yabancılaşmış, edilgenlikleri kavilemiş ve illüzyonlaşmış bir dünya sunarlar. Ezilenler kendilerine öğretilen ve dayatılan bu illüzyon dünya üzerinde kendileri için edilgen ezenleri için ise aktif kölelikleri ile sömürülmeye devam ederler.

Ezen eylem kuramının bir başka boyutu böl ve yönet politikasıdır. Ezenlerin tahakkümünün devam etmesi için ezilenlerin bir arada kaynaşma halinde olmaması gerekir. Ezenler ezilenlerin sindirilmesi adına şiddet de dahil her aracı meşru görürler. Birleşme, dayanışma, mücadele gibi kavramların gerçekliği ile oynayarak bu kavramları tehlikeli olarak lanse ederler (Freire, 2023: 161). Evet gerçekten de bu kavramlar tehlike oluşturur fakat bu tehlike ezilenler için değil ezenlerin sömürü içindir. Ezenler, ezilenlerin birliklerinden doğabilecek güçlerini önlemek için onları tecrit etmekten, aralarında bölünmeler yaratmaktan ve bu bölünmeleri derinleştirmekten yana bir tutum sergilerler. “Yöresel kalkınma” illüzyonu ile “yöresel birim”lere bölünmüşlük hali ezenlerin birbirlerine yabancılaşmalarını artırır (Freire, 2023: 162). Çünkü insanlar ne kadar çok birimlere ayrılırsa o denli yabancılaşmaları artar ve yönetimleri kolaylaşır. Böl ve yönet politikasının bir başka tehlikeli kavramı ise sınıf çatışmasıdır. Ezenler bu kavramı iki karşı kutup oluşturup uyumun bozulması adına risk olarak değerlendirirler ve bu sınıfların doğal bir şeymiş gibi görünmesini isterler. Ezilenleri teskin etmek için terfilendirmeler bu mukabildendir (Freire, 2023: 164). Ezilenler terfi ederek sınıf atladıklarını düşünüp mücadele mekanizmaları kırılırken aslında ezenlere hizmet etmeyi bırakmayan kendi arkadaşlarını ezen alt ezenler haline geldikleri gerçeğini gözden kaçırmazlar.

Diğer taraftan manipülasyon ezenlerin güçlü yöntemlerinden biridir. Ezenler manipülasyon aracılığıyla ezilenleri kendi hedefleri doğrultusunda ayartır. Böylece ezilenler, kafası karışık ve karar mekanizmaları parçalanmış bir hal alır (Freire, 2022a: 53). Bu hedef için halka birçok mit sunulmasının yanında ezenlerin kendilerinin model olarak gösterilmesi önemli bir yer tutmaktadır (Freire, 2023: 168). Bu mit ezenlerin tüm davranış, hayat tarzı, dünya görüşü gibi bütün olguları meşrulaştırır. Çünkü ezilen, modeli ezen olmak için onun bütün yaptıklarını yaparak ve tüm yapılanları savunarak yoluna devam edecektir. Bu da ezilenlerin tüm mücadele güçlerini ve motivasyonlarını manipüle ederek kendi aleyhlerine dönen bir sürece çevirecektir.

Freire, ezen eylem kuramında son olarak *kültürel istiladan* bahseder. Ezenlerin buradaki hedefi kültürel bağlama sızıp grubun potansiyel, imkan ve yaratıcılıklarını felce uğratarak kendi dünya görüşlerini dayatmaktır (Freire, 2023: 172-173). Bunu

kültürel boyun eğdirme olarak isimlendiren Freire aynı durumun kültürel ikiliğe de sebep olacağını ortaya koyar. Ezilenlerin, ezenlerini model alma yoluyla ezenleri ile aynılaşmaya çalışması durumunu boyun eğen kültürün egemen kültüre benzeme çalışmalarında görmekteyiz. Birey olarak ezene benzeme hastalığı *kültürel istilada* toplumsal bir hastalığa dönüşmüştür. Böyle bir toplumun hakiki manada özgürlük mücadelesine girebileceği düşünülemez çünkü tüm enerjilerini egemen kültüre benzemek için harcayacak ve makus tarihlerini Tanrı'nın bir vergisi olarak değerlendireceklerdir.

Ezen eylem kuramının boyun eğdirme (fetih), böl/yönet, manipülasyon ve *kültürel istila* yöntemleri ezilenlerin bilinçlerini felce uğratarak gerçekliğin ve dünyanın yalnız ezenlerin mülkü olmasını sağlamıştır. Mevcut sömürünün sona ermesi için ise Freire'nin reçetesini *diyalog* temelinde “işbirliği”, “özgürleşme için birlik”, “örgütlenme” ve *kültürel sentez* oluşturmaktadır. Boğun eğdirme yönteminde kişi üzerinde egemenlik kuran ve onu nesneleştiren anlayış, dünyayı dönüştürmek için öznelerin işbirliği sayesinde etkisini yitirecektir. Böl/yönet taktiğinin karşısında ezilenler arasında ve ezilenlerle önderler arasında özgürleşme için birlik kurularak ezilenler güçlenecektir. Bu da onların hükmedilmelerini ve yönetilmelerini sonlandırarak özgürlük için mücadelelerini güçlendirecektir. Manipülasyonun karşıtı ise örgütlenmedir. Örgütlenme ortak bir çabanın tanıklığını oluşturarak halkın dünyaya bakışı, çelişkinin farkedilmesi için eleştirel bilgiyi olumlar. Son olarak *kültürel istilanın* karşıtı *kültürel sentez* ise kültürel dayatmayı değil sosyal yapıdaki diyalektik içinde bir değişimin olmasını savunur. *Kültürel sentez* de toplumdaki bireylerin *diyalogu* ve böylelikle gerçekliğin yeniden yaratımı vardır. Ezen eylem kuramında *insandışılaşma*, *nesneleşme* ve *ölümsevicilik* varken devrimci eylem kuramında *insanlaşma*, özneler arası olma ve hayatı sevmeye vardır. Freire'nin sorunsallaştırdığı tüm bu durumlar günümüzde eğitiminde de karşımıza çıkmaktadır. Freire'nin düşüncelerinin, günümüzün eğitim ile ilgili sorunlarına nasıl ilham kaynağı olabileceğini üçüncü bölümde analiz edilmeye çalışılacaktır.

3. PAULO FREIRE’NİN GÜNÜMÜZ İÇİN ÖNEMİ

3.1. Günümüz Eğitiminin Sorunları ve Paulo Freire’nin Önemi

İnsan hayatı için eğitimin vazgeçilmez bir öneminin olduğu bilinmektedir. Zaman içinde eğitime yüklenen anlamlar ve tanımlar değişime uğrasa da eğitime olan ilgi her daim canlılığını korumuştur. Eğitim; kullanım alanlarına, zamanlarına, hedeflerine göre değişiklik gösterirken özüne yabancılaşması nisbetinde de problemler doğurmuştur. Günümüz eğitim sisteminin tektipleştirici, ezberci, sınav odaklı, eleştirellikten uzak, baskıcı, eşitsizlikçi yapısından ötürü bir çok sorun ile karşı karşıya kalması toplumun ve eğitimcilerin dikkatini çekmektedir. Freire bu durumları sorunsallaştırmış ve çözüm önerileri sunmuştur. O bu bağlamda günümüz eğitim sisteminin sorunlarının çözümü için ilham kaynağı niteliğindedir ve günümüzden çeyrek asır önce günümüze ışık tutmuştur. Eğitim adına sorunlaştırdığı tüm durumları *bankacı eğitim modeli* olarak adlandırdığı gelenekçi yapı içerisinde görmekteyiz.

3.1.1. Bankacı Eğitim (Baskıcı Eğitim)

Freire’nin *bankacı eğitim* olarak nitelendirdiği eğitim modeli günümüz eğitiminin en temel sorunudur. Ona göre bu model öğrencilerin içinde buldukları ezme düzenini kamufle edici bir yapı göstermektedir. Çünkü bu model öğrencilere *sınır durumlar* oluşturma, *sessizlik kültürüne* gömme, eleştirel düşüncüyü öldürme, gerçekliği manipüle etme, dayatma ve şiddet yöntemleri ile mevcut çelişkileri örter. Bu modelde öğrenciler sürekli denetim ve kontrol altındadır. Başdemir, bu denetim ve kontrol mekanizmasını gözlemcinin görülmediği fakat tüm mahpusları görebildiği hapisane modeli olan “panopticon”a benzetir (Başdemir, 2012: 41). Bu metaforu, öğrencilerin nasıl bir gerçeklik içinde olduklarını idrak edemediği fakat egemen gücün onları nasıl yetiştirmek istediğinin sonuna kadar bilincinde olduğu bir durum olarak anlayabiliriz. Egemen elitler eğitimi ideolojik bir niyetle ve baskının gücüne öğrencileri adapte ederek yaparlar (Freire, 2023: 96-97). Onların buradaki amacı egemenliklerini kavileştirmek ve baskıyı artırarak ezme düzenlerinin devamını sağlamaktır. Freire böyle bir eğitimi egemenliğin uygulaması, baskının/ezmenin sürekli yeniden yaratıcısı olarak görür ve mezkur eğitimin öğrencilerin ancak safdilliklerini artıracaklarını dile getirir. *Bankacı eğitim* devrimciler tarafından da kullanılsa yalnızca ezme üretecektir. Bu yüzden Freire, *bankacı eğitimin* egemenlerin elinde olmasından dolayı değil özünün baskı oluşturması

nedeniyle karşıdır. Onun olumladığı eğitim yöntemi olarak *problem tanımlayıcı model* günümüzün önündedir. Günümüz eğitimi 21. yüzyıl öğrenme becerilerinin öğrencilerde geliştirilmesini amaçlamaktadır. Onun eleştirel eğitim felsefesinde bu öğrenme ve yenilenme becerileri olan “eleştirel düşünme, yaratıcılık, problem çözme, işbirliği ve iletişim” (Bal, 2018: 53). becerilerini çeyrek asır önceden görmekteyiz. *Problem tanımlayıcı model* bu beceriler üzerine kuruluyken *bankacı eğitim* tüm enerjisini bu becerileri baskılamakta harcar. *Bankacı eğitim* ilk sorunu bilinçleri kör ederek eleştirelliğin önüne geçmekle yapar.

3.1.1.1. Eleştirel Düşünme Eksikliği

Bankacı eğitim insanları uyarlanan varlıklar olarak görüp evcilleştirerek gerçekliğin eleştirilmesinin önüne geçer. Bunu egemen güçler sömürü düzeninin devam etmesi için yapar. Gatto bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Okullar, iktidara nasıl tepki verileceğine dair sabit alışkanlıklar üretir. Elbette bu, eleştirel düşünceyi doğmadan boğan bir işlemdir. Okullarda faydalı ve ilginç konular hakkında eğitim verilmesi gerektiği görüşü de bu işlemlerle birlikte ortadan kalkar çünkü çocukların aptalca ve sıkıcı şeyler öğrenmelerini ve yapmalarını sağlayıp sağlayamadığınızdan emin olmadıkça “düşünsel” itaati test edemezsiniz (Gatto, 2018: 24).

Freire’ye göre politikacılar komuta/kontrol yaklaşımıyla hareket eder. Bireysel tatmini ve halkın menfaatini etkili konuşma sanatıyla etkilemek için toplumsal kontrolün, uyumun ve kitlesel itaatın eğitim içerisinde yazılı kanıtlara dayanan bir tarihi vardır. Birçok açıdan kitle eğitimi, toplumsal mühendislik süreci olarak bilinir ve aslında her zaman da öyledir (Robinson, 2018: 268). *Bankacı eğitim modeli*, ezenlerin güdümünde ezilenlerin aleyhine bir eğitim faaliyetleri bütünü olarak ezilenleri uyuşturur, düşünme ve hareket kabiliyetlerini engeller. Ezilenler bu eğitim politikası sayesinde kendi gerçekliklerini fark edemez ve tüm gerçekliği mevcut durumlarından ibaret sayarlar. Söz konusu egemenlik için eğitim politikasının yansıması *bankacı eğitim modeli* sayesinde idrakleri pasifize hale gelen ezilenler, egemenliğin yeniden tesisi, sömürü ve baskının artması için farkında olmadan sürekli çalışırlar. Çünkü dünyaya, gerçekliğe ve kendilerine bu eğitim sayesinde alabildiğine yabancılaştırılmışlardır.

Freire çözüm için ilk koşul olarak öğrencilerin/ezilenlerin mevcut ezme durumunu idrak etmeleri gerektiğine inanır. Bunun içinde ezilenlerin *conscientizaçaolarının* işe koşulmasını savunur. Ona göre işe eleştirel bilincin uyanması ile başlamasının haklı gerekçeleri vardır. Çünkü mevcut durumun içine gömülü şekilde hayatlarına devam

eden ezilenler ezilmelerinin farkında olmayacak ve bundan rahatsızlık duymayacaktır. Fakat ona göre sorgulayan ve eleştirel bir bilinç, görünen gerçekliğin arkasındaki hakikati görebilecek yetiye sahiptir. Bu açıdan onun *conscientizaço* olarak adlandırdığı *eleştirel bilinç* günümüz eğitiminin dayatmacı tavrının kırılması için önemlidir. Böylece öğrenci/ezilen kendisine her sunulanı kabul etmek zorunda olmayacak, sorgulayıcı bir akıl süzgecinden geçirerek hangi anlamda olursa olsun tahakküm altına alınmasının önüne geçebilecektir. Günümüz dünyasında savaşların durması, iklim değişikliğinin ve kapitalist politikaların yıkımlarının önüne geçilmesi için düşünen, sorgulayan ve eleştiren zihinlerin ihtiyacı açık bir şekilde karşımızda durmaktadır. Bu yüzden günümüz eğitimi verili gerçeklikler içinde şekillenen bir zihin eğitiminden acilen uzaklaşarak meseleleri öğrenciye kendi bilinç süzgecinden geçirme hakkı tanıyan bir eğitim tarzına evrilmelidir.

Öğrenci/ezilen ancak *conscientizaço* sonucunda kendi benliğinin farkına varabilmesi hususu da Freire'nin bize sunduğu başka bir mühim konudur. Öğrenci/ezilen *conscientizaço*su sayesinde gerçekliğin nesnesi değil gerçekliği nesne haline getirebilecek ve bir "ben" olabilecektir. Öğrenci eleştirel bilinci ile günümüz eğitimin bireyselleştirici yapısından sıyrılabilecek birey olabilmesinin önü açılacaktır ve Freire'nin deyişiyle insanlaşabilecektir. Bu da günümüz eğitim iddiası olan "öğrenci merkezli" anlayışı gerçekleştirmek için gereklidir. Öğrenciyi merkezde konumlandırmak için önce onun bir benliği olduğu gerçeğini kabul etmek gerekir. Bunun en somut göstergelerinden biri de onun fikir üretebilmesidir. Bunun içinde Freire'nin ön gördüğü gibi hiyerarşinin esnediği eğitim ortamlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü öğrenci ancak böyle bir ortamda kendini ifade edecek özgüveni yakalayabilir. Görüldüğü üzere Freire, *eleştirel bilinç* ile sömürülenlerin sömürülme nedenlerini görmelerini sağlamış ve özne olmaları önündeki engelleri ortadan kaldırmak için reçete sunmuştur. Bu bağlamda onun eleştirel eğitim felsefesinin yenilikçi ve etkili yapısını daha ilk kavramından itibaren görmekteyiz.

Freire sonraki aşama olarak belirlenen ve tanımlanan sömürü ile sömürülenlerin nasıl başa çıkılması gerektiği hususunda çözüm önerileri sunmuştur. Bu bağlamda *praksis* ve *diyaloğ* kavramlarını öne çıkarmaktadır. *Eleştirel bilinç* ile düşüncede başlayan mücadele süreci *diyaloğ* ve *praksis* ile somutlaşmaya başlamıştır. Kendisinin de somut bir gerçeklik olarak ifade ettiği eleştirel eğitim felsefesi elle tutulur gözle görülür çözümler ortaya koymaya başlamıştır. Çünkü sömürü somut bir gerçeklik olarak vardır ve bununla ancak somut bir şekilde mücadele edilir. Freire burada *praksis* ile düşünce ve eylemi birleştirerek düşüncesiz eylemin ya da eylemsiz düşünmenin çözüm

oluşturmayacağını en baştan belirtmiştir. Ona göre düşüncenin somut hali de *diyalog* olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüz eğitim problemlerinden biri de *diyalog* eksikliğidir. Bu yüzden eğitim ortamlarında *diyalogu* öne çıkaran bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.

Freire günümüz problem çözme basamaklarındaki ilk öncül gibi sorunu tespit ettikten sonra sorunu tanımlamış, daha sonra ezilenlerin düşünce güçlerini harekete geçirerek hipotezler üretip çözüm yolları önererek yoluna devam etmiştir. Bu da onun eleştirel eğitim felsefesinin hayal ürünü olmadığını ve bilimsel olarak ilerlediğini göstermektedir. Bu açıdan da o, “lafazanlık”tan uzak gerçekçi ve bilimsel olmasıyla da günümüz dünyası için örnek olmuştur. Aynı örnekliliğini eğitimin yönetiminde de görmekteyiz.

3.1.1.2. Eğitimde Demokratik Olmayan Yönetim

Sömürülenler, egemen azınlığın kurallarına uydurularak denetim altında tutulur. Bunu *bankacı model* sayesinde kadenci bir anlayışla kabul eden ezilenler, egemen elitlerin siyasi emellerini gerçekleştirdikleri sahalardır. Sanayi devriminin sert itaatkâr yapısı okulların merkez tarafından yönetilmesi noktasında kendini göstermiştir. Bunu Züngür; “Türkiye’de eğitimin yönetilmesi merkezi bir anlayışa sahiptir ve sahadan uzak olanların, bölgeler arasındaki farklılıklara bilgi olarak tam sahip olamayanların yönettiği bir anlayış hâkimdir” (Züngür, 2022: 150) şeklinde ifade etmiştir. Merkezi yapı tüm eğitim kurumlarının yönetiminde kendini göstermektedir. Fakat okulların kendi bünyesinde bu keskinlik yavaş yavaş yumuşamaya başlamıştır. Artık okullar hesap verilebilirliğin ön plana çıktığı, okul yöneticilerinin vasıflarının tartışılır olduğu bir döneme girmiştir. Öğretimsel liderlik, yönetim gibi kavramlar okul yöneticiliğinde önemsenmeye başlanmıştır. “Öğretimsel liderlik modeli, eğitimin içerisinde aktif rol alan, yönetici, öğretmen, öğrenci, öğretim programları ve öğrenme/öğretmeyi kapsayan tüm bileşenleri görev alanına alan bir liderlik modelidir” (Züngür, 2022: 149). Bu model ile eğitimde buyurgan bir yönetici yapısı yerine eğitim paydaşları ile beraber hareket eden bir yönetim anlayışını kendini göstermeye başlamıştır. Bu durum uygulama alanında gerçekten kendini gösterdiğinde Freire’nin de takdir edeceği bir nitelik kazanacaktır. Çünkü birlikte yönetmek dayatmayı ve baskıyı kıracaktır. “Merkeziyetçi yapıdan kurtulmanın en önemli basamaklarından biri de okul müdürlerinin yetki alanlarının genişletilmesidir” (Bursalıoğlu, 2002: 72). Okul müdürlerine kendi kararlarını kendi alabilecekleri bir ortamın sağlanması merkezi buyurucu yönetimin tekeli hegemonyasını sekteye uğratacaktır. Burada okul

müdürünün de aynı buyurucu anlayışa kapılmayıp öğretmenlerle, öğretmenlerde mezkur tehlikeden uzak durup öğrencilerle beraber karar alabileceği bir yapı oluşturulduğunda gerçek bir yönetim ortamı kurulacaktır. Tabandan yükselen bu yönetim anlayışı merkezin baskı ve dayatmalarını kırıp özgürleşme ve demokratikleşme sağlanacaktır.

Filozofumuz tüm bunların farkında olarak bize “önderlik” anlayışı üzerinden önerilerini sunmaktadır. O en başta özgürlüğün hiç kimse tarafından bir armağan olarak verilemeyeceğini belirtir. En iyi niyetli önderlik bile bağımsızlığı veremez (Freire, 2023: 85). Çünkü özgürlük düşünce ve eylemin birlikteliği ile mücadele işidir. Özgürlüğün yöntemi ise ne özgürlükçü propaganda ne de özgürlük inancı aşılacaktır. Doğru yöntem *diyalog*dur (Freire, 2023: 86). *Diyalog* ezilenlerin iknası değil yüzleşmeler neticesinde *conscientizaça*olarının harekete geçirilmesidir. İknâ *monolog* durumudur ve bu durumda ezilenler nesneleşirler. Bu sebepten ezilenlerle *diyalog* nesnelere değil özneler olarak kurulmalıdır. Bununla beraber ezilenler gerçekliği eleştirel bir bilinçle değerlendirmeleri gerektiği için propaganda özgürlük mücadelesine yardım etmez. Freire’ye göre devrimci önderlik eğitimde ve gerçeklik karşısında halk ile ortak bir amaç çerçevesinde bilgiyi yeniden yaratan özneler olmalıdırlar (Freire, 2023: 88). Bu durumun en büyük kazanımı öğrencilerin kendilerini bilgileri yeniden yaratıcıları olarak keşfetmeleridir. Bu ezilenlerin kendilerine güvensiz yapılarının değişmesine ve özgürlük için sorumluluk ve cesareti kazanmalarına yardımcı olacaktır.

Ayrıca önderler ve halkın beraber düşünmesi ve eyleme geçmesi önderlerin düşünen halkın ise uygulayan formda davranmasının önüne geçerek hem önderlerin hem halkın özne durumunda olmasını sağlamıştır. “Devrimci praksis bir bütündür ve önderler ezilenlere kendi mallarıymış gibi davranamazlar” (Freire, 2023: 147). Ezilenleri yönetmek, yönlendirmek, emir/komuta zincirine sokmak, onlar yerine düşünüp karar vermek, kural belirlemek sahipliğin bileşenleridir. Önderler egemenlerin karakteristik özelliklerini benimsememeleri gerekmektedir. Kendi sektörlerini kendilerine sınır olarak çizen ve bunları ezilenlere dayatanlar halkın önderi olamazlar. Önderler ve ezilenler gerçekliğin dönüşümünde rol alan ortak özneler olmalıdır. Önderler halkla cesur, sevgili ve alçakgönüllü ilişkiler kurmalıdır (Freire, 2023: 140). Ancak böyle bir ortamda yüzleşme gerçekleşir ve gerçeklik cisimleştirilebilir. Diğer tüm koşullar hayatın beslenmesi yerine *ölümseverlik* olacaktır.

Önderler halk yerine değil halkla beraber düşünmelidirler. Böylece halkı daha iyi anlar ve onlardan kopuk bir durumun önüne geçerler. Bu da halka güvenmekle gerçekleşir. Halkın cahil olduğu miti ve her şeyi kendilerinin bildiği yanılgısı ezenlerin karekteistiğidir. Önderler halka dayatma yapmaz, onları sloganlarla oyalamaz. *Eleştirel*

bilinçlerini harekete geçirip idrakin önünü açmaya çalışırlar. “Önderler tam da bu nedenle, irrasyonel sekte tavrılara düşmemek için yeterli yargı gücüne sahip olmalıdırlar” (Freire, 2023: 180). Bu ezilenlere yol gösterecek önderler için olmazsa olmaz koşulların başında gelir. Kendisinin gerçekliğe gömülü olduğu ve conscientizaçaosunu harekete geçirip praksise ulaşamayan bir önder, kendisinin önder değil egemen olduğunun farkında olmayacaktır. Özgürlük mücadelesi yerine egemenlik mücadelesi verecektir. Bu da ezilenlerin ezenlerinin önder görünümü olması sağlayacaktır. Önderler halktan olmalı ve halk kendini önderlerde bulmalıdır. Bu da ancak ve ancak önderin kendini halkta bulması ile gerçekleşecektir. Halkla bütünleşmeyen bir önderlik halkın özgürlük mücadelesinin destekçisi olamaz. Görüldüğü gibi Freire önderliği özgürlüğün kazanılmasında önemli bir yere oturtmuştur. Günümüz okul yöneticileri ya da öğretmenler de ya Freire'nin önderliğinden pay alıp özgürleşme mücadelesinde yer alacak ya da egemenliğin timsali olarak ezen/ezilen dikotomisinin devamını sağlayan araçlar olacaktır. Bu ikililik durumu bankacı eğitimin eğitim içeriği ile oluşturulmaktadır.

3.1.1.3. Toplumsal Gerçeklikten Kopuk Eğitim İçeriği

Öğretim programı olarak da adlandırılan müfredat, öğrenciye öğretilecek konuların belirlenmesi, sıralamaya konulması ve zamansal olarak düzenlenmesidir. Müfredat ya da eğitim programı Türkiye’de kitapların içeriği de dahil olmak üzere Talim Terbiye Kurulu tekelinde hazırlanmaktadır (Başdemir, 2012: 38). Bunu M. Çörtük ve G. Çörtük; “Tüm müfredatı devlet memurları belirler” (Çörtük ve Çörtük, 2023: 166). şeklinde ifade etmiştir. Bu durum için şu sorular akla gelebilir: Müfredatın devletin tekelinde olmasının sebebi nedir ve devlet bu gücü nereden almaktadır? Devletin tekelinde olan bir müfredat demokratik midir? İlk soruya Sarıbaş ve Babadağ şöyle cevap vermektedir: “Politikanın yaptırım gücü, eğitim sistemine müdahale olanağı sağlarken; eğitim sistemi de mevcut politikaların uzun vadede devamlılığının sağlanmasına, korunmasına ve gelişimine hizmet etmektedir” (Sarıbaş ve Babadağ, 2015: 3). Freire müfredatın tek bir kişi, zümre ya da ideoloji tarafından belirlenmesini insanlara koyulan sınırlar olarak düşünür ve bu tip müfredatın dayatma olacağını söyler. Kazanımlarından birinin de demokrasinin öğretilmesi olan müfredatın kendisi demokratik yollarla hazırlanmamaktadır. Halkın fikrinin alınmadığı bir müfredat halktan kopuk ve halkın lehine olmayacaktır.

Freire, tepeden inme bir müfredatı egemen ideolojinin öğretilmesi olarak açıklamaktadır. “Türkiye’de eğitimin sadece akademik olmasının temel nedeni, eğitimin

ideolojik bir içeriğe sâhip olması ve devletin bu ideolojiyi vermek için okulları seçmesidir. Bu şekilde çocuğa hayatın gerçeklerine dâir bilgiler verilmesi engellenmiş olur” (Başdemir, 2012: 44). Müfredatın tekelci yapısını ezen/ezilen çelişkisinde düşündüğümüz de ezenlerin hizmetinde bir araç olarak değerlendirebiliriz. Neyin, ne kadar ve ne sıklıkla öğretileceğine ezenler karar verirken ezilenler pasif alıcılardır. Baskı, sömürü ve dayatmanın devamını isteyen bir ezenler zümresinin özgürlükçü ve demokratik bir müfredat istemeyeceği açıktır. Ezenler için müfredat ezilenlerin ezildiğini kamufle eden onların bu gerçekliği görmelerinin önüne geçen bir yapı taşımalıdır. Bu ezilenlerin gerçekliği eleştirel bir biçimde ele alıp harekete geçmesinin önüne geçecektir. Ezenler için müfredat *conscientizaçaoyu* baskılamalıdır. Bu yöntem değişmeyen bilgi anlayışı sürekliliği vurgular ve içerik sorununu sadece anlatılanlar ile ilgili olarak değerlendirir. Böylece hayatı öldürmüş olur. Freire ise bunların tam tersi şekilde düşünür. Onun için, öğretilecek olanlar bizzat halkın yaşamına dayanmalı ve onların içinden çıkmalıdır. Bu sebepten politik güç Freire’ye göre halkla hareket etmelidir. Bu da ancak halkın gerçekten katıldığı demokrasi ile mümkün olur. Halkın neyi, ne kadar, ne zaman öğrenmesi halk ile beraber belirlenmelidir. Freire bunu şöyle ifade eder:

Diyalogcu, problem-tanımlayıcı öğretmen-öğrenci için eğitimin program içeriği ne bir armağandır ne de zorlama- öğrencilerin içine yerleştirilen bilgi parçaları değil- onun yerine, bireylere bilmek istedikleri şeyler hakkında yapılan, organize, sistemli ve geliştirilmiş “yeniden-sunuş”tur (Freire, 2023: 113).

Günümüz eğitim müfredatları çok yoğun bir özellik gösterir. Freire bunun sebebini öğrencilerin elindeki malzemenin çok olmasından kaynaklı sürekli bu malzeme ile ilgilenip meşgul olması olarak açıklar. Freire’ye göre öğrenci ne kadar çok meşgul olursa o kadar az düşünmeye fırsatı kalır. Ayrıca müfredatın yoğun olması kaplara dolacak malzemenin çok olmasıdır. Bu yüzden kesinlikle başka bir şeye vakit kaybetmeyip öğrenci tüm enerjisini müfredatı öğrenmeye ayırmalıdır. Türkiye’de müfredat, eğitim görenlerin beklentilerini (ve kabiliyetlerini) gözetmez (Başdemir, 2012: 40). Tek tip müfredat *kültürel sentezin* önüne geçip kültürel bir istilaya dönecektir. “Her toplum kendi değer yargılarını ve bilgi birikimini bir şekilde inşa eder, yeter ki onları bundan alıkoyacak kuşatıcı organizasyonlar olmasın” (Başdemir, 2012: 42). Görüldüğü üzere halklar kendi gelişimini kendisi sağlayabilir. Dayatılan müfredat insanın tarihsel bir gerçeklik olmasının da önüne geçecektir. Çünkü müfredat öğrencinin kendinden bir parça değildir. İnsanın müfredatın dışında olması ona müdahalesini engelleyerek gerçekliğin de dışında kalmasına neden olur. Freire halktan kopuk, halkın

üretmediği bir kültürün dikte edilmesini *kültürel istila* olarak isimlendirir. O önerilerini bize *kültürel sentez* kavramı içinde sunar. *Kültürel sentez*, bireylerin bizzat kendisinin aktif olduğu, gerçekliği kendisinin dönüştürdüğü diyalektik içinde tarihsel bir varlık olarak var olduğu durumların bütünüdür. Müfredat, halka beraber, halkın değerlerinden ve tabandan şekillenirse *kültürel sentez* için bir diyalektik manası kazanır.

Eğitimin okulla özdeşleştirilmesi durumu eğitimi sadece okula hapsetmiş ve öğrenmenin çok teknik bir mesele gibi algılanmasını sağlamıştır (Başdemir, 2012: 40-41). Bu da okul dışındaki eğitimin anlamsızlaşmasına ve okula olan bağımlılığın artmasına neden olmuştur. Eğitim okula sıkıştırılmayacak kadar geniş ve kapsamlıdır. Nitekim Freire de köylülere okuma yazma öğretimini okul aracılığıyla yapmamıştır. Ona göre önemli olan eğitimin mekanı değil eğitimin niteliğidir ve eğitim, denetimi, baskıyı, ezilmeyi kırabildiği nisbette kıymetlidir. Bu sebepten eğitimi okulla sınırlamak Freire için denetimin gücünü artırmak ve belirlenen eğitim dayatmasının dışına çıkamamak olacaktır. Okulun dışında da eğitim evde, sokakta, sinemada, tiyatrodaki kısacası insanın olduğu her yerde devam eder. Eğitimin okulla özdeşleşmesi diğer mekanların eğitim yönünün dikkate alınmasının önüne geçmiştir. Başdemir eski ve okul dışı bir yöntem olarak evde eğitime değinmiştir:

Homeschooling biçim olarak insanlık tarihinin en çok uygulanan ve en eski sistemidir. Modern ulus devletinin eğitim modeline kadar insanlık tarihi bununla gelmiştir. Ebeveynler, yaptığı işi zaman zaman çocuğuna öğretir. Arıcılık, çiftçilik, balıkçılık, demircilik, tornacılık, marangozluk, muhasebecilik, ticaret çoğu zaman babadan oğula geçen mesleklerdir (Başdemir, 2012: 42).

Okulun eğitimin merkezi olma ve tabandan kopuk yapısı birçok meslek lisesi olmasına rağmen ara eleman yetişmemesine sebep olmuştur. Meslek liselerinin toplumda karşılığının olmayışı ve mekanik öğretim tarzı zanaatkar yetişmesinin önüne geçmiştir. Bunda üretim tarzının fabrikalaşması ve dijitalleşmesinin de payı büyüktür. Marangoz kendisi ve ihtiyacı olan kişi için üretirken, fabrikadaki marangoz ve mobilya tasarımcısı az bir paye karşılığında sadece işverenin menfaati için üretir. Marksist öğelerin payının büyük olduğu eleştirel eğitim felsefesinde Freire bunu emeğin yabancılaşması ile insanın kendine yabancılaşması olarak görecektir.

Bugün insan hakları maalesef yurttaşlığın ön koşul olduğu bir alanda hayat bulmaktadır. Bir insanın hakkı doğum ile başlarken maalesef bulunduğu ülkenin vatandaşı olması ile müşahhaslaşmaktadır. Mültecilerin günümüz dünyasında yaşadığı problemler ortadadır. İnsanın zulüm sorunu bugün Freire'nin ifadesiyle sahte bir söz olarak "mülteci sorunu" olarak isimlendirilmektedir. Modern dönemin iki büyük dünya

savaşı neticesinde oluşan mülteci sorunu bugün Rusya/Ukrayna Savaşı ve İsrail'in Gazze'ye vahşi saldırıları ile devam etmektedir. İnsan hakları ihlalleri ve türlü savaş suçları tüm insanlığın gözü önünde Gazze'de işlenmektedir. Çocuklar, yaşlılar ve daha niceleri fütursuzca katledilmektedir. İnsan hakları denince akla ilk gelen ülkelerden biri olan ABD ise İsrail hükümetine koşulsuz destek sözü vermiştir. Bu durum Freire'nin, dile sahip olunmak suretiyle kelimelerin içinin boşaltılarak çikara göre yeniden ifade etmek olarak tanımladığı manipülasyon kavramının ta kendisidir. Ona göre önemli olan insan olmaktır. “Yaşamak” için “insan olma hakkı” için herhangi bir ülkenin vatandaşı olmak gibi bir dayatma kendisi gibi yıllarını sürgünde geçirmiş biri için çok anlamlı değildir. “Ayrıca demokratik ve insan haklarına uygun bir siyasal ve toplumsal sistem kurup geliştirmenin yolu da eğitimden geçmektedir” (Özyılmaz, 2013: 3). Demokrasi ve hümanizmin önemine inanan filozofumuz da çözüm için eğitimi işaret eder. Ona göre eğitim *diyalog* ortamı geliştirmeleri ve insanların yüzleşmesini sağlayarak empatiyi geliştirmelidir. Günümüz eğitimin de seçmeli dersler arasında olan insan hakları dersi ve tüm disiplinlerin merkezine yerleştirilmiş demokrasi kavramı gerektiği gibi işlemek de ya da egemenlerin dile sahip olmaları neticesinde onların emellerine hizmet etmektedir. Bu sebepten bu kavramların doğru işlemesi için filozofumuz bize öğrettiği şekilde yöntemleri kullanmamız gerekmektedir. “Demokrasi halkın yönetime katılımıdır” demek öğrencilerin de bunu ezberlemesi demokrasinin öğrenildiği manasını taşımaz. Freire demokrasi kavramının öğrenci ile tartışılarak onların bilinçlerine sunarak ve onlar tarafından yeniden üretilmesi neticesinde bir öğrenmeden bahseder. Yani filozofumuz bilginin içselleştirilmesi ve öğrenci tarafından yeniden yaratılmasının gerçek bir bilinçlenme olduğunu bize göstererek demokrasi gibi kavramların halk nazarında ayaklarının yere basması ve egemen güçlerin güdümünden çıkması için bize yol göstermiştir. Böylece o, günümüz dünyasına sözün nasıl halklaşabileceğini göstermiştir. Sözün gücünün baskılandığı bir başka *bankacı eğitim yöntemi* ise öğretmenin merkezde olduğu yaklaşımdır.

3.1.1.4. Öğretmen Merkezli Yaklaşım

Ülkemizde öğretmen seçme ve yetiştirme sadece zihinsel yeteneği baz alan bir yaklaşımla ilerlemektedir. “Dünya ortalamasında öğretmenlik, çoklu zekâ kuramlarına dayalı bir meslek iken Türkiye’de eğitim fakülteleri yıllarca burslar vasıtasıyla teşvik edilmiş ve yüksek puanlarla eğitim fakültelerine sâdece akademik zekâ ölçüt alınarak öğrenci alınmıştır” (Başdemir, 2012: 50). Bu durum eğitim sisteminin akademik başarıyı baz alan yapısından kaynaklanmaktadır. İstenen ve beklenen öğrenci akademik

olarak gelişmiş bir birey ise o zaman ona ders verecek kişinin de belli bir akademik zekaya sahip olması gerekir algısıyla öğretmenlik bölümlerine öğrenci seçilmiştir. Halbu ki öğretmen, öğrenciyi bir bütün olarak görmek zorundadır. Öğrencinin yetenek ve becerilerinin yanında öğrencinin öğrenme kapasitesi, biyolojik yapısı, ilgileri, ihtiyaçları, davranış biçimi, sağlık yapısı, finansal ve aile yapısı hakkında gerekli donelere sahip olması ve çözümler geliştirecek beceriye sahip olması gerekmektedir (Züngür, 2022: 143). Freire'nin derslerindeki başarısızlığında ekonomik sebeplerinde etkili olduğunu hatırlarsak eğitimde insana ait tüm olguların hesaba katılması gerçeğini görmüş oluruz. Onun görüşleri yanında hayat hikayesi de bize yol gösterici olduğu çıkarımını yapabiliriz. Onun önemi yalnızca görüşleri değil bizzat somut yaşamışlıkları ile de ortaya çıkmaktadır.

Bir diğer problemde doğrudan öğretmenden kaynaklı olmayan fakat öğretmenin kendisinin söz hakkı olmadığı müfredatın uygulayıcısı olmasından kaynaklanmaktadır. Eğitimin asli unsuru olan öğretmen, öğretmenlik ile ilgili toplantı ve kararlardan uzak tutulmaktadır. Fikri alınmayan, görüş belirtmeyen öğretmen alınan kararları sahada uygulama noktasında güçlükler yaşayacağı yadsınamaz bir gerçektir. Alınan kararlarda nesne durumundaki öğretmen programların uygulanmasında ise birinci derecede sorumlu kişidir. Kararlar ile uygulamalar arasındaki kopukluk ve tepeden inmelik, sıkıntılı ve tıkanıklıkların asıl müsebbibidir. Öğretmen müfredatın uygulanmasında vesayetçidir. Freire bazı öğretmenlerin bunun farkında bile olmadığını bizlere aktarır (Freire, 2023:92). Bir çok öğretmen müfredatı öğrencilerine aktarırken müfredatın kendisine ve öğrencisine ait olmadığını farkında bile değildir. Freire'ye göre bu durum nesneleştirir. Çünkü ilgililerin fikri alınmamış, onlara özne olma fırsatı sağlanmamıştır. Müfredat aynı zamanda öğretmenin öğrencilerine aktarması gereken bir olgu olduğundan öğretmen üzerinde bir dayatmadır. Bu dayatma daha sonra aynı şekilde öğretmen tarafından öğrencilere uygulanır. Öğretmen anlatma hastalığına tutulur ve boş kaplar olarak gördüğü öğrencilerini doldurma gayretine kapılır (Freire, 2023: 89). Müfredat sabit olduğu için öğretmen de gerçekliği durağan bir şey gibi aktarır. Böylece Freire sadece öğrencilerin değil öğretmenlerin de *consientizaça*olarını aktif etmeleri gerektiği gerçeğini bize göstermektedir. Öğretmen de gömülü olduğu gerçekten sıyrılmalı ve kendi eylemlerini nesneleştirerek bunlar üzerine düşünmelidir.

Bankacı eğitimde bilginin sahibi öğretmendir. Fakat Freire için bilgi öğrenci ile beraber üretilen nesnedir. Bilgi tahakküm aracına çevrilmiştir. Öğretmen farkında olarak ya da olmayarak öğrencileri insandışılaştırır. Böylece öğrencileri ile arasında dikey ilişki oluşturur. Bu da *diyalogun* bitmesine monoloğun başlamasına neden olur.

Bu Hofstede'nin kültürün boyutları kuramında kültürlerarası bir karşılaştırma olarak şöyle ifade edilir: "Güç mesafesinin fazla olduğu örgütlerde; ast ve üst arasındaki fark fazladır, merkezi yapı hâkimdir, astlara ne yapılacağı ayrıntılı olarak söylenir, denetim mekanizması katıdır, çalışanlar arasında ücret farklılıkları fazladır ve yöneticiler babacan birer otokrattır" (Öncül, Deniz ve İnce, 2016: 259). Freire ise durumu farklı kültürlerden kaynaklı bir durumdan ziyade aynı kültür içindeki güç mesafesi olarak değerlendirerek Hofstede'nin güç mesafesi kavramına yeni bir boyut kazandırmış olması bakımından da günümüz için ayrı bir önem teşkil etmektedir. Bu güç mesafesi kendini bilen sayanların ve yine onlar tarafından bilgisiz sayılanlar arasındadır.

Freire'ye göre ezmenin karakteristik özelliği, karşısındakileri mutlak cahiller olarak nitelemektir. "Disipline dayalı eğitim, bireylerin güven duygularını kaybetmesine neden olur ve aşırı disiplinci bir hayat algısı oluşturur" (Başdemir, 2012: 45). Freire denetimin şiddeti mesabesinde ezilenlerin ruhsuz "şeyler"e dönüşeceğini söyler. Ezilenler, kendilerinin hiçbir işe yaramadıklarını, hiçbir şey bilmediklerini düşünerek kendilerini aşağılamak suretiyle itaat gücünü ezenlerine devrederler. Oysa ki Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinde bilgi diyalektiktir ve *diyalog* ile ortaya çıkar. Ancak böyle bir ortam *hayatseverdir* ve *insandışlaşma* ancak böyle yok olur. Bu sebepten eğitim ortamları öğrencilerin kendilerini ifade edebilecek esnekliğe sahip olmalıdır. Öğrenci herhangi bir baskı altında kalmadan görüşünü ifade etmeli, bu görüş diğer öğrenci ve öğretmen tarafından diyalektik bir şekilde ele alınmalıdır. Freire'nin bu görüşü eğitim ortamlarının ikliminin yeniden dizayn edilmesi noktasında önem taşımaktadır.

Bankacı eğitim modelinde öğretmen egemenliğin sahibidir ve karar mekanizması kendisidir. Öğrenciler emir ve yasaklara uymalıdır. "Öğretmen merkezli yaklaşımın tam ortasında öğrencilerin doğasında kötü davranmak olduğu için yönetilmeleri gerektiği varsayımı vardır" (Diş, 2023: 17). Öğrenciler hükmedilmesi gereken potansiyel kural bozucular olarak değerlendirilmektedir. "Öğretmen merkezli zorlayıcı yönetim stillerinden uzaklaşmak, öğrencilerin sınıfın gücüne dahil olmasını gerektirmektedir. Öğrencilere emir verildiğinde aslında onlara ne kadar da saygısızca davranıldığının farkına varılmalıdır" (Diş, 2023: 17). Bu tip bir yaklaşım öğrencinin kendine olan güvenini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu da öğrencilerin daha kolay hükmedilmesi konusunda kolaylık sağlayacaktır. Fakat Freire öğrencileri köleleştiren bu anlayış yerine onların gerçek bir birey olmalarını sağlayan bir eğitim önerir. Böylece o öğrenciyi yaşı, cinsiyeti, kademesi gibi özelliklerini ayırt etmeden bir birey olarak kıymetli olması gerekliliğini bize öğretmiştir. Öğretmenin bilgi ve yönetim konusunda baskın olduğu *bankacı eğitim* doğal olarak öğrencinin pasifliğini ve ezberciliğini doğurmuştur.

3.1.1.5. Öğrenci Pasifliği ve Ezbercilik

Bankacı eğitim öğrenciyi yardım alanlar olarak görür. Bu da *bankacı eğitimin* yaratıcılığı dolayısıyla da dönüşümü engellemek olarak vücut bulur. Tüm eğitimin öğretmen etrafında dönmesi öğrencilerin yaratıcılık için fırsat bulmasını engellemiştir. Freire bu noktada çözüm olarak *praksis* kavramını bizlere sunmuştur. *Praksis* değişim ve dönüşüm için itici gücünü ortaya koyarken öğrencilerin yaratıcılıklarını gerçekleştirmek için de onlara imkan sunmaktadır. Öğrencilerin, eylemlerinin ve dünyanın faili olmaları onların elinden çıkacak eserleri yaratmalarını sağlamıştır. Freire'nin *praksis* ile yeni bir dünya yaratılabileceği düşüncesi eğitimde de yeni dünyaların yaratılabileceği bir ortamı sağlamaktadır. Kavramlarının hayatın tüm alanlarına hitap etmesi de onun felsefesinin ne kadar geniş boyutlu olduğunun kanıtıdır.

Bankacı eğitim ayrıca *diyalogu* da öldürür çünkü tek taraflı bir iletim söz konusudur. Öğrenciler böyle bir ortamda kendilerini ifade edemeyecek ve Freire'nin ifadesiyle *sessizlik kültürüne* gireceklerdir. Freire günümüz eğitim anlayışına öğrencinin kendini ifade edebileceği demokratik katılımı sağlayabileceği bir yöntem sunmuştur. Günümüz eğitiminde özgürlüğü sağlayabilmek için öğretmen kendisinin aynısından bir tane daha yaratmasına gerek duymayıp, bilgiyi kendine göre nesneleştiren ve kendi özgün yapısını inşa eden bireyler yaratmalıdır. Freire'nin eleştirel eğitim felsefesi özgün bireyler yetiştirmesi açısından da oldukça önemli bir anlayış ile günümüz eğitime kılavuzluk etmiştir.

21. yüzyıl ile beraber eğitimde yapılandırmacı öğrenme, bilgisayar destekli öğrenme, proje tabanlı öğrenme, programlı öğrenme, işbirlikçi öğrenme, gibi yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Züngür, 2022: 145). Ülkemiz tek bir eğitim felsefesi ile eğitim politikasını belirlememekle beraber günümüz için en baskın felsefi akım öğrencinin öğretmen rehberliğinde bilgiyi oluşturmasını sağlayan yapılandırmacılıktır. Fakat ülkemizin kadim eğitim geleneği yapılandırmacılığın tam anlamıyla yerleşmesinin önüne geçmiştir. Ezberci gelenek hem veliler hem öğretmenler hem de öğrenciler arasındaki canlılığını korumaktadır. Bu *bankacı eğitimin* yöntemidir ve öğrenciler bu yöntemin sadece yatırım nesnesi durumundadır. Freire ise ısrarla ve inatla böyle bir yöntemin karşısındadır. O söz konusu yöntemin insanı nesneleştirerek insandışlaştıracığını söyler. İnsanı bilgisayarın harddiskinden farklı saymayan bu anlayış filozofumuz tarafından sorunsallaştırılır. Bilginin değişmez olması bakımından problemlili bu anlayış dogmatizmin yaratıcısı haline gelecektir. Ezbercilik, bilimin önünü tıkacağı gibi eleştireliğin de önüne geçerek felsefenin bile mutlaklaşmasını

sağlayabilecek niteliğe ulaşabilme potansiyelini içinde barındırır. Bu sistemde yetişen öğrencilerden sadece felsefe tarihçisi olacak ve bir filozof olması çok uzak bir ihtimal olarak karşımızda duracaktır. Ezberciliğin bir başka olumsuz yönü ise Freire'nin çok önemseydiği insanın tarihsel ve kültürel bir varlık olma yetisinin engelleyicisi olmasıdır. Ezbercilik insanın tarih ve kültür içinde cansız bir nesne olmasını sağlayacak ve tarih ve kültür yaratımının önüne geçecektir. İnsan tıpkı hayvan gibi eyleyen fakat tarih ve kültür yaratamayan bir yapıya hapsedilecektir. İnsanlaşmayı, özgürleşme olarak tanımlayan Freire, ezberciliğin insanlaşmanın da önünde bir engel olarak ortaya koymuştur. Bu yüzden ezberci eğitim yani bilginin tek taraflı aktarımı yerine bilgiyi öğrencinin kendisinin oluşturduğu eğitim yöntem ve tekniklerine ihtiyaç vardır. Freire'nin bu konudaki önerisi buluş yöntemidir. Bu yöntem öğrenciyi edilgenlikten kurtardığı için önem arz etmektedir. Onun eleştirel eğitim felsefesinde bilginin yeniden inşası neticesinde eğitim de sürekli yeniden üretilir. Böyle bir eğitim anlayışında yetişen öğrenci ise gerçekliği yeniden değerlendirmek ve üretmek koşuluyla hayatın içinde bir özne olur. Bu bakımdan Freire bize insancıl bir eğitimin kodlarını öğretmek insanın özünde kıymetli bir varlık olduğunu ortaya koymasından da günümüz dünyasının yıkıcı etkilerinin karşısında durmaktadır. Kendi kavramı olan “kod açımı”nı da bizlere bırakarak kendi eleştirel eğitim felsefesinin *bankacı model* gibi ezberci dayatmalardan kurtarmış olacaktır. *Bankacı modelin* ürettiği başka bir dayatma ise eşitsizlik ve sosyal adalettir.

3.1.1.6. Eşitsizlik ve Sosyal Adaletsizlik

Eşitsizliğin eğitime yansımaları fırsat eşitliğindeki sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnan ve Demir'in tanımına göre: “Kavram olarak eğitimde fırsat eşitliği, ayırım yapılmaksızın toplumun tüm bireylerine, yeteneklerini en uygun biçimde geliştirmede eğitim hizmetlerinden eşit ölçüde yararlanma şansının verilmesi şeklinde tanımlanabilir” (İnan ve Demir, 2018: 343). Eğitimin temel bir hak olması eğitim hizmetlerine ulaşmadaki eşitliğin de bu hakkı destekler nitelikte olması gerekmektedir. Fırsat eşitliğindeki aksaklık ve aksamalar bireyin bir insan hakkı olarak eğitim hakkının ihlaline neden olabilir. Bu denli bir öneme sahip olan eğitimde fırsat eşitliği dünyada ve ülkemizde sağlanamamaktadır.

Modern kamusal eğitimin öğrencileri, müfredatları ve kamusal eğitim mekanlarını şekilsel olarak standartlaştırmıştır. Aynı tip okul binalarında aynı şeyi öğrenen ve söyleyen öğrenciler görmek çok olasıdır. Fakat konu eğitim finansı, öğretmen dağılımı, eğitim materyallerine gelince aynı standartlaşmayı göremiyoruz. Bölgeler hatta birbirine

komşu okullarda bile sahip olunan imkanlar açısından farklılaşmaktadır. Bunun sebebi okulların buldukları yerleşim alanlarının sosyoekonomik yapıları arasındaki dengesizliklerdir. Bu dengesizlikler kent ve kırsal bölgeler arasında, gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler arasında daha da derinleşmektedir. Toplumsal ve ekonomik konum alınan eğitimin kalitesini değiştirmektedir. Örnek verecek olursak; bugün ülkemizde bir çok köyde birleştirilmiş sınıf uygulaması yapılmaktadır. Köyde ilkokul kademesinde birden çok sınıfa aynı öğretmen tarafından ders yapılırken kentte birden fazla öğretmenin tek sınıfa ders verdiği müstakil sınıfları görebilmekteyiz. Aslında öğrenci ve müfredatların farklılaşması gerekirken maalesef eğitime ulaşma imkanları farklılaşmıştır. Bu da öğrenciler arasındaki varoluşsal farklılıkların görmezden gelinmesine neden olmuş, ekonomik ve sosyal temelli farklılıklarını doğurmuştur. Fırsat eşitliğindeki bu tip problemler öğrenci başarısını etkileyen önemli faktörler olmuştur (Saribaş ve Babadağ, 2015:9). Aslında Freire'nin hikayesi de böyle başlar. Ülkesi büyük bir ekonomik kriz geçirir, ailesi yoksullaşır ve yoksulluk gerçeği ile karşı karşıya kalır. “Freire açlığın kıvrandıran acılarıyla tanışmaya ve açlığın yarattığı kayıtsızlık yüzünden okulda geri kalmaya başladı” (Shaull, 2023: 46). Eğitimdeki fırsat eşitsizliği Freire'nin özgürlük mücadelesinin başladığı yerdir. Freire bu eşitsizliğin ezenlerin doymak bilmez sahip olma hırısından kaynaklandığını ifade eder. Çözüm ise açıktır; ezilenlerin ezme/ezilme çelişmesini bitirerek kendilerini ve ezenlerini özgürleştirmeleridir. Ancak böyle bir dünya eşitlikçi olabilecektir. Ancak böyle bir dünyanın eğitiminde fırsat eşitliği sağlanabilecektir.

Bir başka eşitsizlik durumu ise öğretmen ve öğrenci arasında olacak ve okulda başlayan eşitsizlik toplumda kendini gösterecektir. Öğrenci okuldaki ilk muhatabı öğretmeninden eşitsizliği öğrenecektir. Çünkü öğretmen ve öğrenci ortak amacın paydaşları olmak yerine, bu amacın emredeni ve emri uygulayıcısı olmaktadır. Freire ise öğretmen ve öğrencinin arasına arkadaşlığı koymakla dayanışmayı önemsemektedir. Bu da eşitsizliği asgariye indirecek bir durum olması hasebiyle okulun ya da eğitim ortamının sömürüden uzak bir yapıya kavuşmasını sağlayacaktır. Bu ezme/ezilme durumu aynı toplumun bireyleri arasında olacağı gibi egemen devletlerin daha güçsüz devletlerin eğitim felsefelerini belirlemeleriyle de kendini gösterir. Eğitim felsefesi başka devletlerin elinde gelişen ülkeler Freire'nin *kültürel istila* dediği kavramdan kaçamayacağı açıktır. Çünkü bu durum bir toplumun kendini başka bir topluma dayatması olacak ve toplumun kendi içerisindeki diyalektik ile oluşacak *kültürel sentezin* önünde engel oluşturacaktır. Bu da eşitsizliğin başka bir formu olarak karşımıza çıkmaktadır. Freire ister ekonomik ve sosyal ister bireysel ya da ülkeler

bazında olsun eşitsizliğin karşısındadır. Bunların *bankacı model* ile üretildiğinin farkında olarak eğitim ortamlarında eşitsizliğin üretilerek bir örnek teşkil etmesinin önüne geçmek istemektedir. Bunun çözümü olarak eşitsizliğin ilk olarak öğretmen ve öğrenci arasında kaldırılmasının hayati önem taşımaktadır. Bu yüzden onun eleştirel eğitim felsefesi eşitsizliğin üretildiği yer olarak okulun ve paydaşlarının eşitlikçi bir yapıya kazanmasını önemsemektedir. Filozofumuz yine sorunun nedenlerini bulmuş ve sorunun başladığı yeri tespit ederek sorunu orada bitirmeyi hedef alarak çözümün sivri sinek öldürmekle değil bataklığı kurutmakla olacağı gerçeğini bize sunmuştur. Gerçekçi ve isabetli sorun tespiti ve çözümü ile de o günümüz için anlamlı bir eşitlik düşüncüsü oluşturmuştur. Öğretmen ve öğrencinin arasındaki eşitsizlik hemen akabinde iletişimsizliği de getirmiştir.

3.1.1.7. İletişimsizlik

Bankacı eğitim ezberci yaklaşımı ile slogan ve propaganda üretir. Ezberlenmiş sözler olarak sloganların dönüştürücü gücü olmadığı gibi ikna edici propagandalarda yalnızca ezenlerin tahakkümüdür. Freire bu iki yaklaşımı da *diyalog* olarak değerlendirmez çünkü söz konusu iki yaklaşım da tek taraflı ve karşılıklılık içermeyen bir yapının ürünüdür. Ona göre slogan ve propaganda öznenen nesneye doğrudur ve iletişimsizlik içerir. Ama onun savunduğu hayatı da besleyen öznelere arası *diyalogdur*. *Diyaloga* ifade özgürlüğü de diyebiliriz. Sokrates ölümü pahasına sözlerinden geri durmamış ve kendini ifade etmiştir. Bir diğer örnek de Galileo Galilei'nin dünyanın güneş etrafında döndüğü sözüdür. Kilisenin baskılarına rağmen sözünden dönmemiş gerçeği ifade etmiştir. Bu insanlar *bankacı eğitim* ile yetiştirilmiş olsaydı büyük ihtimalle Sokrates eleştirel konuşamayacak, Galilei dolayısıyla bizler de güneşin dünya etrafında döndüğünü düşünecektik. İşte *bankacı eğitim* bu minvalde gerçekliği perdelemektedir. Baskı ve dayatma ile insanları sömürmektedir. Freire ise yaratıcılığın gelişmesi için önerdiği eşitlikçi ortamı *diyalog* için de önemser. Çünkü iletişim eşitler arasında başlar ve devam eder. Böylece insanlar birbiri ve dünya ile yüzleşir. Bu da iletişim ile beraber gerçekleşeceğinden özgür insanlar olarak “dile sahip olma”yı gerektirir. Freire'nin “dile sahip olma kavramı” da ezenlerin elinden alınarak özgürleştirilmelidir.

İletişimin somutlaştığı bir diğer alan ise öğretmen ve öğrenci arasında gerçekleşmesi gereken eğitim ortamıdır. Züngür'e göre: “İletişimin doğru ve ortama uygun olması eğitime önemli katkılar yaparken tam tersi durumda ise eğitimin olumsuz bir şekilde etkileneceği kaçınılmaz bir gerçektir” (Züngür, 2022: 143).

Öğretmen/öğrenci iletişimi Freire için eğitim kalitesini artırmaktan çok öte bir şeydir. Freire kendi eğitim felsefesini “insanlaştırıcı pedagoji” olarak isimlendirir ve insanlaşmanın ön koşullarından biri olan *diyaloğa* muteber bir kıymet verir. Freire “insan hayatı, yalnızca iletişim yoluyla anlamını kazanabilir” (Freire, 2023. 94) diyerek bu kıymeti ortaya koymuştur. *Diyalog* sayesinde öğretmen ve öğrenciler yeni bir anlam kazanır: Öğrenci/öğretmenler ve öğretmen/öğrenciler. “İdeal öğretmen; boncuklu cümlelerle, iyi hitabetle konuşan değil, talebesinin potansiyelini ortaya çıkaran öğretmendir” (Baltacıoğlu, 1994). Öğretmen tek taraflı anlatım hastalığından kurtulup *diyaloğu* başlatmalıdır. Öğretmen, öğreten olandan öğrenciler ile *diyalog* içinde kendisi de öğrenen olmuştur. Öğrenci ise öğrenirken öğreten bir duruma evrilmiştir. Artık öğretmen de öğrenci de öznedir ve birlikte eğitim sürecinin sorumlularıdır. Otoritenin gerçekleri yerine özneler tarafından yaratılan dönüştürülen gerçeklikler yer almaya başlamıştır. Böyle bir ortamda gerçek düşünme edimi gerçekleşir. Öğretmen öğrenciler yerine düşünmeyi bırakıp öğrencilerin düşünme edimi sayesinde kendisi de gerçek bir düşünme gerçekleştirmeye başlamıştır. Bunu sağlayan ise dayatmacı, baskıcı tavrıdan arınmış *diyalogcu eğitim ortamıdır*. Öğretmen ve öğrenciler gerçekliğin bilgisini eleştirel bir şekilde ele alıp deşifre etmekle kalmayıp bilgiyi yeniden yaratan ortak amaçlı özneler olurlar (Freire, 2023: 71). Özgürleştirici bir eğitim karşılıklı idrakler ile meydana gelir. Öğretmen/öğrenci çelişkisi birlikte idrak edilen nesne üzerinde olduğu bir eğitim ile çözülür. “Böylelikle, özgürlüğün praksişi olarak eğitimin diyalogcu niteliği, öğretmen-öğrenci, öğrenci-öğretmenlerle pedagojik bir durumda bulunduğu zaman başlamaz, öğretmen/öğrencinin öncelikle kendisine ötekiyle ne hakkında diyalog kuracağını sormasıyla olur” (Freire, 2023: 113). Bu *diyalog* öğretim programının içeriğini de ortaya koyarak müfredat üzerinde de özgürlükçü bir yaklaşım sergilenmiş olur. Öğretmenin görevi konusal evreni öğrenciye yeniden sunarak bu evrenin yeniden öğretmen, öğrenci idrak ve *diyaloğu* ile yeniden adlandırmaktır. Bu da eğitim ortamının, öğrenci ve öğretmenlerin özgürleşmesi manasını taşıması neticesinde eğitim ortamına yenilikçi bir bakış açısı getirmiştir. Günümüz eğitiminin en sorunlu alanlarından biri de sınav temelli eğitimidir.

3.1.1.8. Sınav Baskısı ve Değerlendirme

Eğitimde ölçme ve değerlendirmenin önemi büyüktür. Kumaşın boyu yada ağaç sayısını ölçerken işimiz kolaydır ama insan gibi kompleks ve doğrudan gözlenemeyen özelliklerin sahibi bir yapı üzerinde ölçme ve değerlendirme yapmak eğitimde ölçme ve değerlendirmenin zorluğunu bize göstermektedir. İnsanın fiziksel özellikleri üzerine

ölçme yapmak bize nesnel sonuçlar verebilir fakat derse olan tutum ya da ders başarısını ölçerken yanılmalar dahilinde ölçüm yapmaktayız. Matematik dersi sınavından sıfır alan bir öğrenci için “hiç matematik bilmiyor” diyebilir miyiz? Bu soru işin zorluğunu ortaya koymaktadır. Zaten içerisinde zorluklar barındıran eğitimde ölçme ve değerlendirme olgusu bir de yanlış uygulama ve politikalar devreye girince içinden çıkılmaz bir hal almaktadır.

Ölçme ve değerlendirmenin felsefesi diyebileceğimiz neyin, nasıl, hangi araçlarla ölçülmesi gerektiğine egemenlerin kontrolündeki müfredatlar karar vermektedir. Yani ne öğretildiyse o ölçülmek istenir. Günümüzün pozitivist yapısı insan da dahil her şeyi bir nesne gibi değerlendirip sayısal karşılıkları üzerinden anlamlandırmaktadır. Günün hakim etik görüşü utilitarizmin sonuççu yapısı ise mezkur durumu moral açıdan desteklemektedir. Çoğunluğun faydasını baz alan utilitarizmin sayısal yönü pozitivistin sayısal ağırlıklı değerlendirmelerinin ahlaki olarak da temellendirilmesini sağlamıştır. Müfredatın antidemokratik yapısı insanı nesneleştirmesi kendini ölçme ve değerlendirmede de göstermiş, insanın bir nesne gibi ölçülmesini sağlamıştır. Pozitivizm ve utilitarizm de ise hem bu durumu başlatmış hem de süreç içerisinde meşrulaştırmıştır.

Müfredatlar ezenlerin elinde siyasi ve ekonomik temelli araçlara dönüşmüştür. Eğitime artan ekonomik ilgiyi Apple şöyle ifade eder: Eğitim sistemi, “şirketlerin ideolojik yörüngesine ve ihtiyaçlarına doğru gittikçe daha hızlı girmektedir” (Akt. İnal, 2010: 16). Bu nedenle müfredatlar, okulları piyasanın taleplerine göre dönüştürmektedir. Böyle bir müfredatın ölçme ve değerlendirmesi de iktisadi kaygılar barındıracaktır. Yetiştirilen kişi siyasi ve ekonomik düzene uyum sağlamalı ve iş bölümünün bir parçası olmalıdır. O zaman da ölçme ve değerlendirmede de bu amacı en iyi gerçekleştirebilecek bireyler belirlenmelidir. Hakim düzeni devam ettirecek kişi sınavlarda başarılı gerçekliğin dönüşümünü isteyen öğrenci başarısız olacaktır. Kısaca evcilleşmiş olan başarılı olmaktadır. Evcilleşmiş olduğu halde başarısız olanlar ise problemi kendilerinde aramalıdır gibi tek taraflı bir sorumluluk yüklenmektedir. Öğrenci dışında eğitimin tüm argümanları mükemmelişçesine bir algı oluşturulmaktadır. Bu da öğrencinin kendisine yatırım yapmasını zorunlu kılar. Yani artık öğrenci kendisini yatırım nesnesi olarak görür ve kendine yatırım yapar.

Freire insanın nesneleştirilmemesi gerektiğini eleştirel eğitim felsefesinin her yerinde değinir. İnsanın cansız bir nesne gibi ölçülmesi yalnızca ezenler açısından anlamlandırılabilir. Onun için önemli olan insanın ne kadar açlık hissettiğidir, ne kadar baskıya maruz kaldığıdır, ne kadar ezildiğidir. Bunlarda sayısal olarak ifade

edilemeyecek olgulardır. Bu sebepten insanı nesne olarak ölçen yapılar onun eleştirel eğitim felsefesinde olumlanan durumlar değildir.

Günümüz ölçme ve değerlendirmesinin kendi içinde de problemleri vardır. İnsanın yıllarca nesne muamelesi gördüğü eğitim hayatının etkisi ile üniversiteler öğrencilerin nazarında maddeleşerek meslek edindirme kurumlarına dönmüştür. Birçok yoksul aile, sosyal hayatta yüksek statü edinmenin yolunun eğitimden geçtiğini düşünür. “Spring”in de belirttiği gibi, yoksullardan okulların onlara sosyal bir ilerleme sağladığına ve okullaşma sürecinde bu ilerlemenin onların kişisel yeteneklerine bağlı olduğuna inanmaları istenir” (İnal, 2010: 17). Spring’in getirdiği noktadan Gatto devam eder: “Okulun temel amacı, her bir öğrenci için uygun bir toplumsal rol tanımlamaktır. Bu da bulguların matematiksel bir hesaplama ve anekdotlar halinde biriktirilmesiyle sağlanır” (Gatto, 2018: 25). Bir çok mezun için öğretmenlik sadece bir meslek alanına dönüşmüştür. Freire’ye göre öğretmenlik bir meslek değil halk önderliği olmalıdır.

Ülkemizdeki tüm merkezi sınavlar öğrencilerin birbirine durumu ile değer kazanan bağıl değerlendirme ile öğrenci seçmektedir. Liseye Geçiş Sistemi Sınavını ele alacak olursak bugün ülkemizde kabaca öğrencilerin ilk yüzde onu nitelikli liselere gidebilmektedir. Bu da rekabeti ve kıyası getirmektedir. Tüm eğitimcilerin ailelere çok ehemmiyet vererek ettikleri “çocuklarınızı başka çocuklarla kıyaslamayın” nasihati, ölçme ve değerlendirmenin kıyas temelli esası ile paradoksa dönüşmüş durumdadır. Ayrıca ülkemizdeki ulusal çaptaki sınavlar öğrenciyi seçmek için değil elemek için yapılmaktadır. Bu yüzden mutlak değerlendirme değil bağıl değerlendirme uygulanmaktadır.

Bugün ölçme ve değerlendirmede en çok kullanılan ölçme aracı yapılandırılmış çoktan seçmeli testlerdir (Çoban ve Demirtaşlı, 2018: 146). Çoktan seçmeli testler Benjamin S. Bloom’un taksonomisinde yer alan bilgi, kavrama, uygulama, analiz, değerlendirme ve sentez basamaklarından üst düzey zihinsel beceri gereken sentez aşamasını ölçemez (Örs Özdil, t.y.: 19). Çoktan seçmeli testler hatırlama, anlama, uygulama gibi ezberciliğe hitap eden alanları tam ölçmekte analiz ve değerlendirme gibi alanlara da hitap etmektedir. Ama yaratıcılığı ölçebilecek bir yapının uzağındadır. Bu testler için Monty şu ifadeleri kullanır:

Monty, “Testler önemli olan birçok şeyi ölçmüyor ve ölçtüğünde de çok dar bir açıdan ölçüyor. Testlere duyulan ihtiyaç ve bunlardan elde edilen veriler, genellikle sınıfları sömürgeleştiriyor. Öğretmenlerin, öğrencilerin bilmeleri ya da yapmaları gereken veya ilgilerini ve dikkatlerini çekebilecek önemli şeyler üzerine vakit ayırmasını oldukça zorlaştırıyor.” dedi. Standart testler, bir sorumluluk ölçütü olduğunda müfredatı tanımlamak ve bilgiye odaklanmak için testlerin kullanılması cezbedici bir hal alıyor. “Konuların testlerde nasıl sorulduğu, sınavlar, o konunun nasıl öğretileceğini belirliyor. En sonunda da

okul, öğrencileri testlere hazırlayan bir program haline dönüşüyor.”dedi (Robinson, 2018: 183).

Freire'nin özgürlükçü kavramları *diyalog*, *conscientizaçao* ve *praxis* çoktan seçmeli testlerde yer almaz. “Testlerin amaçlarından biri öğrenciler, öğretmenler ve okullar arasındaki rekabeti arttırmaktır ve böylece standartların yükseltileceği varsayılır” (Robinson, 2018: 35). Testlere, piyasanın rekabet anlayışı gibi bir misyon yüklenmiş olmaktadır. Öğrencilerin sınavlardaki piyasa vari birbirleri ile amansız rekabeti onların gerçekliği algılamak için gerekli zamanın ve eleştirel bilincin önüne geçmiştir. Bu tip bir ölçme ve değerlendirme öğrencileri *sessizlik kültürüne* hapsetmektedir. Öğrencinin motivasyonu sınavlarda başarılı olması yönünde düzenlenmiştir. Öğrenci başarı endeksli yetiştirildiği ve güdülendiği için yeni bir yaratım hedefinde değil kendine yüklenenin dışarı vurumu derindedir.

Standartlaştırılmış müfredat gibi standartlaştırılmış testler de sanayi devriminin üretim yapısı gibi farklılıkları absorbe etmektedir. Öğrencilerin ilgi, yetenek, tutum gibi özellikleri belli standartlara indirgenip bir ölçme ve değerlendirme yapılmaktadır. Öğrenci de eğitime fazla gelen özelliklerini müfredat ve sınavlar ile azaltmak zorunda kalmaktadır. Eksik (!) kalan yönlerini ise özel derslerle ya da dersaneler ile kapatmak zorunda kalmaktadır. Bu da öğrencilerin kendilerini yetersiz hissetmelerine neden olmaktadır. Çünkü sürekli başarısız (!) olduğu alanlarda takviye almaktadır. Tüm bunlar öğrencilerin aynı kalıplara sokulmasını sağlamaktadır. Aynılaştırmak hümanist bir pedagojinin amacı değildir. Freire bu duruma varoluşcu bir anlayışla karşı çıkar ve öğrencilere *sınır durumlar* oluşturduğunu ifade eder. “... testlere yapılan vurgu nedeniyle öğrencilere kendi doğal yaratıcılıklarını ve girişimcilik becerilerini nasıl kullanacaklarını öğretmek zorlaşıyor” (Robinson, 2018: 183). Standart sınavlar öğrencilere kendi potansiyellerini ortaya çıkarma fırsatı tanımamakla kalmaz, bunların bastırılması içinde sürekli zihinlerine yığılan bilgileri ezberlemek ve sınavda kusmak için meşgul edilirler. Sınavlar sadece boş kapların ne kadar dolduğunu ölçmek için ve öğrencinin ne kadar sorumluluk sahibi olduğunu ölçmek için kullanılmaktadır. “Amaçların temelde ezberciliğe yönlendirdiğini şu ifadeler kanıtlamaktadır. Bildi, tanıdı gördü, anladı, öğrendi vb. gibi. Amaçların her biri bu tür ifa delerle bitmektedir. Sorguladı, eleştirdi, yorumladı, analiz etti, sentez yaptı, düşündü vb. ifadelere yer verilmemektedir” (Sekin, 2013: 217). Amaçların ifadelerinden de anlaşılacağı gibi öğrenciler dünyayı deşifre edecek ve yeniden adlandıracak şekilde değil sadece aktarımın pasif bir şekilde alıcı olarak düşünülmemektedir.

Sınavlar ülkemizde öğrenme eksikliklerini belirlemek için değil değer biçmeye yönelik yapılmaktadır. Sınav puanı öğrencinin insanlık değeri olmaktadır. “Not ortalaması”; evet, hepimizin bir not ortalaması var” (Gatto, 2018: 25). Toplumun devamı için çürük olanların yani düşük not alanların elenmesi gibi bir doğal seleksiyon hükümlerini kurulumuştur. Derslerin hiyerarşik yapısı ise insanlar arası hiyerarşiye dönüşmüştür. Günümüz dünyasının anlamlandırılmasındaki en güçlü olgu sayıların, hesapların dersi matematik ise dersler arasında en tepede olanıdır. Sayıların ve hesapların bir başka baskın olduğu alan ise ekonomidir. Ekonomi de insanların hiyerarşisinde temel belirleyicidir. Teorik bilgilerin ölçülmesiyle pratik hayatın yordamaya çalışılması ise ayrı bir problem alanını oluşturmaktadır. Pratik bilgiler kağıt üzerinde teorik bir şekilde ölçülmeye çalışılıyor. “Mühendislere sayısal hesaplar öğretilir ama asıl yapacakları işin provaları verilmez” (Başdemir, 2012: 44). Kağıt üzerinde yüzebilen bir öğrenci denizde de yüzebilir mi? Sınavlar gerçekten de denizde yüzebilecek öğrenciyi seçebilmekte midir? Görüldüğü üzere ülkemizde sınavlar insanları nesneleştirmekte, onların yeteneklerini kağıt üzerine indirgemekte, zihinlerinin meşgul edilmesini sağlamakta, onlara değer biçmekte ve onları tektipleştirmektedir. Sınavların bu egemen elitler için ortaya koyduğu bu başarısı sayesinde “sınavlar kaldırılabilir mi?” sorusunun anında bastırılması ile sonuçlanmaktadır. Freire'nin hümanist pedagojisi insanın insanı ölçmesini doğru bulmayarak insanlık için kıymetli bir adım atmıştır. Filozofumuza göre insan insanı ölçmek için değil insana değer katmak için vardır. Günümüz müfredatları, sınavları ve öğretmen tutumları ile öğrencilerin tektipleştirilmesi somut olarak görülmektedir.

3.1.1.9. Tektipleştirme

Modern dönemin kitle üretimine ve iş bölümüne dayalı beceri gerektirmeyen fordist üretim yapısı eğitimi de yansıtmış, okul tektipleştirici, standartlaştırıcı bir insan üretim merkezine dönmüştür. Gatto bunu şu cümleler ile ifade eder:

Buna “uyumlandırıcı” işlev adı da verilebilir çünkü burada asıl amaç çocukları mümkün mertebe birbirlerine benzer kılmaktır. Kurallara uyan insanların davranışını önceden tahmin etmek kolaydır. Elbette bu, geniş bir iş gücünü dizginlemeyi ve manipüle etmeyi hedefleyenler için çok faydalı bir işlevdir (Gatto, 2018: 24-25).

Bu da toplumun çeşitliliği için bir tehlike oluşturmuştur. “Türk Modernleşmesi olgusu ile heterojen toplum yapısı değil homojen toplum yapısı kabul görmüş; işbirliği ve birliktelikler reddedilmiş, iş bölümü anlayışı öngörülmüştür” (Şenkaloğlu, 2021: 28). Okul tıpkı bir fabrika gibi düzenlenmiş fabrikanın işleyişi model alınmış ve üretim

bandında bir malın imali gibi insan imali yapılmıştır. Eğitimin “insanı yetiştirme” işlevi endüstriyel bir mana kazanarak “insan üretimine” evrilmiştir.

Modern ve postmodern eğitim anlayışları, denetim ve kontrol altına alınmış, itaatkar ve boyun eğen “insan sürüsü” üretmektedir. Bu insan sürüsü kendisinden beklenenleri, kendisinin ürünüymişcesine severek, sorgulamadan ve ayırt etmeden yerine getirir. Nietzsche, böyle bir eğitimden geçen kişinin birey olmasının zorluklar arz ettiğini ifade eder (Nietzsche, 2001: 46). Nietzsche’nin böyle bir eğitim dediği şeyi Freire *bankacı eğitim* olarak adlandırmaktadır. *Bankacı eğitim* insanları otomatlara çevirerek insanın dünya ile beraber değil ancak üzerinde olmasını sağlamıştır. Ona göre, her insanın biricik olduğu bir dünyada insanların böyle kalıplara sokulmak istenmemesinin tek amacı sömürmedir.

Modern dönemin endüstriyel ruhu sayesinde Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD) yani Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’nün Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) ile üçer yıllık periyotlar halinde öğrencilerin kazanmış oldukları bilgi ve becerileri takip etmesini tüm devletler kanıksamış durumdadır. Devletler eğitim politikalarını PISA verilerine göre düzenlemektedir. Okullar ise PISA verilerinde önde olmayı eğitimin tüm niteliklerini yerine getirmek olarak düşünmektedir. Ekonominin ve kalkınmanın eğitimde bu kadar başat rol oynaması hiç sorgulanmadan eğitim bu tip kuruluşların veri bahçesine dönüştürülmüştür. “Fen okur-yazarlığı ne orandadır, kaç soruda doğru cevap işaretlendi, yıllara göre değişim hangi puan aralıklarında olmuştur” gibi soruların arasında boğulan eğitim insan için midir yoksa ekonomik veriler için midir? soruları Freire’nin ezenlerin bilim ve teknolojiyi baskı ve manipülasyonun amacı için kullandığı tezinden yola çıkacak olursak bu tip örgütlerin çok masum olmadığı kanısına varabiliriz.

Bilimin insanı nesneye indirgeyerek, nesnel bir olgu olarak incelemesi, insanı politik/etik sürecin denetlenebilir nesnesine dönüştürmüştür. Bilimin ürettiği standartlar çerçevesinde politik/etiğin torna tesviye tezgâhında oluşturulan ve biçimlendirilen birey, disiplin altına alınarak sürüleştirilir. Bu bağlamda bireyleşme “modern ‘biyo-iktidar’ın toplumsal yaşamın ayrıntılarına kadar nüfuz etmesinin aracı” olarak üretilmektedir. Bu bağlamda bilim, toplum mühendisliği aracılığıyla bireyleştirdiklerini anonimleştirme, normalleştirme ve vasatlıkta homojenleştirme işleminden geçirerek özgeci, kullanışlı ve denetlenebilir sürü insanı tipler üretir. Doğruluk ve özne iktidar/bilgi sarmalının bir parçası olarak üretilir. Modern toplum bilim ve teknoloji vasıtasıyla denetim araçlarını artırmış, bireyleri denetimin özneleri haline getirmiştir (Bayır, 2019: 29). Böylece “birey” kavramı halüsilasyon olarak aramızda kalmaya mecbur olmuştur. Freire’nin

bireyi merkeze alan anlayışı günümüz eğitimi tarafından da savunulmaktadır. Lakin günümüz eğitiminin eksik kalan tarafı bu öğrenci merkeziliği sadece eğitim yöntem ve teknikleri içinde gerçekleştirebileceği düşüncesidir. Bu bağlamda öğrencinin merkezde neden olmadığı konularında Freire'nin ortaya koyduğu durumlar incelendiğinde asıl yapılması gerekenler görülecek ve onun eleştirel eğitim felsefesi örnek alınacaktır. Onun günümüz için anlamı bunlarla da sınırlı değildir.

3.2. Toplumsal Yapılar ve Freire'nin Önemi

Modernizm, bilimsel ve pozitivist anlayışı ile yeni bir dünya kurmuştur. Eleştirel eğitim felsefesi temel olarak yeniden kurulan dünyadaki problemlere, baskı ve zulümlere, insan kısımlarına, savaşımlara, kapitalizmin neoliberal sömürlerine tepki olarak doğmuştur. Eleştirel eğitim felsefesinde Yıldırım'a göre;

Eğitim ile sosyal kurumlar arasındaki ilişki, çocuk-eğitim-okul ilişkisi, eğitim kurumları-sanayi-sermaye-ticaret ilişkisi, birey-okul ilişkisi, öğretmen-öğrenci-aile ilişkisi, müfredat-ideoloji ilişkisi, okul-otorite ilişkisi, eğitim ile siyasal politikalar arasındaki ilişki, felsefi öğretiler ile toplumsal zihniyet arasındaki ilişkiler söz konusudur (Yıldırım, 2010: 2).

Eleştirel eğitim felsefesi bu yapılar arasındaki etkileşimleri konu almakta ve bu ilişkilerin yıkıcı etkilerini sonlandırıp yeni bir eğitim alternatifi sunmak niyetindedir. Bu amaç bağlamında düşündüğümüzde “eleştirel pedagoji eğitimin demokratikleşmesi, insanileşmesi, bireyin doğasına ve özgürlüğüne yönelmesi bağlamında önemli bir alan hâline gelmektedir” (Yıldırım, 2010: 4). Freire de eğitimin özsel güçlerinin farkında olarak günümüz toplumsal eşitsizliklerinin eğitim eliyle nasıl devam ettirildiği ve bu eşitsizliklerin üstesinden gelmek için eğitimin nasıl bir dönüşüm geçirmesi gerektiği tartışmaktadır.

3.2.1. Tarih Anlayışları ve Freire

Dünyadaki mezkur dönüşüm temelde iki tarih anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 18. Yüzyılda kendini etkili bir biçimde gösteren doğa bilimlerindeki gelişmeler ve teknik icatlar ulusların dolayısıyla da tarihin ilerleme içerisinde olduğunu ileri süren filozoflar olduğu gibi tarihte bir ilerlemenin olmadığına, tarihin döngüsel yapısına inanan filozoflarda olmuştur (Gürbüz, 2023: 184). 20. Yüzyılda Francis Fukuyama ise “tarihin sonu tezi”ni savunmuştur. Ona göre liberal ekonomi politikaları tüm dünyada hakim güç olarak tarihin sonunu getirmiştir (Gürbüz, 2023: 186). Tarihin bir diyalektik içinde oluştuğunu düşünen Freire'ye göre de tek hakim gücün egemen olması tarihin sonudur fakat onun dünya ve insan anlayışı tarihin sona ermediği

yönündedir. O dünyayı kapalı ve durağan, insanı ise verili bir gerçekliği uyan bir yapı olarak görmez. Dünya ona göre üzerinde düşünülmesi, analiz ve deşifre edilmesi gereken bir problem alanıdır. Dünya, insanın tarihi yarattığı araç ve alandır. Bunu insan dünya üzerinde olarak değil dünyayla birlikte gerçekleştirir. Yani insan dünya üzerinde pasif bir nesne olarak değil dünyaya müdahale eden bir özne olarak tarihsel bir varlık olur.

Dünya halklarının sömürsü ve mücadelesi, Freire’yi mevcut düzeni reddetmeye ve tarihin sona ermediğini göstermeye iten nedendir. Onun tarih düşüncesi Karl Marx’ın tarih görüşüyle paraleldir. “Marx, sömürünün sonunu tarihin sonu olarak görmüş; bunu da insanlığın gerçek tarihinin başlangıcı şeklinde ifade etmiştir” (Gürbüz, 2023: 185). Freire, toplumsal eşitsizliklerin sömürüye neden olduğunu ve ezilenlerin bu baskıya boyun eğmemelerini savunmaktadır. Onun verili bir dünya anlayışını reddetmesi ve bunun karşısında gerçekliği dönüştürücü bir biçimde mücadele anlayışı, liberal ekonomi politikalarının egemenliğini yadsıyarak dünyanın sonu tezine karşı çıkmasını sağlamıştır. Freire insana “tam insan” olma amacını yüklemiştir. Tam insan ise kendine hakim güç tarafından çizilmiş sınırları aşan, gerçekliği eleştirel biçimde ele alabilen ve onu yeniden yaratmak suretiyle tarihsel varlık olan insandır. Filozofumuz tarihin statik bir yapısının olmadığını ve tarihteki dönüşümün doğal olduğunu ifade eder (Freire, 2022b: 33). O, *praksis* kavramı ile tarihin sürekli yeniden yaratılacağı iddiasındadır. Böylece anlaşılmaktadır ki; mücadele edenler olduğu müddetçe tarihin sonu gelmeyecektir. Freire, tarihin sonu tezindeki gibi madde ile madde arasındaki tarih anlayışından insanı kurtararak dünya ile insan ilişkisini öne çıkarmak koşuluyla günümüz dünyasının yeniden düşünülmesi gerçeğini ortaya koymuştur. Bu da onun insanlığa verdiği ümit ile günümüz için önemini göstermektedir. Tarihin sonu tezinin somutlaştığı durum ise sömürüdür.

3.2.2. Sömürü ve Freire

Immanuel Wallerstein, “dünya sistemi kuramı”nda ülkeleri gelişmişlik ve ekonomik olarak merkez, çevre ve yarı çevre olarak sınıflandırmıştır. “Merkez, güçlü devlet, yüksek sermaye birikimi ve yenilik üretme kapasitesi ile özdeşleşirken, çevre zayıf devlet ve düşük sermaye birikimi ve yenilik üretme kapasitesi ile özdeşir” (Erdölek Kozal, 2020: 105). Yarı çevre ülkeler ise bu iki ülke tipinin arasında tampon görevi görmektedir. Ne merkez ülkeler kadar gelişmiş ne de çevre ülkeler kadar geri kalmıştır. “Bu evrensel yapı içinde “çevrenin”, “merkezle” olan ilişkisini belirleyen ana nitelik bağımlılık; “merkezin”, “çevre” ile ilişkisini belirleyen ana nitelik

emperyalizmdir” (Ergil, 1974: 168). Bağımlı ülkelerin (çevre ülkeler) dünya pazarındaki rolünün pazarın egemeni emperyalist ülkeler (merkez ülkeler) tarafından sınırları çizilir. Bu sınır ve belirlemeler sadece ekonomik temelli olmaz, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda da kendini gösterir. Çevre ülkelerin merkez ülkelere bağımlılığı tek taraflıdır ve dayanışma içermemektedir. Kaynak ve kazanımlar çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru bir yön izlemektedir. Freire, Wallerstein'in ülkeler bazındaki modernizm ve kapitalizm karşıtı eleştirisini toplumsal ve bireysel baza taşıyarak bir yenilik getirmiş ve sömürünün sadece ülkeler bazında değil aynı ülkenin toplumları arasında ya da aynı toplumun bireyleri içinde olabileceğini bize göstermiştir. Wallerstein'in merkez, çevre ve yarı-çevre ülkeler arasındaki ilişkiyi ezen, ezilen ve *alt-ezen* arasında görmekteyiz. Ezen, merkez ülke gibi sömüren, ezilen, çevre ülkenin potansiyelini merkez ülkeye aktardığı gibi gücünü ezene aktaran, *alt-ezen* ise yarı-çevre ülke gibi ortada bir pozisyon göstermektedir. Aralarındaki ilişki ise Freire'nin gözünden şöyledir;

Ezen ve ezilen arasındaki ilişkinin temel öğelerinden biri kural belirlemedir (prescription). Her kural belirleyiş, bir insanın başka bir insana seçimini dayatması demektir, bu da belirlenen insanın bilincini, belirleneninkiyle uyumlu bir bilince dönüştürür. Böylelikle ezilenlerin davranışı belirlenmiş davranıştır; ezenin ilkelerini izler (Freire, 2023: 65).

Freire'nin ezen/ezilen çelişkisi arasındaki ilişki de merkez ülkelerin çevre ülkelere sınırlar koyma ve yönlendirmesi gibidir. Böylece anlaşılmaktadır ki baskı, zulüm, dayatma ve sömürü makro düzeyde (uluslararası) olabileceği gibi mikro düzeyde (bireysel) de kendini gösterebilir. O sömürünün tepeden inmece ve dayatmacı bir olgu olduğunu bizlere söyler. Onun kendi ifadesiyle “mülksüzleştirilmişlerin” pasifize edilmesi, siyasal, ekonomik ve sosyal egemenliğin ürünüdür. Freire'nin sömürünün bireysel bazda da olacağını bize göstermesi aslında çözümün anahtarını bize sunmaktadır. Çünkü Freire özgürleşmenin tabandan yukarı yükselen bir hareket olduğunu ifade eder. Bu sebepten ezmenin bireysel manada düşünülmesi önem arz etmektedir. Ezmenin bireysel boyutlarına dikkat çeken filozofumuz için konu insana dönmüştür.

3.2.3. İnsan ve Freire

Freire özgürlük mücadelesini insan için ve insanla vermek için yola çıkmış ve kendine hedefler belirlemiştir. Aronowitz'e göre onun hedefleri şunlardır:

Freire için okuryazarlık sadece öğrencileri bağımlı çalışmaya ya da “kariyerlere” hazırlamanın bir yolu değildi, özyönetimli bir hayat için bir hazırlıktı. Ve özyönetim sadece, insanlar eğitiminin üç hedefini yerine getirdiği zaman gerçekleşebilirdi: Kendine dönük derin düşünme (self reflection/özdüşünümsellik), yani ünlü şiirsel “kendini bil”

değişini anlamak ki bu da içerisinde yaşadığı dünyayı ekonomik, siyasal ve aynı derecede önemli olarak, psikolojik boyutlarıyla kavramaktır. Özellikle “eleştirel” pedagoji, öğrenenin şimdiye kadar hayatına hükmetmiş ve özellikle de bilincini şekillendirmiş olan güçlerin bilincine varmasına yardımcı olur. Üçüncü hedef, erkin en azından eğilim olarak, kelimenin gerçek anlamında doğayı ve kendilerini dönüştürerek sosyal dünyayı yaratana aktarıldığı yeni bir hayat, yani bir düzenlemeler bütünü üretmek için gerekli koşulları belirlemeye yardım etmektir (Akt. Macedo, 2023: 18).

Aronowitz, Freire'nin insanın hayvanlarından ayrılmasını sağlayan en önemli ölçüt olan kendine dönük derin düşünmeyi eğitimin ilk hedefi olarak zikretmiştir. Buna eğitimin ilk hedefi “insanlaşmayı sağlamaktır” da diyebiliriz. Bu da bizi Immanuel Kant'ın “insan ancak eğitimle insan olur” anlayışı paralelindeki yaklaşıma götürür. Kant eğitime insan doğasının mükemmelleşmesi görevini yükler (Kaya, 2020: 736). Yani eğitimin insan için olması gereğinden hareket eder. Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinin nihai amacı da insandır. İnsanın “tam insan” olma mücadelesidir. Bu özelliğiyle Freire'nin eğitim amacı dışsal değil içsel bir özellik gösterir. Yani insan herhangi bir kişi, kurum ya da ideoloji için değil kendisi için eğitilmelidir. Onun insanlaşma mücadelesini Kantarcı Bingöl ve Aybar şöyle değerlendirmektedir:

Freire'ye göre “insanlaşma” problemi insanın en temel problemidir. Fakat günümüzde artık yüzleşilmesi gereken bir mesele haline dönüşmüştür. Şöyle ki, insanlaşma kaygısı ile birlikte insandışlaşma sadece ontolojik bir olasılık olarak değil tarihsel bir gerçeklik olarak da fark edilmektedir (Kantarcı Bingöl ve Aybar, 2020a: 344).

Bu gerçeklik, her şeyin ölçüsünün para olduğu bugünün mekanik dünyasında ve zihinsel süreçlerin değer gördüğü eğitim alanında kendini göstermektedir. Freire, para ile satın alınamayacak güven, sevgi, inanç, acı, alçakgönüllülük ve duygudaşlık gibi kavramlara dikkati çekmekle de insanın duygusal gelişimini dikkate alması yönünden de önemlidir. Günümüz eğitim programlarında mekanik süreçlere boyun eğen değerler eğitiminin öne çıkarılması sağlanmalıdır. Belki de gerçek vicdan öğretimi ezme/ezilme çelişkisinin yumuşamasına ve hatta bitmesine yardım edebilir. Tabi Freire bunu Sokrates'in erdemi bilgi ile eşitleyen yapısında değil düşünce ve eylemi birleştiren *praxis* ile yapılmasını önerecektir. Bugün dünyayı ihata etmiş eşitsizlikler, adaletsizlikler, sömürüler, insan hakları ihlalleri göz önüne alındığında dünyamızın gerçek hümanist bir eğitime ihtiyacı çok açıktır. İsrail'in bugün Gazze'de işlediği çocuk cinayetleri ancak Freire tarzı bir hümanist eğitim ile son bulabilecektir. Bu görüş günümüz dünyasının acılarının bitmesi adına ehemmiyet göstermektedir. O eleştirel felsefesini geniş boyutlar içerisinde kurmuş psikolojiden ekonomiye, ekonomiden politikaya kadar bir çok alanı da içine alan bir perpektif ile sunmuştur.

3.2.4. Psikoloji, Ekonomi, Politika ve Freire

Aronowitz, Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinde değindiği bir başka konu ise içinde yaşanan dünyanın ekonomik, siyasal ve psikolojik olarak kavranmasıdır. Neoliberal politikalar ve pozitivist anlayışla şekillenen modern dünya eğitimde dışsal bir anlayışı benimsemiştir. İlk Çağ'ın doğa ile uyumlu bir yaşam anlayışı modern dönemle doğaya hükmedilmesi gereken bir paradigmaya dönüşürken insanın doğasına uygun eğitim modeli de insan üzerinde hegemonya kurulmasını amaç edinen eğitim modeline dönmüştür. İnsan egemenlik altına alınmak için psikolojik, siyasal ve ekonomik temelli çeşitli araçlar kullanılmıştır. Psikolojik araçlar insan bilincini ele geçirmek ve istenilen şekilde dizayn edilmek suretiyle egemenliğe hizmet etmektedir. Bu psikolojik araçların başında dilin gücünün kullanılarak kavramlarının manipülasyonu gelmektedir. Kavramlar manipüle edilerek insanların bilincinde egemenlere hizmet edecek yeni bir dünya algısı oluşturulmuştur. Kavramlar yeniden inşa edilerek görev ve tanımları değiştirilmiştir. Örnekleme gerekirse: "Eleştirel bilinç anarşiktir" (Freire, 2023: 54). Anarşizme dünyada düzen bozucu, kaos getirici ve uzak durulması gereken bir anlam yüklenmiştir. İnsanların anarşizmi desteklenmemesi gereken bir anlayış olarak düşünmesi sağlanmıştır. Bizim burada niyetimiz anarşizmin tartışılması olmamakla beraber "tu kaka" gösterilen anarşizm ile özdeşleştirilen eleştirel bilincin insan algısındaki yerini ortaya koymaktır. Anarşizm kaos çıkarıyor ve düzen bozuyorsa *eleştirel bilinç*te aynı etkileri sağlayacaktır. Böylece yanlış bir algıyla *eleştirel bilinç* de uzak durulması gereken bir kavram haline dönüştürülmüştür.

Bilinçler psikolojik süreçler ele geçirilmek suretiyle uyumlulaşmış, evcilleşmiş, *sessizlik kültürüne* gömülmüş, *sınır durumları* etkisinde kalmıştır. Freire ise eleştirel eğitim felsefesinde bunların panzehiri olarak halka güveni ve *conscientizaçao*yu koyar. Ona göre halka güvenmek halkın bilincine güvenmektir. Güvenilmeyen bir bilincin eğitilmesinin kullanılmak için yapılmıyorsa anlamı olmasa gerektir. "Bununla birlikte gerçekte *conscientizaçao*, insanları "yıkıcı fanatizm"e yöneltmez. Tersine, insanların sorumlu özneler olarak tarihi sürece girmelerini mümkün kılmak suretiyle, *conscientizaçao* onları kendine güven arayışına sokar ve böylece de fanatizmi önler" (Freire, 2023: 54). Görüldüğü gibi kavramların manipülasyonu egemenlerin elinde psikolojik silahlara dönmekte ve edilgen, tepkisiz, uyuşuk insanlar imal etmektedir. Bu sebepten insanların illüzyonlardan kurtulup özneler olarak dünyada var olabilmesi için kendilerinin potansiyelini ve tüm işlerdeki yaratıcılıklarını keşfetmeleri gerekmektedir.

Siyasi araçların başında ise müfredatlar gelmektedir. Müfredatlar hakim siyasal iradenin refleksi gibi hareket ederek hakim iradenin istediği şekilde insan yetiştirme

hedefi doğrultusunda şekillendirilir. Bu tip bir müfredat halkın değil egemenin müfredatıdır ve dolayısıyla da egemenin amaçlarına hizmet edecektir. Freire ise ezilenlerin özgürleşeceği bir müfredatın savunucusudur. Kendisi de okuma yazma bilmeyenlere onların kodlarını kullanarak okuma yazma öğretmiştir. Ezilenler kendi kodları ile okuma yazma öğrenirken bir yandan da *eleştirel bilinç* kazanmış ve çevrelerinde olup bitenleri idrak etmeye başlamışlardır. Freire'nin okuma yazma yöntemi ile okuma yazma öğrenen ve bilinçlenen köylüler okuma yazma bilmeyenlerin oy kullanmadığı Brezilya'da seçimlere etki etmeye başlamış ve işler egemen gücün aleyhine bir şekilde ilerlemeye başlamıştır. Ele geçirilmiş zihinlerin özgürlüğünü kazanması hegemonyanın farklı araçları işe koşmasını sağlamıştır. Psikolojik araçların zihin zincirlerinden ve müfredatın dayatmalarından kurtulan köylüler artık baskı ile sindirilmeliydiler. En büyük baskıyı da bu yöntem ile köylülerin insan olduklarını hatırlatan Freire görmeliydi. Bu sebepten O ömrünün muteber bir kısmını hapiste ve sürgünlerde geçirmiştir. Onun okuma yazma yönteminin farklılığı gibi ne öğreneceklerinin belirlenmesi de mevcut düzeninkinden farklılık göstermekteydi. Gerçek demokrasi de budur, diğeri bir zümrenin egemenliği olan oligarşidir. Demokrasi için *diyalog* gerekir. Shaull, Freire'nin haklılığını da anımsatarak durumu şöyle açıklamaktadır:

Freire'in savı (ki artık çok geniş bir deneyim geri planıyla desteklenmektedir) ne kadar "cahil" veya "sessizlik kültürü"ne gömülü olursa olsun her insanın ötekilerle diyalog içinde yüzleşerek dünyasına eleştirel bakma yeteneğinde olduğudur. Böylesi bir yüzleşme için uygun araçlar sağlandığında kendi kişisel ve sosyal gerçekliğini de, bu gerçekliğin çelişkilerini de kademe kademe algılayabilir, bu gerçekliğe ilişkin kendi algılayışının bilincine varabilir ve bu gerçekliği eleştirel biçimde ele alabilir (Shaull, 2023: 49).

Madem insanlar kendi düşünce, fiil, kültür ve işlerini kendi *eleştirel bilinçleri* çerçevesinde yaratabiliyorlar o zaman kendilerinin ne öğreneceklerine ve ne zaman öğreneceklerine *diyalog* içinde ve idrakleri ile karar verebilirler.

Günümüz teknolojisi de *sınır durumlar* ve *sessizlik kültürü* yaratmaktadır. Modern dünya *sessizlik kültürünün* sebebi olarak kendine yöneltilen suçlamalarda masum olmadığını kabul eder ama durum günümüz postmodern anlayışında değişmektedir. Postmodern dönemin asıl tehlikeli olan yanı ise oluşturduğu durumun müsebbibi değilmiş gibi duyarlılık oluşturmasıdır. Shaull, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Bizim ileri teknoloji toplulumuz çoğumuzu hızla nesnelere haline getiriyor ve bizi sistemin mantığına uygun şekilde programlıyor. Bunun gerçekleşme derecesine göre de, yeni bir "sessizlik kültürü"ne gömülmüş hale geliyoruz. Paradoks, bizi bu hale getiren teknolojinin aynı zamanda ne olup bittiği hakkında yeni bir duyarlılık da yaratmasındadır. Özellikle gençler arasında, eski otorite kavramlarının aşınmasıyla birlikte yeni medya, bu

yeni köleliğin açıkça bilincine varılmasının yolunu açtı. Gençler kendi sözlerini söyleme haklarının kendilerinden çalınmış olduğunu ve bu hakkı tekrar kazanma mücadelesinden daha önemli pek az şey olduğunu kavıyorlar. Ve ayrıca bugünkü eğitim sisteminin - anaokulundan üniversiteye- onların düşmanı olduğunu da kavıyorlar (Shaul, 2023: 50).

İnsanın ne öğrenmesi gerektiğine karar veremediğini düşünmek insana saygı göstermemek ve onu insandışılaştırmaktır. İnsanın insanca yaşaması ve tarihsel bir özne olabilmesi için Freire'nin de öngördüğü gibi *diyalogun* ve eleştirel bilincin önemsendiği bir demokrasi anlayışı gerekmektedir. Böylece hükümetler ve zaman üstü bir eğitim programı geliştirilebilecektir. Böyle bir eğitim programının önündeki en büyük engellerden biri ideolojiktir:

21. yüzyılın dünyamızı çok karanlık bir yeni çağa sürüklediği bu yarım asır boyunca daha da arttı. Noam Chomsky, Zygmunt Bauman, Henry Giorux, Arundhati Roy, Amy Goodman, Thomas Piketty ve önde gelen başka aydınlar aşırı sağ güç hegemonyasının durdurulmadan devam etmesi halinde bildiğimiz haliyle insanlığın sona ermesine yol açabilecek olan korkunç sonuçlarına (yani iklim değişikliğinin inkar edilmesi, akıl almaz derecedeki ekonomik eşitsizlik, nükleer felaket ihtimali) karşı dünyanın dört bir yanındaki insanları uyardılar (Macedo, 2023: 10).

Freire, Macedo'nun aşırı sağ hegemonya tehlikesinin yanına solcu sekterlerin tehlikesini de ekler. Sağcı ve solcu sekterleri zamansal olarak sınıflar ve ortak problemlerine dikkati çeker: “Sağcı sekter için geçmişe bağlanan “bugün”, verili ve değişmezdir; solcu sekter için “yarım” önceden kararlaştırılıp ilan edilmiş, kaçınılmazcasına önceden hükmedilmiştir” (Freire, 2023: 57). Söz konusu sağcı da solcu da Freire'nin tarih anlayışından uzaktır. Biri baskıcı iken diğeri teslimiyetçi olarak özgürlükten uzak sağcı sekter bugünün devamını umarken solcu sekter ise gelecek günün bekleyişi içindedir. Artık sağcı sekter de solcu sekter de kendi gerçeğini anlatmaya başlar. Kendi gerçeklerinin eleştirilmesi veya sorgulanmasını varoluşsal bir tehdit olarak algırlar. Freire'nin eleştirel eğitim felsefesi şüphesini hep koruması açısından da yanlısın sürekliliğinin önünde bir engeldir.

Freire bir de içinde yaşanan dünyayı ekonomik boyutlarıyla değerlendirir. O, ezenleri, ezilenlerin hiçbir şeyleri kalmamacasına her şeye sahip olma güdüsü içinde olanlar olarak tanımlar. Ezenler bunu yaparken iki önemli araç kullanır. Bunlardan ilki sistemli yoksulluğun yaratılmasıdır. Donaldo Macedo bunu “apriori işlenmiş bir suç olarak açlığın yaratılması” şeklinde ifade eder (Macedo, 2023: 23). Ekonomik eşitsizlik ezmenin başlaması için ilk şartıdır. Zihinlerde başlayan suç somutlaşarak yoluna devam etti. Bu durum için Macedo Freire'den şöyle somut bir örnek vermektedir:

(Sosyal eşitsizlik tarafından yaratılan) açlık problemi... gerçektir ve kesin bir sona erme tarihi olmayan somut açlık da öyle. Aksine açlığımız ilan edilmeden ve izinsiz gelen ve süresiz yerleşen türdendi. Bizimki gibi hafifletilmese, bedenlerimizi ele geçirecek, köşeli

şekillere dönüştürecek bir açlık. Bacaklar, kollar ve parmaklar deri ve kemik cılızlaştı. Göz çukurları derinleşti, gözler neredeyse kayboldu (Akt. Macedo, 2023: 23).

Freire'nin açlık tasviri asla bir kurgu değil yaşanmışlıktan bir kesittir. Bugün de dünyada açlıktan kaburgaları sayılan çocukların ölümlerini izlemekteyiz. Bu da bize gösteriyor ki sistemli yoksulluk egemenler tarafından üretilmeye devam ediyor. Öyle büyük hesaplar yapmadan bile, dünyadaki artı ürün ile açlık çeken insanları oranladığımızda bunun tahammüden bir açlık olduğunu anlayabiliriz. Ayrıca günümüz toplumlarında sadece sistemli yoksulluk yaratılmamaktadır. Reklamlar, moda olgusu ve teknolojik ilerlemeler ile algı oluşturularak sürekli yeni yapay ve sanal ihtiyaçlar yaratılmaktadır. Örnek olarak kıyafeti değerlendirelim: Kıyafetin en kabaca amacı örtünmek ve çevresel koşullardan korunmaktır. Bir kıyafetin yeni bir ihtiyaç oluşturması ise çeşitli şekillerde deforme olarak kendinden beklenen özellikleri yerine getirememesidir. “Bu sene kırmızı renkler moda” denilerek aynı modelde mavi bir kıyafetin kırmızısının alınması ihtiyaç yaratılmasıdır. Bu örnekleri farklı alanlarda farklı şekilde çoğaltmak mümkündür. İnsanlar edilgen bir şekilde bu ihtiyaçların içine o kadar gömülmüşlerdir ki varoluşsal ihtiyaçları unutturulmuştur. Bu unutturma yeni (moda) olan her şeyin iyi olduğu algısı ile gerçekleştirilmektedir. Bir şeyin sadece zamanla olan ilişkisi onu iyi ya da kötü yapmayacaktır.

Egemenlerin ikinci aracı ise Freire'nin *sahte yüce gönüllülük* olarak ifade ettiği sosyal patlamanın, tepkinin önüne geçebilmek için ihtiyaçların sömürüye halel getirmeyecek kadar ezenler tarafından karşılanmasıdır. Bu neoliberal kapitalist politikaların çalışanlara sosyal haklar tanınmasına benzemektedir. Çalışanlar bu sistemle kontrol altında tutulurlar ve isyanların önüne geçilerek mevcut düzen devam ettirilir. Bu “kaz gelen yerden tavuk esirgenmez” atasözünün karşılığıdır. “Adaletsiz bir sosyal düzen; ölüm, çaresizlik ve sefaletle beslenen bu “yüce gönüllülük”ün sürekli kaynağıdır” (Freire, 2023: 63). Ezmenin devamı için *yüce gönüllülük* devam etmelidir ve gelecek tehditlerden korunmalıdır. En büyük tehdit ise yardımseverliğin nedenlerini yok etmektir. Freire'nin bu görüşü adaletsiz bir düzenin sona ermesi için önemlidir. Onun bir başka günümüze açılan penceresi ise *problem tanımlayıcı eğitim modelinin* yapılandırıcı yapısıdır.

3.2.5. Yapılandırıcı Yaklaşım ve Freire

Ülkemiz 2005/2006 eğitim öğretim yılında yapılandırıcı yaklaşımı temel alan bir eğitim sistemine geçmiştir. Yapılandırıcı yaklaşım bilginin bireyden bağımsız olduğunu savunan pozitivist reddederek bilginin bireyden bağımsız olmadığını,

bilgiyi bizzat bireyin oluşturduğunu savunur. Yapılandırmacı yaklaşımın ülkemizde benimsenmesi eğitim sistemi ile ilgili düzenlemeler getirmiş fakat geleneksel eğitim anlayışından uzaklaşamamıştır (Aydın ve Akto, 2021: 1187). Ülkemiz eğitim sistemi de *bankacı eğitim modelinin* benimsediği uygulamalar gibi bilgi aktarımı anlayışıyla paralellik göstererek konu ve kitap eksenli bir yapı göstermektedir. Bu da ezberci bir eğitimi körüklemektedir. Bu da hakim ideolojiyi ve mevcut toplumsal düzeni devam ettirecek unsurlar yetiştirecektir. “Cumhuriyet dönemindeki kitaplar da dahil olmak üzere dikkat çekici olan şudur: Vatandaşın tanımı yapılırken birey değil, vatandaşlar topluluğu vurgusu vardır. Kitaplarda sözü geçen ve eğitim politikası ile hedeflenen birey-vatandaş değil, topluluk-vatandaşır” (Aydın ve Akto, 2021: 1187). Bu anlayış bireyi yok saymakta ve standartlaştırılmış bir vatandaşlar topluluğu yaratma ideali ile *bankacı eğitimin* hedeflerine uygun bir tavır takınmaktadır.

Yapılandırmacı yaklaşım ve Freire'nin *problem tanımlayıcı modelinin* ortak noktaları bulunmaktadır. İkisinin de bilginin bireyden bağımsız olmadığı konusundaki tutumları ve sorgulayan, söz söyleme hakkını kendinde gören, bilgiyi kendisi oluşturan bireyler yetiştirme idealleri ortaktır. Yapılandırmacı yaklaşımın Freire'nin eleştirel eğitim felsefesi ile aynı potada buluşabilecek olması yapılandırmacı eğitim yaklaşımının yerleşmesinde yardımcı olacaktır. Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinde olumladığı eğitim yöntemi olarak *problem tanımlayıcı model eğitim* programında ötekileştirmenin karşısında bir tavır takınır. Böylece öğrenciler hayatlarındaki problemlerle başa çıkabilmek için eleştirel bir bilince ve düşünce/eylem birlikteliğine sahip olabileceklerdir.

Freire'nin okuryazarlık modelinde ise amaç harflerin ve sözcüklerin tınısı değil kelimelerin dönüştürücü gücüdür. “Eleştirel okuryazarlıkla amaç sorgulayan, derin düşünebilen, yeni fikirlere açık, yaratıcı düşünceye sahip, adalete ve eşitliğe önem veren, başkalarına empati kurabilen, özne olma yolunda ilerleyen ama toplumsal hayata duyarlı bireyler yetiştirmektir” (Kantarıcı Bingöl, 2022: 720). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli yeni müfredat taslağının sosyal/duygusal öğrenme becerilerini destekleyen, aktif öğrenmeyi temel alan, bütüncül gelişimi öngören, ölçme ve değerlendirme de süreci önemseyen, değerlerin evrensel boyutuna kıymet veren yapısı Freire'nin *problem tanımlayıcı eğitim modeli* ile paraleldir. Ayrıca Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin kamuoyunun görüş ve önerilerini bildirebileceği demokratik tutumu ile de Freire'yi takip etmiştir. Onun eleştirel eğitim felsefesinin her yerinde diyalektiği görürüz. Bu diyalektiğin faal bir şekilde işlemesi için demokrasi gerekmektedir. Freire'nin demokrasiyi önemsemesinin sebebi ötekileştirilmişlerin yönetime ve hayata

katılmalarının tek yönteminin demokrasi olmasıdır. “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli” yeni müfredat taslağının ilkökul Türkçe dersinin temel felsefesi ve özel amaçları bölümündeki “...etkin olarak medeniyet kurucusu ve geliştiricisi bilge nesiller yetiştirmeyi hedefleyen eğitim felsefemiz...” (MEB, 2024: 4). ifadesi de Freire’nin kültür sentezi kavramını anımsatmaktadır. Günümüzden çeyrek asır önce ölen birinin bugünün eğitimine öncü olması onun günümüz eğitim anlayışı için önemini bizlere bir kez daha kanıtlamıştır.

Sonuç olarak günümüz eğitiminin ezberci, baskıcı, engelleyici yapısının sorunlar üretmekte olduğu gözler önündedir ve köklü bir revizeye ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Eğitime yapılan lokal müdahaleler sorunları çözmekte ve yeni sorunlar ihdas etmektedir. Bu yüzden eğitimin felsefesinden başlayarak bir dönüşüme girmesi gerekmektedir. Bu noktada Freire’nin eleştirel eğitim felsefesi ve sunduğu *problem tanımlayıcı eğitim modeli* günümüz eğitiminin yeniden oluşturulmasında önem taşımaktadır. Günümüz dünyasının sürekli yeniden ürettiği sömürü durumu ancak söz konusu model ile sonlandırılabilir. *Problem tanımlayıcı model* eleştirel düşünmeyi, diyalogu, yaratıcılığı, eşitliği ve özgürlüğü eğitim ortamlarına taşıyarak günümüz eğitim sorunlarına yönelik yapıcı çözümler üretebilecek donanıma sahiptir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ele aldığımız analizlere dayanarak günümüz eğitiminin sorunlarının çözümünde Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinin önemli bir kaynak olduğunu söylememiz mümkündür. O, mevcut eğitimi insanların yaratıcılıklarını öldürmesi, eşitsizlik ve sömürü üretmesi noktalarında eleştirmiş ve alternatif bir eğitim anlayışı sunmuştur. Eğitime politik bir görev yükleyen filozofumuz eğitimin toplumlara özgürleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Eğitim anlayışlarını temelde iki model üzerinden aktarmıştır. Bunlar olumsuzladığı *bankacı eğitim modeli* ve yeni bir eğitim yaklaşımını sunduğu *problem tanımlayıcı model*dir. Geleneksel eğitim anlayışlarını *bankacı model* bünyesinde sunarken yenilikçi eğitim yaklaşımını *problem tanımlayıcı model* üzerinden ortaya koymaktadır. Mevcut geleneksel eğitim tarzının insan onuruna zarar verdiğini vurgulayan düşünürümüz, yeni bir dünya için *diyalogcu*, eleştirel, yaratıcı, öğrenci merkezli ve antikolonyal bir eğitim sistemi için çağrıda bulunmaktadır.

Freire dünyadaki insanları ezenler ve ezilenler olarak ikiye ayırmış ve bunların arasındaki ilişkiyi ise ezme/ezilme olarak isimlendirmiştir. Bu ilişki çalışmamızın ikinci bölümünde detaylandırılmıştır. O eleştirel eğitim felsefesinde karşıtlıklar üzerinden bir diyalektik oluşturmuş ve söz konusu karşıtlıkları “çelişki” kavramı ile ifade etmiştir. Freire, ezenleri çevrelerindeki her şeyi nesneleştirerek sahip olmak isteyen bencil bir grup olarak, ezilenleri ise bilinçleri bölünmüş ezenler tarafından sömürülen “başkası için varlıklar” olarak tanımlar. Aralarındaki ilişkilerin ise ezenler tarafından oluşturulan baskı, dayatma ve belirlenimler ile biçimlendiğini vurgular. Bu biçimlendirmenin sonucu ezilenlerde, kendilerinin aleyhinde ezenlerinin lehinde bazı durumlar ortaya çıkar. Freire bu durumları *insandışılama*, *sessizlik kültürü* ve *sınır durumlar* olarak ortaya koyar. İnsandışılama ezilenlerin bilinçlerinin ezenler tarafından ele geçirilmesi olurken, *sessizlik kültürü* ezilenlerin içinde bulunduğu edilgen bir şekilde kabulü, *sınır durumlar* ise ezenler eliyle ezilenlere yapay sınırlamaların oluşturulmasıdır. Freire'ye göre tüm bu durumlar ezenlerin emellerine hizmet eden *bankacı eğitim modelinde* üretilmektedir. *Bankacı eğitim modelinde* egemenler tarafından belirlenen müfredat ve öğretmen merkezli ezberci bir anlayış dikkati çekmektedir. Söz konusu modelde eğitim, tasarruf yatırımı, öğrenciler ise yatırım nesnesi olarak değerlendirilir ve sömürü üretilir. Freire bu durumu sorunsallaştırarak alternatif bir eğitim modeli olan *problem tanımlayıcı model* sunar. *Problem tanımlayıcı modelde*, *conscientizaçao*, *praksis* ve *diyalog* kavramları öne çıkar. Freire, *conscientizaçao*yu *eleştirel bilinç*, *praksisi*

düşünce ve eylemin sentezi ve *diyaloğu* ise *insanlaşmanın* bir koşulu olarak görür. O, amaçlılığın ve ölçülülüğün ön plana çıktığı bu kavramların katkısı ile şekillenen *problem tanımlayıcı modeli* ise ezmenin sonu özgürleşmenin başlangıcı olarak değerlendirir. Ona göre *problem tanımlayıcı model* hümanist, eşitlikçi ve özgürlükçü bir eğitim pespektifi sunabilir.

Yapılan analizler doğrultusunda şu bulgulara ulaşmak mümkündür: Freire, eleştirel eğitim felsefesini oluştururken bilimsel bir yöntem izlemiş ve ilk önce mevcut eğitim düzeninin sorunlarını ve sebep olduğu olumsuz durumları tespit etmiştir. Daha sonra ise çözüm mahiyetinde öneriler sunarak sadece yıkıcı bir tavır takınmamış aynı zamanda yapıcı bir yol izlemiştir. Ayrıca eleştirel eğitim felsefesinin somut durumlardan ve yaşamışlıklardan oluşması uygulanabilir olma ihtimalini artırmıştır. Böylece sağlam dayanakları olan, realist ve teorinin pratiğe aktarılabilceği işlevsel bir eğitim anlayışı sunmuştur. Sorunsallaştırdığı eğitim ve öğelerini *bankacı model*, *tasarruf yatırımı*, *yatırım nesnesi* gibi kapitalist kavramlar üzerinden isimlendirerek edebi olarak da tepkisini belirtmiştir. Ezen ve ezilenleri, efendi/köle, serf/soylu gibi dönemlere göre değişen grup isimlendirmeleri yerine durumu niteleyen ezme ve ezilme kavramlarını kullanarak aralarındaki ilişkiye tarih üstü bir sınıf tanımı getirmiştir. Freire'nin eleştirel eğitim felsefesinin, ekonomiye, sosyal hayata ve ekonomiye uygulanabilir olması, duyguların ve yürümenin pedagojisinden bahsetmesi gibi tüm alanlara hitap etmesi onun sistem filozofu olmasını sağlamıştır. Ezilenlerin ezenlerine karşı verdiği mücadelenin ezilenlerin galip olmasıyla neticelenmesini beklemekle beraber ezilenlerin yeni bir tahakküm kurmasının karşısında olarak tüm tarafların kazandığı bir mücadele örneği göstermiştir. Onun için, tek tarafın özgürleşmesi değil topluca bir özgürleşme önemlidir. *Bankacı eğitim modelinin* özüne karşı olmakla devrimci önderler tarafından kullanılmasına da karşı çıkarak tahakkümün kim eliyle oluşturulduğuna bakmadan karşı çıkmıştır. Freire, “diyaloğu” ve “demokrasi”yi merkeze yerleştirerek aşırılıkların önüne geçmek suretiyle dengeli ve denetimli bir eğitim felsefesi oluşturmuştur.

Tez çalışmamızın bulguları, eğitimde özgür düşünce, çeşitlilik ve sorgulamanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Freire, katı, buyurgan, köleleştirici, ezberci bir eğitim modeline karşı çıkar ve eğitimde eşitliği, özgürlüğü, demokratikliği önceleyen bir anlayışı savunmaktadır. Tezimiz, bu yaklaşımın günümüz eğitimine nasıl katkıda bulunabileceğini ve eğitimde yeni bir yapılanmanın nasıl gerçekleşeceğini konu edinmiştir. Özgün bulgularımız; eğitimin öğrenci merkezli, bilginin üreticisinin öğrenci olduğu, sorgulayan, eleştirel bir düşünce sistemi oluşturan, tahakkümü ve baskıyı kıran,

eğitimin paydaşlarını eşit kılan ve aralarına sevgi yerleştiren, özgürlükçü ve diyalogcu bir eğitim yapılması gerektiğini göstermiştir.

Freire'nin ırksal, dinsel ve dilsel ötekileştirmelere değinmemesi, özgürleşme sonunda ezenlerin bilinçlerinin yeniden inşası konusuna çözüm önerilerinin sınırlı tutulması, eleştirel eğitim felsefesindeki soyut kavramların çokluğunun uygulanabilirliğini olumsuz etkilemesi, yetişkin eğitime odaklandığından çocuk eğitimini eksik bırakması, dezavantajlı gruplar için söyleyecek sözünün bulunmaması, teorik içeriğinin yoğunluğundan ötürü anlaşılama tehlikesi, her toplumun kendine özgü dinamiklerinin olmasından dolayı evrenselliği noktasında şüpheli olması onun eğitim anlayışına dayalı eleştiriler olabilir.

Günümüz eğitiminin sorunları dikkate alınarak Freire'nin eleştirel eğitim felsefesi dahilinde aşağıdaki tavsiyeler göz önünde bulundurulabilir:

1. Öğrenci Merkezli Eğitim: Eğitim ortamlarına *diyalog* hâkim olmalıdır. *Diyalogun* karşılıklılık arz eden yapısı öğrencilerin derslerde aktif olmasını sağlayacaktır. Ayrıca bilginin öğrenci tarafından oluşturulması öğrencinin anlamlı öğrenmesini gerçekleştirecektir. Böylece öğrenci özgüven sahibi bir yapıya kavuşacaktır.

2. Eleştirel Düşüneyi Teşvik Etme: *Conscientizaçao* (eleştirel bilinç), öğrencilerin teslimiyetçi bir kaderci anlayıştan sıyrılarak eleştiren, sorgulayan, dünyadaki gerçeklikleri deşifre eden bir yapıya sahip olmalarını sağlayacaktır. *Conscientizaçao* aynı zamanda eğitimin sürekli yeniden yaratılmasını sağlayarak insanın dinamik yapısına uygun hale gelecektir. Bu yüzden eğitim ortamları temele eleştirel bir düşünce yapısını yerleştirmelidir. Bu müstakil bir ders olarak değil tüm derslerin içeriğine yansıtılarak yapılmalıdır.

3. Eğitimde Yaratıcılık: *Praksis*, öğrencilerin yaratıcılıklarını ve problem çözme becerilerini geliştirerek, kendilerinin özerk özneler olmasını sağlayabilecektir. Öğrencilere yaratıcılıklarını ortaya koyabilecek hiyerarşinin kaldırıldığı esnek bir eğitim ortamı sağlanmalıdır.

4. Eğitim Müfredatlarının Demokratikliği ve Çeşitliği: Öğretim programları demokratik ve içinde bulunduğu toplumların yapısı temel dayanak olarak hazırlanmalıdır. Bu durum toplumun kendisine yabancılaşmasının önüne geçerek *kültürel sentezi* meydana getirecektir. Aynı zamanda demokratik bir öğretim programı halkın menfaatine işleyecektir. Bu sebepten müfredatlar halk tarafından belirlenmeli ve seçeneklerin olduğu eğitim müfredatları oluşturularak merkezi bir müfredat anlayışından uzaklaşılmalıdır.

5. Sınav Baskısının Kaldırılması: Sınavlara yüklenen rekabetçi anlayışın bireyselleştirici etkisi yerine dayanışmacı, ürün temelli ve süreci değerlendiren bir değerlendirme yaklaşımı getirilmelidir. İş birliği öne çıkarılmalı ve sınavlardaki başarısızlığın tek sebebi olarak sunulan öğrencinin kendisinde oluşturulan yetersizlik duygusunun önüne geçilmelidir.

6. Değer Eğitimi: Eğitim değerleri belirlemekten öte değerlerin nasıl oluşturulabileceğini öğretmelidir. Böylece endoktrinizasyon engellenmiş olacak ve kompleksli büyüyen nesiller yerine kişilik oluşturmuş bireyler toplumu oluşacaktır.

7. Farklılaştırılmış Eğitim: İnsanın biricik yapısı ve onuru dikkate alınarak ortak eğitim yöntem ve tekniklerinin ve sınıf ortamının kullanılmasının yanında bireysel eğitim desteklenmelidir.

8. Özgürleştirici Eğitim: Tahakküm aracı olan ezber malzemeleri insandan uzaklaştırıp günümüz teknolojisinin araçlarına yükleyerek, eğitim ortamlarının her türlü baskıdan kurtulması sağlanmalıdır. Eğitim insan için olmalı ve insanı özgürleştirmelidir.

9. Bütüncül Eğitim: İnsanı ve eğitimi parçalara ayıran anlayışın yerine eğitimde insanın holistik yapısını dikkate alan bütüncül gelişimini destekleyen bir form hâkim olmalıdır.

Eğitim, insanın mevcut halinde değişim ve dönüşüm yaparak başka bir hale taşır. Bu başkalaşım belli bir zümrenin amaç ve çıkarlarına göre değil halkın yararını gözeten politikalar dahilinde olmalıdır. Bu şekilde eğitim bir baskı aracı olmaktan kurtularak insana hizmet eden bir forma bürünecektir.

Görebildiğimiz kadarıyla Freire'nin eleştirel eğitim felsefesi günümüz için bir kıymet mesabesinde. Geleneksel olarak kabul edilen eğitim anlayışlarına meydan okuyarak, eğitimin katı kurallarının, dayatmalarının ve sınırlamalarının öğrencileri baskı altına alacağını savunur. Onun fikirleri eğitimde olması gereken eleştirel düşüncüyü teşvik eder ve sorgulamanın eğitimdeki önemini vurgular. Onun söz konusu düşünceleri günümüzdeki eğitim sorunların üstesinden gelmek için alternatif yaklaşımlar sunabilir. Ayrıca günümüz eğitiminin demokratik, hümanist, eşitlikçi ve özgürlükçü bir yaklaşıma kavuşması gerekliliği Freire'nin *problem tanımlayıcı model* yaklaşımının önemini artırmaktadır. Bu model çağımız öğrenme becerileri olan eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme ve işbirlikçi çalışmayı teşvik ederek, daha yenilikçi ve kapsamlı çözümlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunabilir. Freire'nin eğitim yaklaşımı eğitim süreçlerinin daha esnek, çeşitli ve yenilikçi olmasına yönelik ilgi çekici bir alternatif sunmaktadır. Dolayısıyla onun eleştirel eğitim felsefesinin özgün önerilerinden günümüz eğitiminin yeniden yapılanmasında ilham alınması gerektiği

anlaşılmaktadır. Aynı zamanda günümüz eğitiminin, eğitimdeki sınırları ve normları sorgulayarak, eğitim ortamının diyalogcu, yaratıcı ve öğrenci merkezli bir yapı kazanması gerekmektedir. Freire'in düşünceleri, eğitimin daha özgür, yaratıcı ve dinamik bir süreç olarak gelişimine katkıda bulunabilecek bir mahiyettedir.

KAYNAKÇA

- Adjukiewicz, K. (2010). *Felsefeye giriş temel kavramlar ve kuramlar*. (Ahmet Cevizci, Çev.). (3. Baskı). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Aka, A. (2009). Antonio Gramsci ve “Hegemonik okul”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 329-338.
- Akgün Kaya, E. (2023). Platon’da dil felsefesi ve epistemoloji ilişkisi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(Özel Sayı), 1220-1233. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1353555>
- Akın, U. ve Arslan, G. (2014). İdeoloji ve eğitim: Devlet-eğitim ilişkisine farklı bir bakış. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 81-90.
- Akinoğlu, O. (2001). *Eleştirel düşünme becerilerini temel alan fen bilgisi öğretiminin öğrenme ürünlerine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Alkın Şahin, S. ve Tunca, N. (2015). Felsefe ve eleştirel düşünme. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (2), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trkefd/issue/21482/230232>
- Altıparmak, İ. B. ve Durakoğlu, A. (2020). *Eğitim felsefesi*. (Faruk Manav, Ed.). (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Arslan, A. (2012). *Felsefeye giriş*. (16. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.
- Arslan, M., Ersözülü, Z. N., Aydoğan, i., İskender, M., Helvacı, M. A., Turhan, M. (2009). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Aronowitz, S. (2021). *Giriş*. (Paulo Freire, Ed.). *Özgürlüğün pedagojisi etik, demokrasi ve medeni cesaret içinde*. (Gülden Kurt Gevinç, Çev.). (2. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- Aybar, Ö. (2022). *Eleştirel pedagoji bağlamında Paulo Freire’nin eğitim anlayışı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Muş Alparslan Üniversitesi, Muş.
- Aydın, M. ve Akto, A. (2021). “Paulo Freire ve eğitim felsefesi”. *Şarkiyat*, Cilt 13, Sayı 3, 2020, 1176 - 1191, [10.26791/sarkiat.1037987](https://doi.org/10.26791/sarkiat.1037987)
- Ayhan, S. (1995). Paulo Freire: Yaşamı, eğitim felsefesi ve uygulaması üzerine. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 28(2), 193-205. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000294
- Bal, M. (2018). Türkçe dersinin 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 13(4), 49-64.

- Baltacıoğlu, İ. (1994). *Türke doğru*. (3. Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Başdemir, H. Y. (2012). Türk eğitim sisteminin yapısal sorunları ve bir öneri. *Liberal Düşünce Dergisi*, (67), 35-52.
- Bayır, M. (2019). Nietzsche felsefesinde insan ve ahlak sorunu. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (3), 21-36
- Brauner, C. J., ve Büyükdüvenci, S. (2019). Eğitim felsefesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 15(2), 291-298. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000889
- Bursalıoğlu, Z. (2002). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. (17. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefeye giriş*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Çepni, S. (2021). Martin Buber ve Paulo Freire bağlamında diyalektik ilişkiden diyalojik ilişkiye. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(5), 213-238.
- Çoban, E., ve Demirtaşlı, R. N. (2018). Test maddelerinin ölçtüğü bilişsel düzey ve test yönergesinin tahminle yanıtlayma davranışına etkisi. *İlköğretim Online*, 17(1), 143-155. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2018.413751>
- Çörtük, M. M., ve Çörtük, G. (2023). Türk eğitim politikaları sorunları. *BENĞİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2023(1), 151-172. <https://doi.org/10.58646/bengi.1233810>
- Çüçen, A. K. (2016). *Felsefeye giriş*. Bursa: Sentez Yayınları.
- Demirci, M. (2023). Paulo Freire'nin Ezilenlerin Pedagojisi adlı kitabından eğitim paradigması üzerine bir inceleme. *World Language Studies*, 3(1), 62-71.
- Dindaroğlu, S. (2021). *Katılımcı süreçlerde diyalog ve Freire'nin değerleri halkla ilişkiler bağlamında sivil toplum kuruluşlarında kurum içi uygulamalara yönelik bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Diş, O. (2023). Değişen ve gelişen eğitim bağlamında temel eğitimi yeniden düşünmek: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 13(1), 14-34. <https://doi.org/10.24315/tred.979810>
- Doğan, H. (2014). *İlkokul programında yer alan ortak temel becerilerin öğrenci çalışma kitaplarında bulunan etkinliklerde yer alma düzeyleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Duman, A. (2019). Önsöz. (Paulo Freire, Ed.). *Yüreğın pedagojisi içinde*. (Özgür Orhangazi, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Erdölek Kozal, Ö. (2020). Wallerstein ve Dünya-sistem yaklaşımı: Bir yeniden değerlendirme. *Ekonomi-Tek*, 9(2), 101-127.
- Ergil, D. (1974). Bağımlılık olgusu ve merkez çevre sisteminin evrimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 29(02). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000974
- Ertürk, S. (1984). *Eğitimde program geliştirme*. (5. Baskı). Ankara: Yelken Tepe Yayınları.
- Ferah Özcan, A. (2021). Paulo Freire'nin "Ezilenlerin Pedagojisi" adlı eserinin değerlendirilmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6(2), 561-569.
- Freire, P. (2019). *Yüreğin pedagojisi*. (Özgür Orhangazi, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Freire, P. (2021a). *Eleştirel bilinç için eğitim*. (Dilek Hattatoğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freire, P. (2021b). *Özgürlüğün pedagojisi etik, demokrasi ve medeni cesaret*. (Gülden Kurt Gevinç, Çev.). (2. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- Freire, P. (2021c). *Umudun pedagojisi ezilenlerin pedagojisini yeniden yaşamak*. (Çağdaş Sümer, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Freire, P. (2022a). *Kültür işçileri olarak öğretmenler öğretmeye cesaret edenlere mektuplar*. (Çağdaş Sümer, Çev.). (2. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- Freire, P. (2022b). *Öfkenin pedagojisi*. (Burcu Genç, Çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Freire, P. (2023). *Ezilenlerin pedagojisi*. (Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek, Çev.). (24. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freire, P. ve Macedo, D. (1998). *Okuryazarlık: Sözcükleri ve dünyayı okuma*. (Serap Ayhan, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gatto, J. T. (2018). *Eğitim: Bir kitle imha silahı zorunlu eğitimin karanlık dünyasında bir yolculuk*. (Mehmet Ali Özka, Çev.). (3. Baskı). İstanbul: EDAM (Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi).
- Gediklioğlu, T. (2005). Avrupa birliği sürecinde Türk eğitim sistemi: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 66-80.
- Giroux, H. A. (2007). *Eleştirel pedagojinin vaadi*. (Umre Deniz Tuna, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gültekin, M. (2017). *Eğitim bilimine giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gürbüz, K. (2023). Fukuyama'nın tarihin sonu liberal demokrasi iddiası ve liberalizme giden yolda devlet inşası. *Universal Journal of History and Culture*, 5(2), 178-198. <https://doi.org/10.52613/ujhc.1344722>

- Hançerlioğlu, O. (1985). *Felsefe ansiklopedisi kavramlar ve akımlar*, (Cilt. 1). İstanbul: Remzi kitabevi.
- Jaspers, K. (1986). *Felsefe nedir*. (İsmet Zeki Eyüboğlu, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- İnal, K. (2009). Eleştirel pedagoji: Ezilenler için eğitim. *Eleştirel Pedagoji Politik Eğitim Dergisi*, (1)
- İnal, K. (2010). Eleştirel pedagoji: Eğitim(d)e özgürleştirici bir yaklaşım. *Alternatif Eğitim e-Dergisi*, (1), 14-24.
- İnan, M. ve Demir, M. (2018). Eğitimde fırsat eşitliği ve kamu politikaları: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 337-359.
- Kafalı, H. (2019). Paulo Freire. Ezilenlerin Pedagojisi. çev. Dilek Hattatoğlu - Erol Özbek. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*(51), 563-568. <https://doi.org/10.29288/ilted.531567>
- Kalyoncuoğlu, K. S. ve Kalyoncuoğlu, S. (2022). Aydınlanma sonrası eleştirel felsefe geleneğinde iki düşünür: Hegel ve Foucault. *The Journal of International Scientific Researches*, 7(2), 149-160. <https://doi.org/10.23834/isrjournal.1097713>
- Kantarcı Bingöl, Z. ve Aybar, Ö. (2020a). *Özgürleşme ve demokratikleşme yolunda köy enstitüleri ve Paulo Freire'nin Ezilenlerin Pedagojisi*. (Aysel Öztürkçü Akçay, Ed.), Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XII. Konya: Eğitim Yayınevi
- Kantarcı Bingöl, Z. ve Aybar, Ö. (2020b). Paulo Freire'de bankacı eğitim modeline karşı problem tanımlayıcı eğitim modeli. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4), 307-323. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.824150>
- Kantarcı Bingöl, Z. (2022). Paulo Freire'de okuryazarlık yöntemi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 702-721. DOI: 10.29000/rumelide.1192658.
- Kantarcı Bingöl, Z. (2023). Paulo Freire'de öğretim eyleminin etik doğası. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 9(19), 178-192. <https://doi.org/10.59304/ijhe.1185337>
- Kaya, Y. (2020). Immanuel Kant'ın eğitim felsefesinde disiplinin rolü. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 736-748. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.807297>
- Kayan, M. F. ve Kozikoğlu, İ. (2023). Eleştirel pedagoji ve eğitim programlarına yansımaları. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (11), 1-11. DOI: 10.55089/yyuvasad.1261503

- Kılıç, A. (2021). Eğitimde fırsat ve imkân eşitsizliğinin radikal söylemi: “Ezilenlerin Pedagojisi”. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 4(2), 51-57. <https://doi.org/10.53046/ijotem.943529>
- Koç, E. (2009). Felsefe nedir?. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 1 (3), 221-231. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbedergi/issue/11252/134479>
- Kükürt, R. O. (2007). *Eleştirel pedagoji açısından Levinas'ta “öteki” kavramı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Lombardi, F. (2000). *Antonia Gramsci'nin marksist pedagojisi*. (Sibel Özbudun ve Başak Ekmen, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Macedo, D. (2023). *50. Yıl özel basımına önsöz*. (Paulo Freire, Ed.). *Ezilenlerin Pedagojisi içinde*. (Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek, Çev.). (24. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Macedo, D. ve Freire, A. M. A. (2022). *Öndeyiş*. (Paulo Freire, Ed.). *Kültür işçileri olarak öğretmenler öğretmeye cesaret edenlere mektuplar içinde*. (Çağdaş Sümer, Çev.). (2. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- Mayo, P. (2011). *Gramsci, Freire ve yetişkin eğitimi, dönüştürücü eylem fırsatları*. (Ahmet Duman, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Marks, K. (1845). Feuerbach üzerine tezler. 3 Temmuz 2024 tarihinde <http://www.haberveriyorum.net/haber/karl-marx-feuerbach-uzerine-tezler-almancadan-ceviri#comment-2071> adresinden erişildi.
- McLaren, P. (2022). *Önsöz*. (Paulo Freire, Ed.). *Kültür işçileri olarak öğretmenler öğretmeye cesaret edenlere mektuplar içinde*. (Çağdaş Sümer, Çev.). (2. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- MEB. (2023). Eğitimde yeni müfredat hazırlığı: Kademeli olarak uygulanacak. 14 Nisan 2023 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/egitim/egitimde-yeni-mufredat-hazirligi-kademeli-olarak-uygulanacak-825118.html> adresinden erişildi.
- Meek, M. (1998). *İkinci baskıya önsöz*. (Paulo Freire, Ed.). *Okuryazarlık: Sözcükleri ve dünyayı okuma içinde*. (Serap Ayhan, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Nietzsche, F. (2001). *İyinin ve kötünün ötesinde: Bir gelecek felsefesini açış*. (Ahmet İnam, Çev.). İstanbul: Yorum Sanat Yayınevi.
- Öncül, M. S., Deniz, M., ve İnce, A. R. (2016). Hofstede'nin örgüt kültürü modelinin potansiyel girişimcilerin yetiştiği çevresel özellikler kapsamında değerlendirilmesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 255-269.
- Örs Özdil, S. (t.y.). Eğitimde ölçme ve değerlendirme eğitimde kullanılan ölçme araç ve yöntemleri – I (Geleneksel Yöntemler) [PowerPoint sunumu]. 2 Mayıs 2024

tarihinde

<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/selda.orsozdil/53216/Geleneksel%C3%B6l%C3%A7me%20ara%C3%A7lar%C4%B1.pptx> adresinden erişildi.

- Özarslan, P. (2014). Kitle toplumunun kültürel yapısı ve günümüzün açıklama biçimi olarak magazin söylemi. *Marmara İletişim Dergisi*, 4(4), 139-156.
- Özsoy Somuncuoğlu, S. (2023). *Özgürleştiren eğitim: Paulo Freire'nin eleştirel pedagojisi*. (Fevzi Çakmak, Ed.). (Cilt 1). Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.
- Öztürk, E. (2017). "Eleştirel teori ve pragmatizmin "değişme" ve "ilerleme" konusuna yaklaşımı". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* :201-217
- Özyılmaz, Ö. (2013). *Türk milli eğitim sisteminin sorunları ve çözüm arayışları*. (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Robinson, K. (2018). *Yaratıcı çocukların geleceğini düşünenler için eğitimde yaratıcılık devrimi*. (Dilek Boyraz, Çev.). (4. Baskı). İstanbul: Sola Yayınları.
- Sarıbaş, S. ve Babadağ, G. (2015). Temel eğitimin temel sorunları. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 3(1), 18-34.
- Sekin, S. (2013). Türkiye'de ezberci öğretim ve nedenleri. *Marmara Coğrafya Dergisi* (18), 211-221.
- Selvitopu, A. ve Kavurgacı, Ş. (2019). Frankfurt Okulu bağlamında eleştirel teori ve eğitim. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi* , 1 (2) , 99-108 . <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ukmead/issue/51468/639912>
- Shaull, R. (2023). *İngilizce basıma önsöz*. (Paulo Freire, Ed.). Ezilenlerin Pedagojisi içinde. (Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek, Çev.). (24. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Söylemez, Y. (2016). İçerik analizi: Eleştirel düşünme. *EKEV Akademi Dergisi*, 0 (66), 671-696. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev/issue/71900/1156425>
- Spring, J. (1997). *Özgür eğitim*. (Ayşe Ekmekçi, Çev.). (5. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şahinkaya, A. (2022). *Paulo Freire'nin eleştirel eğitim felsefesi zemininde çocuklarla felsefe*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Şenkaloğlu, S. (2021). "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Türk eğitim sistemi ve sorunları". *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6, 1, 24- 36.
- Şenşekerci, E. ve Bilgin, A. (2008). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (14), 15-43. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosbilder/issue/23093/246714>
- Şişman, M. (2006). *Eğitim bilimine giriş*. (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Taşkın, P. (t.y.). Eğitim ve eğitimin işlevleri eğitim hukuk ilişkisi [PowerPoint sunumu].

4

Temmuz

2024

tarihinde

<https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=106933>

adresinden

erişildi.

Tozlu, N. (2014). *Eğitimden felsefeye-1 eğitim felsefesi, eğitim üzerine düşünceler ve insandan devlete eğitim*. Erzurum: Bayburt Üniversitesi Yayınları.

Tunalı, İ. (2010). *Felsefeye giriş*. İstanbul: Altın Kitaplar.

Tural, S. (1993), *Edebiyat bilimine katkılar*. Ankara: Ecdâd Yayınları.

Türker Küyel, M. (1976). *Cumhuriyet Döneminde felsefe eylemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Üner Kaya, A. (2021). Bilincin zor problemi. *Felsefe Dünyası*, 2(74), 136-167.

Vittoria, P. (2017). *Paulo Freire “diyaloğun pedagojisine giden yol”*. (Yasemin Tezgiden Cakacak ve Erdal Cakacak, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Yeşilçayır, C. (2023a). Hegel felsefesinde “birey” ve “devlet” diyalektiği. *Sofist Dergisi*, 6, 175-196

Yeşilçayır, C. (2023b). Şüphe, eleştirel düşünce ve doğru bilgi ilişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(2), 479-490.

Yılar, Ö. (2006). *Halk bilimi ve eğitim*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Yıldırım, A. (2010). *Eleştirel pedagoji Paulo Freire ve Ivan Illich'in eğitim anlayışları ekseninde radikal eğitim eleştirisi üzerine bir araştırma*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Yılmaz, Z. (2016). “Paulo Freire'nin felsefesinde özgürleşmenin aracı olarak eğitim”. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 22 (Eylül): 299-313.

Züngür, E. (2022). Temel eğitimde güncel sorunlar ve çözüm önerileri. *Kafdağı*, 7(2), 134-159. <https://doi.org/10.51469/kafdagi.1196721>

ÖZGEÇMİŞ

Lise eğitimini Bayburt Lisesi'nde tamamlamıştır. 2003 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi sınıf öğretmenliği bölümüne başlamış ve 2008 yılında mezun olmuştur. 2018 yılında Anadolu Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne başlamış ve 2022 yılında mezun olmuştur. 2022 yılında Gümüşhane Üniversitesi'nde Felsefe Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır.

2008-2018 yılları arasında sınıf öğretmenliği yapmıştır. 2018'den itibaren özel bir öğretim kurumunda yöneticilik yapmaktadır. 2023'ten beri uzman öğretmendir.

